

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

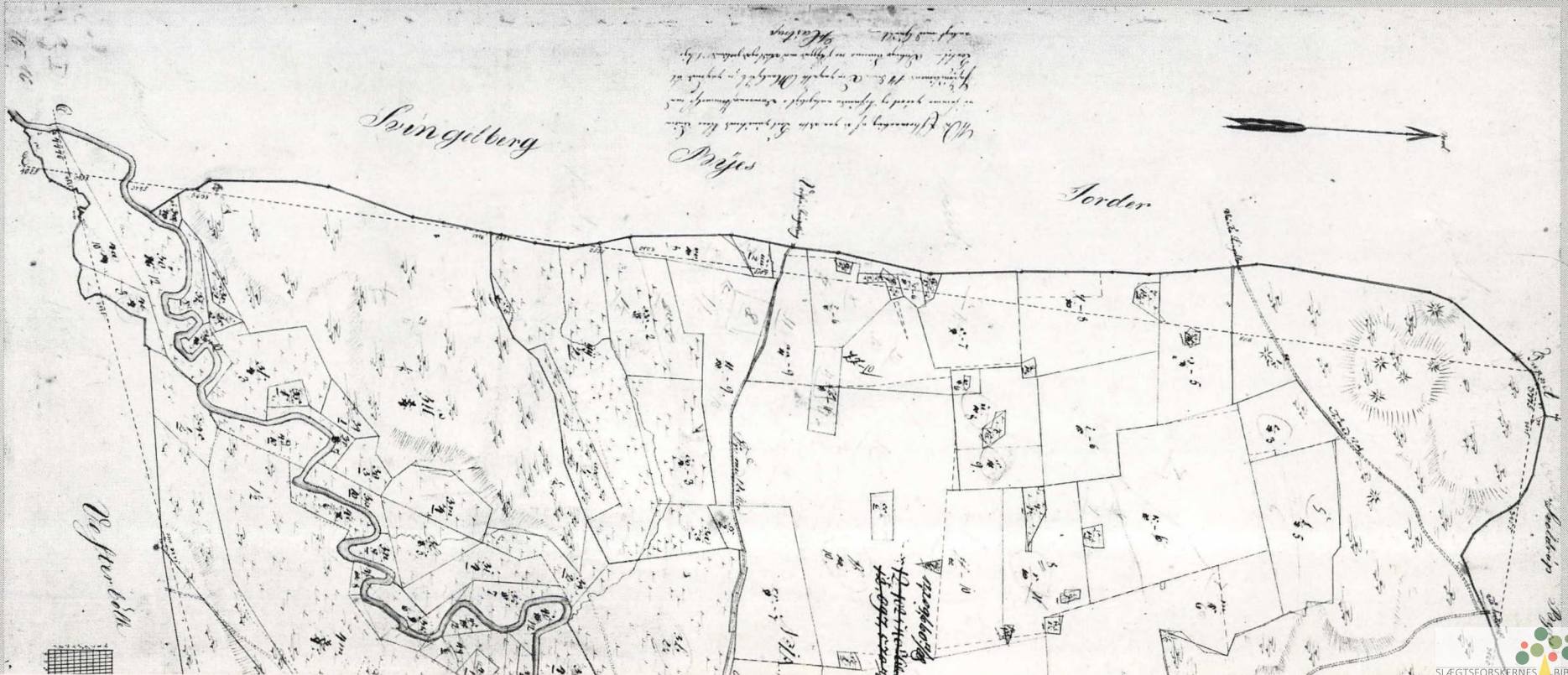
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Kjeldsen
på
Lerkenfeldt

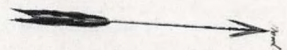

1782
 1783
 1784
 1785
 1786
 1787
 1788
 1789
 1790
 1791
 1792
 1793
 1794
 1795
 1796
 1797
 1798
 1799
 1800

Svingelberg

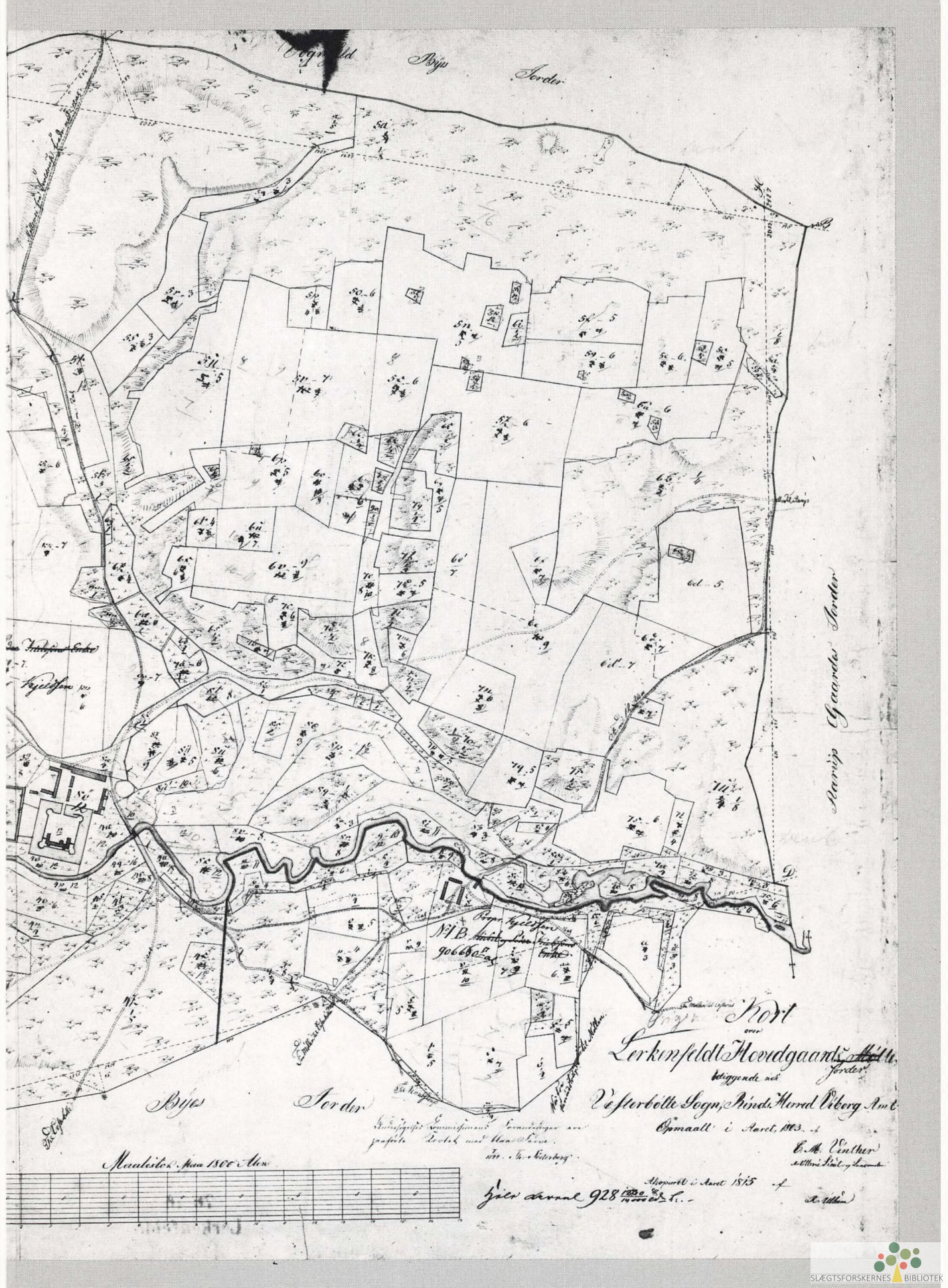
Sjælsø

Sønder

De gamle

1782
 1783
 1784
 1785
 1786
 1787
 1788
 1789
 1790
 1791
 1792
 1793
 1794
 1795
 1796
 1797
 1798
 1799
 1800

Lerkvæld Nord

Lerkvæld Syd

Lerkvæld Vest

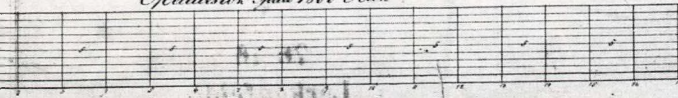
Lerkvæld Nordgaard
 Vesterballe Sogn, Rindø Herred, Viborg Amt

Opmaalt i Aaret 1815

E. M. C. Vester
 skildrings- og tegningsmand

Maalstokken fra 1806 Aln

Indtegt af Aaret 1815
 928 1/2

Kjeldsen på Lerkenfeldt

De danske Landboforeninger
og
Landbrugsraadet
1992

Indhold

Indledning	5
<i>Claus Bjørn</i>	
En kakkelovn, en gruekedel og to underdyner	9
<i>Jens Holmgaard</i>	
Tre bondesønner som godsejere	25
<i>Birgit Løgstrup</i>	
Kunsten og kvæget	61
<i>Margit Mogensen</i>	
Familien Kjeldsen på Lerkenfeldt	77
<i>S. Bugge Vegger</i>	
HOA	91
<i>Tom Pedersen, P. Sjölin og Carsten Steno</i>	
En himmerlandshistorie fra vor tid	101
<i>Erik Helmer Pedersen</i>	

Indledning

Claus Bjørn

5. februar 1992 fylder Landbrugsraadets præsident, formanden for De danske Landboforeninger, proprietær H.O.A. Kjeldsen, 60 år. 19. marts 1992 er det 200 år siden, at de tre brødre Mikkkel, Jens og Peder Kjeldsen erhvervede godset Lerkenfeldt i det vestlige Himmerland, der nu siden 1956 har været i H.O.A. Kjeldsens besiddelse.

De to datoer er baggrunden for, at Landbrugsrådet og De danske Landboforeninger på den første dato fremlægger dette skrift med titlen "Kjeldsen på Lerkenfeldt", hvortil bidragene er hentet fra en kreds af mennesker, der på forskellig vis har kunnet følge slægten Kjeldsen og har fulgt H.O.A. Kjeldsen i både fortid og nutid.

Nutidig dansk landbrugspolitik og et afgørende stykke af dansk landbrugs historie rækker hinanden hånden gennem disse to datoer. Siden 1974 har H.O.A. Kjeldsen været formand for De danske Landboforeninger, og fra 1979 har han været Landbrugsraadets præsident, og hertil er kommet en række ledende poster på nordisk og internationalt plan. I dansk landbrugs oftest vanskelige og altid på lidt længere sigt usikre situation i EF og videre i global sammenhæng har det nu i en lang årrække været H.O.A. Kjeldsen som erhvervets førstemand, der har haft det sjældent misundelsværdige hverv at forklare og forsvare dets vitale interesser. 200-års jubilæet på Lerkenfeldt fører direkte linien tilbage til den store omvæltning i det danske landbosamfund, hvis konsekvenser har rakt frem til vore dages opgør om landbrugets rolle i det kommende Europa og videre i den endnu større verden udenfor.

Selvom det kun var de færreste bondesønner i sidste del af 1700-tallet, der som Mikkkel, Jens og Peder Kjeldsen, nåede frem til at overtage et gods med kirker, tiender og alle de herligheder, der nu engang hørte sig til, så rummede deres erhvervelse af Lerkenfeldt et slags forvarsel om dansk landbrugs udvikling i de kommende

generationer. Det landbrug, H.O.A. Kjeldesens i dag repræsenterer herhjemme og i udlandet, er i så mange henseender snævert forbundet med sin egen historie gennem de sidste 200 år - en historie, der er dets egen og væsensforskellig fra det, man møder i andre dele af Europa. For da slet ikke at tale om landene udenfor vor trods alt privilegerede verdensdel. Det er en erfaring, H.O.A. Kjeldsen hyppigt må have gjort sig i sit internationale arbejde.

I bogen "Kjeldsen på Lerkenfeldt" fortæller fhv. landsarkivar, cand. mag. Jens Holmgaard, Viborg, sider af historien om de tre brødres vej til herremandsstatus. Arkivar, dr. phil. Birgit Løgstrup, Løgstrup, kaster lys over Lerkenfeldts historie i de første årtier efter brødrenes overtagelse. Fhv. sparekassedirektør S. Bugge Vegger, Farsø, knytter an til slægten Kjeldsen med linien ført op til den nuværende generation, og arkivar, cand. mag. Margit Mogensen, København, refererer til Lerkenfeldts traditioner som kvæggård ved at skildre kvæget, som det er fremstillet i dansk malerkunst - med en lille helt nutidig anknytning.

Redaktør Tom Pedersen, TV2, og Carsten Steno, Information og redaktionschef Peter Sjölin, Børsen, tegner i fællesskab et portræt af H.O.A. Kjeldsen, som de har mødt og siden fulgt som landbrugets repræsentant, og lektor ved Københavns Universitet, dr. phil. Erik Helmer Pedersen, giver til afslutning et erhvervspolitisk portræt af De danske Landboforeningernes formand og Landbrugsraadets præsident.

60 år og 200 år - to runde årstal. Måske på papiret og i den umiddelbare sammenhæng meget langt fra hinanden. Det ene så absolut nutid placeret midt i dagens og den nære fremtids store udfordringer, og det andet ligeså selvfølgelig fortid med bundethed til en stor, men nu fjern epoke i dansk landbrugs historie. Men for enhver dansk landmand og naturligvis især for landmanden H.O.A. Kjeldsen, Lerkenfeldt, har de en nøje sammenhæng. Netop det særlige, at der er to runde år - det giver en særlig tone, et aldrig glemt grundlag for at fortolke og forstå sit eget og dansk landbrugs virke i et samfund under stadig udvidelse og en stadig, hastigere forandring.

En kakkelovn, en gruekedel og to underdyner...

**Jens Kjeldsens vej fra stavnsbånd til
godsejerstand**

Af Jens Holmgaard

Desværre savnes der i dansk historieforskning en omfattende analyse af godsejerstanden og dens rekruttering i tiden efter at man i 1600-tallet afskaffede adelens privilegium på at eje frit jordegods. Det nærmeste, vi kommer en sådan analyse, er Axel Linvalds afhandling i Historisk Tidsskrift 1913: *Hvem ejede Danmarks jord omkring midten af det 18. århundrede?* Forfatteren undersøger heri godsfordelingen mellem adelige og borgerlige godsejere i årene 1730, 1746 og 1766, men

*Broen over Lerkenfeldt å
fotograferet i sidste halvdel af
1800-tallet. Lerkenfeldt ligger
mere end en mils vej fra åens
udløb i Lovns Bredning, men
først på dette sted har man
tidligere kunnet krydse
vandløbet.*

Foto: Nationalmuseet.

forsøger ikke nogen opdeling efter herkomst af den borgerlige gruppe¹⁾.

En sådan opdeling, hvis den ellers er mulig, ville bl.a. have sin store interesse ved at vise noget væsentligt om mobiliteten i stavnsbåndstidens landbosamfund. Vi ved nemlig, at der i hvert fald hen mod slutningen af 1700-tallet findes ikke så ganske få godsejere af bondeherkomst. Men vi ved ikke, hvor mange det drejer sig om, og hvor meget gods de ejede. Bortset fra enkelttilfælde ved vi heller ikke, hvordan opstigningen fra bondestand til godsejerstand har fundet sted. Fra enkelttilfælde ved vi, at der kunne være tale enten om direkte opstigning eller om opstigning over et par generationer. Det sidste var sandsynligvis det hyppigste, men også det mest uigennemskuelige fænomen. Vi ved desuden, at opstigningen kunne ske ad forskellige veje. Én gik over handelsvirksomhed, hvis afkast investeredes i jordegods. En anden og ikke usædvanlig vej til opstigning var godsfunktionærtjeneste, f.eks. via skriverdreng eller ladefoged til ridefoged eller godsforvalter, måske med en godsforpagtning som sidste etape.

Under ét vidner disse tilfælde om, at stavnsbåndstidens bondesamfund ikke var så stationært og indsnøret, som man tidligere har været tilbøjelig til at mene. Hvad angår flertallet af bønderkarlene, har de næppe under normale forhold i noget større tal næret noget stærkt ønske om at forlade hjemstavnen, men har betragtet det som naturligt og ønskværdigt, at de enten skulle overtage faderens fæstegård eller gifte sig til en anden i nabolaget. Og for de færre, der havde stærkere udlængsel eller opdrift, var der ofte veje mulige ud af stavnsbåndet, bl.a. køb af frihedspas eller, om galt skulle være, rømning. I øvrigt var det, karlene rømte fra, utvivlsomt mere den med god grund forhadte landmilitstjeneste, end det var stavnsbåndet i sig selv²⁾. Og de mest driftige blandt bønderkarlene kunne altså faktisk svinge sig helt op i godsejerstanden.

Et navnkundigt eksempel på en bondesøn, der steg helt til tops i stavnsbåndstidens samfund, er Niels Bertelsen Ryberg fra landsbyen Rybjerg under godset Eskær i Salling. Han var født i 1725, og sammen med den lidt yngre broder Christen rømte han fra fødestavnen en gang i 1730'erne. Brødrene blev forgæves eftersøgt af Eskærs ejer Mads Hastrup. Siden viste det sig, at de var flygtet til Ålborg, hvor en formuende købmandsfamilie havde taget sig af dem og efterfølgende købte frihedspas til dem, så de ikke på deres vej videre opad i samfundet skulle blive delt til stavns. Mens Christen endte som storkøbmand i Ålborg, fortsatte Niels Ryberg til København, hvor han slog sig op til en af de helt store handelsmatadorer under den florissante handelsperiode.

Allerede i 1764 var han tillige blevet godsejer ved at købe herregården Hagenskov (Frederiksgave) på Sydfyn, og hertil føjede han i 1774 Øbjerggård på Sydsjælland³⁾

Et andet eksempel på en bondefødt godsejer er Peder Lauridsen Tang, født 1737 på gården Nørtang, som var fæstegård under godset Nørre Vosborg i Ulfborg herred. Da han var 13 år, købte faderen for 100 rd. på regulær vis frihedspas til ham. Peder blev derefter skriverdreng på godset Hindsels på Thyholm, men i stedet for at gå videre ad godsfunktionærvejen kom han i købmandslære i Ringkøbing. Her arbejdede han sig op til storkøbmand, og i 1786 kunne han sammen med broderen Søren Lauridsen Tang købe Nørre Vosborg, som han selv fra sit 9. til sit 13. år havde været stavnsbundet til.

Men disse to brødre var ikke ene om af en stor søskendeflok fra fæstegården Nørtang at blive godsejere. Søren var det for øvrigt allerede, da han var med i købet af Nørre Vosborg, idet han året før, i 1785, havde købt hovedgården Timgård i Hind herred. Og en tredje broder Jens Lauridsen Tang havde så tidligt som i 1776 købt hovedgården Udstrup i Ulfborg herred. Og også to svogre, der var bondefødte, blev godsejere. Allerede i 1761 havde søsteren Annas mand Peder Christensen Harpøth købt hovedgården Ulsund i Skodborg herred, og i 1786 købte søsteren Mettes mand Niels Christensen Wad hovedgården Sneumgård i Ulfborg herred⁴⁾.

Jens Kjeldsen

Endnu et eksempel på umiddelbar opstigning fra bondestand til godsejerstand er de tre fæstebondesønner Jens, Mikkil og Peder Kjeldsen, født henholdsvis 1749, 1756 og 1758 i Gundestrup i Glenstrup sogn mellem Randers og Hobro som sønner af gårdmand Kjeld Jensen og hustru Dorte Nielsdatter. De tre brødre er især blevet kendt for deres køb i fællesskab i 1792 af det himmerlandske gods Lerkenfeldt. Men faktisk udviklede de og deres efterkommere på både sværd- og spindesiden sig til et veritabelt himmerlandsk godsejerdynasti med studeopdræt og navnlig studehandel som speciale.

Det er den ældste af disse brødre, Jens Kjeldsen, der skal berettes lidt om på de følgende sider. Foruden at være medejer af Lerkenfeldt 1792 til 1795 og fra 1795 til sin død året efter, den 22. september 1796, ejer af Volstrup i Gislum herred, var han i 18 år fra 1. maj 1778 til 1. maj 1796 forpagter

af godset Himmestrup i Lee sogn, Middelsom herred. Bl.a. den omstændighed, at en af hans bønder førte dagbog, gør det muligt at komme lidt tættere ind på livet af ham, end det er sket i den hidtidige historiske litteratur. Talen er om fæste- og hovbonden Christen Andersen i Nørre Tulstrup, hvis dagbog fra årene 1786 til 1797 er bevaret⁵⁾.

Der synes tidligere at have været nogen tvivl om, hvornår Jens Kjeldsen blev forpagter af Himmestrup. V. Friberg, som i Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 2. rk. II, har meddelt *Stamtavle over den jydsk landmandsfamilie Kjeldsen fra Gundestrup*, mener, at det var i 1780⁶⁾. Dette årstal anfører også Aage Brask i bogen *Volstrup. En gammel himmerlandsk gård og dens beboere*⁷⁾. Ejnar Poulsen angiver derimod i artiklen *Himmestrup* i *Fra Viborg Amt* 1965 Jens Kjeldsens forpagtningsperiode til årene 1779-1795⁸⁾. Ingen af disse årstal er dog helt korrekte. Ganske vist synes Jens Kjeldsens forpagtningskontrakt ikke at være bevaret. Men i Viskum godsarkiv findes et hæfte med titlen *Snaptstings regning 1772-88 på indtægt og udgift for mig kancelliråd Juul til Viskum*, og heri er under året 1778 anført, at forpagter Jens Kjeldsen på Himmestrup den 13. juni har betalt 175 rd. 1 mk. for 43 tønder rug og 107 tønder havre, som "sidste efterår" (må jo være 1777) og "dette forår" (1778) er "købt, anskaffet og sæt" af den forrige forpagter Christen Lang fra Skovsgård, "som skulle haft forpagtningen, men blev entlediget formedelst insuffisance"⁹⁾. Heraf fremgår det altså, dels at det allerede var foråret 1778, formodentlig 1. maj eller i hvert fald meget snart derefter, at Jens Kjeldsen overtog forpagtningen, og dels at dette er kommet pludseligt på, fordi den, der ellers havde entreret om forpagtningen, måtte opgive den. Når Ejnar Poulsen af den omstændighed, at den tidligere forpagter Anders Madsen Listo døde på Himmestrup i 1779, slutter, at han har været forpagter lige til sin død, kan dette altså ikke være rigtigt. Derimod fremgår det af den nævnte *Snaptstings regning*, at han var det lige til maj 1778.

Heller ikke 1795 som slutåret for Jens Kjeldsens forpagtning er korrekt. Det bygger muligvis på slutning ud fra, at det var dette år, han købte Volstrup. Christen Andersen fortæller imidlertid i sin dagbog, at han den 30. april 1796, altså til 1. maj-terminen dette år, kørte Jens Kjeldsens "tøye" fra Himmestrup til Volstrup. Sagen var den, at Volstrup endnu ved Jens Kjeldsens køb af gården var bortforpagtet¹⁰⁾ og vel altså først kunne frigøres til overtagelse den 1. maj 1796, eller eventuelt, at Jens Kjeldsen var bundet af sin kontrakt om Himmestrup til denne dato.

Himmestrup gods ejedes på denne tid sammen med Viskum af kancelliråd Christen Hansen Juul (d. 1788), som

*Himmestrup i Lee sogn,
Middelsom Herred.*

Hovedbygningen stammer fra 1700-tallet. Tegningen er fra midten af forrige århundrede, men udseendet er næppe ændret fra den tid, hvor Jens Kjeldsen var forpagter. Tegning i Nationalmuseets arkiv.

i 1787 overdrog de to godser til sønnen krigsråd Hans Juul. Juulerne residerede på Viskum og drev selv dette gods ved forvalter, mens Himmestrup altså var bortforpagtet. Himmestrup må betegnes som et gods af ret beskedne dimensioner, kun godt og vel, hvad der krævedes til en komplet hovedgård. Ifølge den jordebog, der blev udfærdiget ved ejerskiftet i 1787, havde gården 38 td. 4 skp. 2 fjk. fri hovedgårdstakst, heraf ager og eng 26 td. 6 skp. (hvoraf kun 20 td. 3 skp. 3 fjk. dyrkedes direkte under hovedgården) og 11 td. 6 skp. 2 fjk. skovskyld, desuden 36 td. 1 skp. 1 $\frac{3}{5}$ alb. kirke- og kongetiende i Lee, Hjorthede og Hjermind sogne og endelig 208 td. 2 skp. 1 fjk. 1 alb. bøndergods, hvoraf 4 td. 2 fjk. var skovskyld og 4 td. 2 skp. mølleskyld (Hede Mølle). Selve hovedgården lå (og ligger) i Lee sogn, bøndergodset lå næsten udelukkende i Lee, Hjermind, Mammen og Bjerring sogne i Middelsom herred. En smule strøgods lå i Funder og Serup sogne i Hids herred og i Rødding sogn i Sønderlyng herred¹¹⁾

Af Christen Juuls *Snapstings regning* fremgår det, at mens den årlige forpagtningsafgift før Jens Kjeldsens overtagelse udgjorde 500 rd., måtte denne betale 600 rd. om året plus 74 rd. for tienden af Hjermind sogn. Om der var tale om en reel forhøjelse af afgiften med 100 rd. årlig, eller om den tidligere forpagters rettigheder har været mindre omfattende, kan ikke ses.

Forpagter på Himmestrup

Om Jens Kjeldsen, før han som 28-årig i 1778 forpagtede Himmestrup, ved vi desværre meget lidt. Han kom som nævnt til verden i 1749, født den 21. september, hjemmedøbt "fornedelst foregiven svaghed" og bekræftet i dåben i kirken den 5. oktober, båret af Peder Skovriders kone ved Frisenvold¹²⁾. Faderen Kjeld Jensen var fæster under Frisenvold på en ret stor gård - godt 9 1/2 td. htk. - i Gundestrup i Glenstrup sogn. Jens Kjeldsen var nummer tre af et kuld på syv børn. Ældst var datteren Kirsten (1745-1826), derefter kom sønnen Niels (1747-1809), så Jens (1749-96), døtrene Anna (1752-87) og Malene (1754-56) og sønnerne Mikkel (1756-1819) og Peder (1758-1846¹³⁾).

I 1763 døde Kjeld Jensen, 50 år gammel. V. Friberg formoder, at han næppe kan have efterladt sig mere end nogle få hundrede rigsdaler, da han levede i en for landmanden ugunstig periode. Hvad han efterlod sig, kan vi faktisk så nogenlunde konstatere, da skiftet efter ham findes i Frisenvolds arkiv¹⁴⁾. Heri er boets aktiver opgjort til 895 rd. 2 sk. efter vurdering af hver enkelt enhed af indbo og besætning. Når herfra drages passiverne på 278 rd. 4 mk., bliver nettoværdien af boet 616 rd. 2 mk. 2 sk. Efter fradrag af enkens halvpart og arven til de fem foruden Jens levende børn, blev der en arvepart på 61 rd. 3 mk. 13 sk. til Jens Kjeldsen, som han vel at mærke ikke fik udlagt i penge, men i dele af indboet. De værdifuldest edele af hans arvepart var en jernbilæggekakkelovn på jernfod, takseret til 18 rd., en stor kobberkedel i grue, ligeledes 18 rd. værd, og to blå og hvide bolsters underdyner, der var sat til i alt 8 rd. Da alle seks børn var umyndige, beholdt moderen dog, mod at give dem underhold af klæde og føde, rådigheden over den besætning og det indbo, som hele arvemassen ifølge skiftebrevet bestod af. Penge var der nemlig ifølge boopgørelsen ingen af - ikke en eneste skilling. Det kan naturligvis ikke være rigtigt. Kontanter i et vist omfang har der givetvis været. Måske ikke mange, men dog i det mindste til at klare dagen og vejen.

I øvrigt var angivelserne i skiftebrevet af 6. maj 1763 af børnenes alder noget upræcise. Jens' alder er opgivet til 12 år, skønt han dog faktisk var næsten 14 år.

Men en kakkelovn, en indmuret kobberkedel, et par underdyner og forskelligt andet husgeråd var altså hele den fædrenerav, som den 14-årige Jens Kjeldsen kunne basere sine godsejerdømme på, om han skulle have nærret sådanne allerede på dette tidspunkt.

Og nu ville det så have været værdifuldt at vide, hvor han var, og hvad han tog sig til i de næste 14-15 år, indtil han

Glenstrup kirke, som Glenstrup sognemænd og blandt dem Niels Kjeldsen købte i 1790. Jens Kjeldsen lånte konsortiet 6000 rd. til købet. Foto: Nationalmuseet.

i 1778 med kort varsel blev godsforpagter. Som almindelig tjenestekarl kan han næppe have skaffet sig de nødvendige midler hertil. Selv om forpagtning af et gods jo ikke har krævet kapital som køb, og selv om den årlige forpagtningsafgift, som det fremgår af Christen Juuls *Snapstings regning* for 1785 blev betalt bagud, må man formode, at forpagtning af et gods har forudsat en ikke helt ringe likviditet.

Hvor Jens Kjeldsen end har opholdt sig i årene 1763 til 1778, må han på et eller andet tidspunkt her imellem være blevet frigjort fra sin stavnsbinding til Frisenvold. Da han næppe er rømmet herfra, er det mest nærliggende at tro, at han - og formentlig også de to yngre brødre Mikkell og Peder - har købt frihedspas af godsets ejer. Den ældste broder, Niels Kjeldsen, blev på fødegården og har således næppe haft behov for løskøbelse.

Omkring et halvt år efter overtagelsen af forpagtningen af Himmestrup blev Jens Kjeldsen den 26. november 1778 i Skjern kirke viet til jomfru Mette Laursdatter på Karmark¹⁵⁾, hvis ældre søster Margrethe var gift med hans farbroder Laurs Ring, som var forpagtet af Karmark og Skjern godser og senere blev ejer af Trinderup gods.

Jens Kjeldsens tid som forpagter af Himmestrup blev præget af på den ene side familiemæssige sorger og på den anden side af økonomisk fremgang. I årene fra 1779 til 1793 fik ægteparret syv børn¹⁶⁾, hvoraf kun de to overlevede. Kjeld, født 1782, Laurs, født 1784, og Dorte, født 1785, døde i 1786 og blev alle tre begravet på samme dag. Denne begravelse har sognepræsten for Hjerminde, Lee og Hjorthede sogne glemt at indføre i Lee sogns kirkebog, men vi kender den fra Christen Andersen, som i sin dagbog under mandag den 21. august 1786 skriver: "...og saa til Himmestrup 2de fra hver [af

de tre gårde i Nørre Tulstrup] og baar deres trende børn, som var døde, til deres hvilestæd i kierkegaarden, og siden der oppe til begravelse til afften". Hvad der bl.a. af denne notits kan udledes om Jens Kjeldsens forhold til Christen Andersen og sine fæstebønder i det hele taget, vender jeg tilbage til senere. Præsten har derimod husket at indføre i kirkebogen i 1794, at den 6 år gamle Kjeld (nr. 2) blev begravet den 19. marts og den et halvt år gamle Mette ugedagen derefter den 26. marts. Begge var - som formodentlig også de tre ældre søskende - ifølge præstens oplysning døde af børnekopper. Også begravelsen af Kjeld noterer Christen Andersen i sin dagbog at have deltaget i, men derimod nævner han intet om Mettes begravelse. Det skyldes måske en forglemmelse, da dagbogen ikke er ført dag for dag, men med større eller mindre mellemrum. Ved en ejendommelig tilfældighed var de to børn, der overlevede, Sophie Hedevig, født 1779, og Christen Juul, født 1791, opkaldt efter ejeren af Himmestrup, kancelliråd Christen Juul på Viskum og hans hustru Sophie Hedevig Iversen.

At Jens Kjeldsen økonomisk har haft god medvind, kan ganske vist ikke godtgøres ved hjælp af bevarede regnskaber, for sådanne findes ikke, ligesom Himmestrups arkiv fra denne tid i det hele taget er meget sparsomt bevaret. Men de finansielle dispositioner, som han traf i sin forpagtertilid, bevidner det.

I 1790 købte et konsortium bestående af broderen Niels Kjeldsen i Gundestrup og så mange andre sognemænd i Glenstrup sogn, som ville være med, for 7.000 rd. Glenstrup kirke med jus patronatus, kirkeskyld, kirkens korn- og kvægtiende samt halvdelen af kongekorntienden og 2/3 af kongekvægtienden af Glenstrup sogn. Til dette køb var Jens Kjeldsen i stand til at lane konsortiet 6.000 rd. til 4 % rente mod pant i det købte - et beløb der i nutidsmønt vel ville være i størrelsesordenen 3 millioner kroner¹⁷⁾.

I øvrigt kunne denne transaktion pege i retning af, at det ikke alene er den legendariske studehandel, der har bidraget til Kjeldsenslægts velstand, men også kirkehandel, det vil især sige handel med tiender, kunne være en mulighed. For eksemplet er ikke enstaende. Niels Kjeldsen og farbroderen Laurs Ring havde i 1780 på auktion i fællesskab af provst Jacob Timmermanns dødsbo købt Fårup kirke i Nørhald herred med tilhørende tiender m.v. for 2.110 rd. eller 1.055 rd. til hver. I 1793 købte Niels Kjeldsen farbroderens halvpart for 1.350 rd. for i 1797 at sælge det hele til Fårup sogns tiendeydere for 2.800 rd., altså med en fortjeneste på 395 rd. foruden det eventuelle driftsudbytte i den tid, han ejede kirken og tienderne¹⁸⁾.

Lerkenfeldt nævnes første gang 1455, men i hovedbygningen er der brugt materiale fra den romanske kirke i Svangelbjerg, der blev nedbrudt i 1566. Denne tympanon blev fundet i 1982 og er nu på Aalborg Historiske Museum.

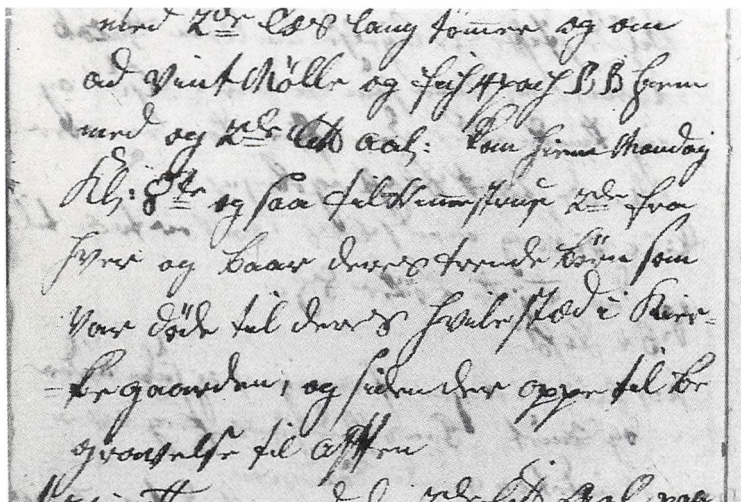
Foto: Nationalmuseet.

Købet af Lerkenfeldt

Den næste større disposition, Jens Kjeldsen traf, mens han sad som forpagter på Himmestrup, var købet af Lerkenfeldt sammen med brødrene Mikkel og Peder i 1792. Sælgeren var major Christian Cæsar von Lüttichau, som ved købekontrakt af 19. marts 1792¹⁹⁾ og skøde af 24. juni 1793 overdrog Lerkenfeldt gods med hovedgårdstakst godt 35 tdl. htk., kirketiender 79 tdl., kongetiender 52 tdl. og bøndergods knap 368 tdl. htk. til de tre brødre²⁰⁾. Finansieringen skete dels ved, at sælgeren lod 7.990 rd. blive stående som lån i godset, dels ved et lån på 44.000 rd. af generaladjutant Jens de Poulsen i Viborg og et lån på 3.000 rd. af assessor Mathias Steinfeldt i Mariager. Tilbage blev altså 18.010 rd., som brødrene vel må have betalt kontant, hvad enten de så selv har kunnet præstere hele beløbet eller har optaget ikke-tinglyste lån.

Det er hverken i skødet eller andre tinglyste dokumenter oplyst, med hvor store indbyrdes andele brødrene indgik i interessentskabet. Men i købekontrakten hedder det, at de hæfter én for alle og nogle for én. Af skiftet i 1799 efter Jens Kjeldsen synes det dog at fremgå, at hans andel faktisk har været ret beskeden og mindre end de to andre brødres. Det siges nemlig heri, at Mikkel og Peder Kjeldsen angav, som også enken Mette Laursdatter, hendes lavværge, svogeren Niels Kjeldsen, og svigersønnen Christen Dinesen vidste, at Jens Kjeldsen skulle have haft 1.000 rd. af dem for mod skødes afgivelse af træde ud af interessentskabet, hvilket beløb derfor indgik som aktiv i Jens Kjeldsens bo²¹⁾.

Aftalen om Jens Kjeldsens udtræden, som man åbenbart ikke har nået at udforme skriftligt, og som derfor naturligvis kunne tænkes at indeholde andre vilkår, f.eks. forlods udbetaling af et beløb foruden de nævnte 1.000 rd., er

Uddraget af Christen Andersens dagbog lyder for 20. august 1786: "Aften sildig kørt til Synder Mølle med 2de læs lang tømmer og om ad Vint Mølle og fih 4 pach BB hiem med og 2de lpd. aal, kom hiem mandag kl. 8te og saa til Himmestrup 2de fra hver og baar deres trende børn, som var døde til deres hvilestæd i kiergeaarden, og siden deroppe til begravelse til aften".
Foto: Landsarkivet for Nørrejylland.

formodentlig truffet i forbindelse med hans køb af Volstrup gods ved købekontrakt af 7. december 1795.

Han er i hvert fald medejer af Lerkenfeldt endnu 23. juni 1795²²⁾, da de tre brødre optager et lån på 34.000 rd. i Den Almindelige Enkekasse, efter at de i 1794 havde indfriet lånet på 7.990 fra den foregående ejer og i 1795 det store lån på 44.000 rd. af Jens de Poulsen, altså reduceret obligationsgælden i Lerkenfeldt gods med ikke mindre end 17.990 rd. i løbet af tre år.

At dette var muligt, kan naturligvis ikke skyldes et så betydeligt ordinært driftsoverskud af Lerkenfeldt, men må tilskrives fortjeneste ved den omfattende handel med stude, som et interessentskab bestående af alle tre brødre samt en mand ved navn Christen Tarst drev, og som var i fuld virksomhed før købet af Lerkenfeldt. Ja, måske skyldes købet heraf ligefrem behovet for et fast holdepunkt for studehandelen. Et betydeligt antal af de stude, de før købet af Lerkenfeldt handlede med, kom netop herfra. Af interessentskabets studehandel får man et godt indtryk af en samling kladdeagtige regnskabsoptegnelser i Lerkenfeldts arkiv, optegnelser som nok ikke lader sig systematisere, og som næppe kan bringes til at afsløre fortjenesten ved handelen, men som ikke desto mindre kaster en del lys over interessentskabets omfattende virksomhed. Det ses, at man opkøbte stude fra et meget stort antal jyske herregårde for at sælge dem først og fremmest i København. En af optegnelserne, der jo må stamme fra Peder Kjeldsen, har som overskrift: "Handel i året 1792 i interessentskab med Tarst og mine brødre Mikkil og Jens. Gud give Lykke". Og det har han jo nok gjort²³⁾!

Det var altså ikke alene ved forpagtningen af Himmestrup i sig selv, at Jens Kjeldsen tjente gode penge. Men den har sandsynligvis været en art basis for hans deltagelse i studehandelen. Det omtales flere gange, at nogle af studene, der går til Sjælland, kommer fra Himmestrup, hvad enten de så har været opstaldet på selve hovedgården eller hos godssets bønder eller måske er opkøbt af Jens Kjeldsen uden for Himmestrup gods.

Christian Andersens dagbog

En art status over Jens Kjeldsens formueforhold meddeler Christen Andersen, som den 26. maj 1789 i sin dagbog oplyser, at alle Lee sogns mænd denne dag var forsamlede i Lee Søgård for at angive formueskat af midler, indkomst og næring²⁴⁾. Christen Andersen oplyser - ikke uden selvfølelse - at "ingen bonde uden jeg gav nogle penge an, 400 rd., deraf

svare 1/2 procent, er 2 rd.” Men så tilføjer han, at gårdmand Christen Nielsen Brixen i Krog angav at skulle svare 24 sk., smeden i Lee 3 mk., Ole Skrædder 24 sk., Morten Funder i Lee Søgård 20 rd. og forpagter Kjeldsen ved Himmestrup ligeledes 20 rd. Med 1/2 % var dette skatten af en formue på 4.000 rd. Da selvangivelser som bekendt er en af de kilder, der i særlig grad kalder på kildekritikken, er det nok sandsynligt, at ingen har ansat deres formuer for højt. Det gælder efter alt at dømme Christen Andersen og formentlig også Jens Kjeldsen.

Forpagter og fæstebonde

I Jens Kjeldsens virke som forpagter af Himmestrup 1778-96 og navnlig i hans forhold til godsets fæstebønder fås altså visse indblik gennem Christen Andersens dagbog. Der er ganske vist tale om ret få, korte og tilfældige notitser, men i lyset af, hvad vi i øvrigt ved om Kjeldsen, rummer de dog slet ikke så lidt information af stor interesse for opfattelsen af forholdet mellem godsledelserne og fæstebønderne i landboreformtiden.

At der mellem godsforpagteren og godsets bønder på Himmestrup var mindre social og almenmenneskelig afstand end efter den gængse opfattelse af forholdet mellem godsledelse og hoverigørende fæstebønder, herpå tyder allerede det, der er oplyst om Nørre Tulstrup-bøndernes deltagelse i begravelsen af Jens Kjeldsens børn i 1786 og 1794. Og om et mere personligt samkvem mellem godsforpagteren og hans hovbonde og mellem de to familier taler notitser i Christen Andersens dagbog tilfældigt og utilsigtet, men netop derfor desto mere overbevisende. Når Christen Andersen f.eks. den 4. juli 1790 noterer: “Karen og Sophie [Hedevig] i Hjermind med vor præst ost”, åbner han i virkeligheden med disse ord et levende indblik i forholdet mellem familierne. Man ser tydeligt situationen for sig: Forpagter Kjeldsens 11-årige datter er på søndagsbesøg hos Christen Andersens, og da Karen skal hen til præsten med osten, følger hun med derhen. Og i præstegården hygger de sig sikkert en stund med præstens datter, som også synes at høre med til venindekredsen. For et halvt år senere, den 18. januar 1791, bliver Karen gift med Christen Andersens nabo i Nørre Tulstrup Niels Pedersen Foged, der nylig var blevet enkemand. Og hvem pyntede bruden? Det gjorde præstens datter, som sammen med Sophie Hedevig og to kvinder af slægten var Karens førere i kirken. Og at det ikke kun var den unge generation, der havde samkvem, fremgår af, at den ene af brudgommens førere var forpagter Jens Kjeldsen. Den

anden var husmand Christen Jensen Korreborg. Og når det et par år tidligere, den 16. marts 1788, hedder: "Kom vor Karen til Himmestrup at lave med dem til barsel", så siger dette vel i sig selv intet om et mere personligt forhold. Der kunne for så vidt godt være tale om en upersonlig tjeneste. Men læst i lyset af de ovennævnte, senere notitser, må vi nok opfatte det som en håndsrækning mellem venner.

At også Christen Andersens ældste søn Anders var eller i hvert fald senere blev nærmere knyttet til Kjeldsen-familien, tyder nogle dagbogsnotitser på, som umiddelbart kan virke uforståelige, men som læst i sammenhæng, sprogligt tolket og set i lyset af, hvad vi gennem de øvrige notitser kan slutte om forholdet mellem Jens Kjeldsen og Christen Andersen og deres familier, får god mening. Det hedder således den 24. februar 1794: "...vor Anders var ved Himmestrup, men de var af marken", den 29. februar 1796: "...vor Anders i Himmestrup lade, men de var i Randers marken", og den 5. april 1796: "...da var vor Anders i Himmestrup i 4re dage, men forpagteren var på auktion ved hans nye gaard". Umiddelbart kunne det jo se ud, som om Anders har aflagt nogle besøg på Himmestrup uden at træffe nogen hjemme. Men hvis vi læser "mens" i stedet for "men" og "marked" for "marken", falder brikkerne på plads. Anders har de to første gange været på Himmestrup for at holde øje med bedriften, mens Kjeldsen-familien var til marked i Randers. Den tredje gang, han var der, var grunden, at Kjeldsen var til auktion på Volstrup, som han havde købt i december og tiltrådte den 1. maj 1796.

I øvrigt indeholder dagbogen talrige vidnesbyrd om, at Anders, der var født i 1771, fra han var godt en snes år gammel, begyndte at gå i Jens Kjeldsens fodspor med hensyn til at handle med stude. Den 5. oktober 1794 noterede faderen, at Anders solgte 3 ungnøder til Thomas Vestergaard i Tange for 36 rd. Og den 11. i samme måned, at han var i Randers med 2 ungnøder, han havde købt i Ø, men fik dem ikke solgt. Den 15. februar 1795 var Anders i Bjerring med en stud til fodring, den 10. april 1796 var han i Frisholt med 2 ungnøder, som stod på foder i Hjerminde præstegård, og den 7. august 1796 var han i Helstrup for at tilse de 2 ungnøder, han havde dér.

Anders tog dog som handelsmand ikke ved lære af Jens Kjeldsen alene, men nok også af faderen, hvis dagbog vidner om en meget omfattende handel - dog ikke med stude - ved siden af eksemplarisk drift af fæstegården og hoveritjeneste på Himmestrup, som Christen Andersen selv forrettede.

At Christen Andersen i sin handelsvirksomhed havde et nært samarbejde med Jens Kjeldsen, synes der ikke at være tvivl om. En af en fæstebondes forpligtelser var at køre et vist antal ture med korn eller fedevare til de nærmeste købstæ-

der. Men som den driftige mand, han var, udnyttede han flittigt disse pligtkørsler for Himmestrup til Randers til at tage returladning med hjem, enten til eget brug, til forhandling eller i kommission for andre. Men ved siden af disse pligtkørsler noterer Christen Andersen flere gange at have været i Randers i forretninger sammen med forpagteren eller i dennes ærinde. Og ved en lejlighed fortæller han²⁵⁾, at Kjeldsen til godt køb har købt en hest til ham, og en anden gang, at han har solgt en hest for ham²⁶⁾. De to mænd har tydeligvis ydet hinanden talrige tjenester. Ved en enkelt lejlighed, den 13. december 1794, fortæller Christen Andersen dog, at han af 12 helt, som han har købt i Viborg, har foræret forpagteren de to.

Flere end de her nævnte dagbogsindførsler støtter på forskellig måde indtrykket af forpagter Jens Kjeldsens harmoniske forhold ikke alene til Christen Andersen, som altså kan dokumenteres ved den tilfældighed, at denne førte dagbog, men til godsets befolkning i det hele taget. Og dagbogens optegnelser peger i retning af, at forholdene på Himmestrup gods ikke er et enestående tilfælde, men at der også mellem andre godsledelser på egnen og deres fæstebønder gennemgående har hersket et mere afslappet forhold end det, man traditionelt har opfattet som det almindelige mellem herregårdene og deres fæstebønder og husmænd.

Købet af Volstrup gods

Den sidste optegnelse i Christen Andersens dagbog om forpagter Jens Kjeldsen er den allerede omtalte af 30. april 1796 om flytningen af hans "tøye" fra Himmestrup til Volstrup.

Om Jens Kjeldsens køb af dette lille gods i Rørbæk sogn, Gislum herred, er der allerede talt. Der var tale om et ufrit gods med et hartkornstilliggende til hovedgården på 10 tdl. 5 skp. 1 fjk. 2 alb., som sammen med bøndergodset i alt udgjorde 80 tdl. 7 skp. 1 fjk. 2 $\frac{3}{7}$ alb. Dertil kom Volstrup og Døstrup møller med i alt 9 tdl. 4 skp. 2 fjk. mølleskyld og et i forhold til godset stort tiendehartkorn på i alt 45 tdl. 4 skp. i Rørbæk, Stenild og Døstrup sogne. Købet skete ved købekontrakt af 7. december 1795, men skøde fra den foregående ejer Peder Quistgaard nåede Jens Kjeldsen ikke at få. Mindre end et halvt år efter tiltrædelsen den 1. maj 1796 døde han den 22. september samme år. Det blev derfor hans enke Mette Laursdatter, som den 21. juni 1797 fik skøde på Volstrup for 27.400 rd.²⁷⁾, men som allerede i 1800 solgte gården videre til svigersønnen, Sophie Hedevig Kjeldsens mand Christen Dinesen.

Den 16. januar 1799 afsluttedes samfrændeskiftet efter Jens Kjeldsen, som fandt sted i henhold til kgl. bevilling af 27. januar 1794²⁸⁾. Boets aktiver blev da opgjort til i alt 24.617 rd. 6 sk., hvori ikke overraskende også indgik værdien af 26 stude, vurderet til 38 rd. parret, i alt 494 rd. Desuden indgik blandt aktiverne det tidligere nævnte beløb på 1.000 rd., som det før Jens Kjeldsens død var aftalt, at han mod skøde på sin andel i Lerkenfeldt skulle have udbetalt af brødrene Mikkel og Peder for at træde ud af interessentskabet. Over for aktiverne stod passiver til i alt 16.832 rd. 5 mk. 4 sk., hvorefter boets nettoformue androg 7.784 rd. 1 mk. 2 sk.

Blandt passiverne, hvis største post var en panteforskrivning mod 1. prioritet i Volstrup m.fl. ejendomme til købmændene Anders og Niels Nielsen Færk i Nibe på 11.950 rd., som Mette Laursdatter har udstedt²⁹⁾, er det på sin vis mest interessante en obligationsgæld på 1.900 rd. til ingen anden end Christen Andersen i Nørre Tulstrup. Desværre synes obligationen ikke at være tinglyst, så det er ikke muligt med sikkerhed at fastslå, hvornår og under hvilke omstændigheder dette lån er ydet. Mest nærliggende er det dog at antage, at Jens Kjeldsen har lånt beløbet i forbindelse med købet af Volstrup. Beklageligvis har Christen Andersen intet noteret om dette lån i sin dagbog. Men særdeles tankevækkende er det under alle omstændigheder at erfare, at en fæste- og hovbonde på en halvgård på ca. 3 1/2 tdk. har kunnet yde et lån på, hvad der i nutidsmønt vel ville svare til omkring en million kroner, til køb af en herregård. I øvrigt bestyrker det jo på det smukkeste dagbogens forskellige vidnesbyrd om et nært både økonomisk og personligt forhold mellem godsforpagteren og hans fæstebonde. Og så rejser det da for øvrigt det spørgsmål, om ikke Christen Andersen har været lidt for beskedem, da han få år tidligere, i 1789, selvangav sin formue til 400 rd. I mellemtiden havde han også selv købt tillægsgjord for ca. 600 rd.³⁰⁾

I kirkebogen for Rørbæk sogn under 30. september 1796 angiver præsten Jens Kjeldsens alder til 48 år³¹⁾. Men faktisk døde han dagen efter sin 47-års fødselsdag. Heller ikke hustruen Mette Laursdatter blev særlig gammel. Hun var født i 1748 og døde allerede i 1801. Ifølge skiftebrevet af 16. januar 1799 følte hun sig så "aldrende og svagelig", at hun ikke så sig i stand til selv at drive Volstrup videre, hvorfor det blandt samfrænderne blev besluttet, at svigersønnen for en pris af 21.300 rd. skulle overtage gården, så snart skøde kunne blive ekspederet, hvilket skete i januar 1800. Det blev altså på spindesiden, at Volstrup-linien af Jens Kjeldsens efterkommere førtes videre.

Jens Kjeldsens overlevende søn, Christen Juul Kjeldsen, blev i 1815 forpagter af Havnø i Hindsted herred, 1816 medejer og i 1842 eneejer af den³²⁾.

Noter og henvisninger

1. Historisk Tidsskrift, 8, IV. Tillæg s. 147-58. 1913.
2. Se fx Jens Holmgaard: Eksercitsen bag kirken efter gudstjenesten. I BOL OG BY 1986: 1, og samme: De bilder sig ind, vore jyske bønderkarte er dumt fx. I BOL OG BY 1991: 2.
3. Om Ryberg-brødrene, se Aage Rasch: Niels Ryberg 1725-1804. Fra bonde-dreng til handelsfyrste, 1964, s.9 ff.
4. Om Tang'erne, se Birgit Løgstrup: Bundet til jorden. Stavnsbåndet i praksis 1733-1788, 1988, s. 216-26.
5. Jens Holmgaard (udg.): Fæstebonde i Nørre Tulstrup Christen Andersens dagbog 1786-1797. Udg. af Landbo-historisk Selskab og Historisk Samfund for Viborg Amt, 1969. - Hvor denne dagbog i det følgende citeres med angivelse af datering, gives der ikke særskilte henvisninger.
6. Biografi af Jens Kjeldsen og oversigt over hans efterkommere i nævnte bind s. 280-85.
7. Om Kjeldsen-slægten på Volstrup, s. 57 ff. Bogen er udkommet i Hobro 1950.
8. Om forpagterne på Himmestrup, s. 92-93.
9. Landsarkivet for Nørrejylland (LAV). G. 221-7. Viskum gods. Diverse do-kumenter 1772-1788.
10. Aage Brask, anf. arb. s. 58 ff. og LAV. G 178-10. Volstrup gods. Forskelligt 1530, 1753-1872.
11. LAV. B 24-710. Viborg landstings skøde- og panteprot. 1786-92, fol. 350-51.
12. LAV. C 288-1. Glenstrup kirkebog.
13. V. Fribert, anf. arb.
14. LAV. G. 262-5. Frisenvold gods. Skif-teprot. 1738-63.
15. LAV. C. 251-5. Skjern kirkebog.
16. LAV C 250-1. Hjermind-Lee-Hjorthede kirkebog.
17. LAV. B 24-710. Viborg landstings skøde- og panteprot. 1786-92, fol. 539-40.
18. LAV. B 52-SP 1. Nørhald-Støvring herreders samt Glenstrup birks skøde- og panteprot. 1747-1814, fol. 17-18, 33 og 36-37.
19. LAV. G. 206-3. Lerkenfeldt gods. Skøder og andre adkomster.
20. LAV. B 24-712. Viborg landstings skøde- og panteprot. 1793-99, fol. 60 ff. Heri både skødet og de ndf. nævnte pantebreve. Skødet findes desuden i afskrift (inkl. jordebog) i B 48C-SP 1. Rinds-Gislum herreders skøde- og panteprot.
21. LAV. G 178-10. Volstrup gods. For-skelligt 1530, 1753-1872. Skiftet findes desuden i Privatarkiver. Pr.Sp. 1075. Heri tillige skiftet efter Jens Kjeldsens enke Mette Laursdatter 1804. Om disse skifter er det noteret, at de er udtaget af Mylenberg gods-arkiv. Hvorledes de i sin tid har fundet deres plads her, er uvist.
22. LAV. B 24-712. Viborg landstings skøde- og panteprot. 1793-99, fol. 377-79.
23. LAV. G 206-67. Lerkenfeldt gods. Forskelligt 1684-1920.
24. Iht. forord. af 11. marts 1789 ang. et pålæg af formue, indkomst og næring til at bestride de forefaldne overor-dentlige udgifter til statens nødventi-ge udrustninger. Denne ekstraord. skat var foranlediget af rustningsud-gifter i forb. m. felttoget mod Sverige i 1788.
25. Christen Andersens dagbog 25. febr. 1788.
26. Smst. 24. febr. 1794.
27. LAV. B 48 C-SP 7. Skøde- og pante-prof. for Rinds-Gislum herreder 1740-1803, fol. 327-30.
28. Heftet ved skiftet efter Jens Kjeldsen i LAV. Privatarkiver. Pr.Sp. 1075.
29. LAV. B 48 C-SP. 7. Skøde og pante-prof. for Rinds-Gislum herreder 1740-1803, fol. 330-31.
30. Christian Andersens dagbog 1. sep. 1793 og flere senere indførsler.
31. LAV. C. 199 A-1. Rørbæk-Grynderup kirkebog.
32. V. Fribert, anf. arb. s. 283.

Tre bondesønner som godsejere

af Birgit Løgstrup

Mandag den 19. marts 1792 var en betydningsfuld dag i brødrene Jens, Mikkell og Peder Kjeldsens liv. Den dag underskrev de det skøde, der gjorde dem til ejere af den store hovedgård Lerkenfeldt i Vester Bølle sogn i det nordvestlige hjørne af Hald - senere Viborg amt. Det ville være en afgørende handling for alle, men måske ganske særligt for de tre brødre, der som bondefødte havde været stavnsbundne til Friisenvold gods i Dronningborg - senere Randers amt.

Det var et bemærkelsesværdigt spring i Kjeldsen slægten, men trods alt ikke enestående for det 18. århundrede. Der har både før og siden været flere lignende tilfælde af social mobilitet. Desuden hørte de tre brødres fader, fæstegårdmand

*Lerkenfeldt hovedgård, tegnet i 1865 af Chr. Gulleb. Udseendet havde ikke ændret sig væsentligt siden 1792, og studene repræsenterede tydeligvis fortsat en stor værdi.
Foto: Nationalmuseet.*

Kjeld Jensen, bestemt ikke til de usleste blandt fæstebønder. Hans fæstegård i Gundestrup var med sine 9 td. hrtk. tre gange så stor som en almindelig fæstegård. Da han døde i 1763, viste hans skifte også en betydelig større rigdom end normalt hos fæstebønder. Der blev 600 rdl. til overs til fordeling mellem enken og de seks umyndige børn. En farbroder til børnene var i 1762 forpagter på Karmark og Skjern Laurids Ring, som i 1787 købte Trinderup gods. Han blev i øvrigt formynder for Mikkkel og Peder ved faderens død. Så springet fra fæstebondestanden var også blevet taget i den foregående generation i familien¹⁾.

Jens Kjeldsen fulgte i farbroderens fodspor og blev forpagter af godset Himmestrup i 1778. Formodentlig havde han også lært godsadministration hos farbroderen, hans kone var i hvert fald Mette Lauridsdatter fra Karmark. Mikkkel havde derimod tjent sine penge som studehandler. Han fortsatte med samme metier som godsejer - måske var han blevet sporet ind på denne vej allerede ved faderens død i

"Illustreret Tidende" bragte i 1919 denne tegning af borggården på Lerkenfeldt.

Foto: Det kgl. Bibliotek.

*Hestestalden på Lerkenfeldt
fotograferet i 1911 af Mogens
Clemmensen. Den var 43 alen lang
i følge brandtaksationen fra 1798.
Foto: Nationalmuseet.*

1763. I hvert fald bestod hans fædrene arv i tre sorte plage. Peders løbebane før godshandlen kendes ikke. I realiteten var det Mikkell, der kom til at virke som enegodsejer på Lerkenfeldt. Jens flyttede aldrig dertil, men købte lige før sin død i 1795 Volstrup gods og blev derfor købt ud af fællesskabet. Peder flyttede ganske vist ind på Lerkenfeldt, men købte i 1802 Mølgård gods. Begge godser ligger længere nord på i Himmerland.

Lerkenfeldt gods

Det var et stort gods, Jens, Mikkell og Peder Kjeldsen erhvervede i 1792 for 73.000 rdl. Hovedgården og knap halvdelen af bøndergodset lå i Rinds herred i det nordvestlige hjørne af Hald amt, mens resten lå lige på den anden side af herreds- og amtsgrænsen i Gislum herred, Mariager senere Aalborg amt. Lerkenfeldt å udgjorde skellet.

Fra 1798 har vi en beskrivelse af bygningskomplekset på hovedgården til brug for en ny brandforsikring. Hovedbygningen var et langt øst-vest vendt hus på $80 \frac{3}{4}$ alen i længden og $20 \frac{1}{8}$ alen i højden fra jorden til tagryggen. Det bestod af to etager over en hvælvet grundmuret kælder. Ydermurenes indre var bindingsværk af stærkt egetømmer, men havde en halvstens mur uden over tømmeret. Tavlene imellem bjælkerne var opført af mursten. Taget var af tegl. Fra denne hovedlænge udgik der ikke mindre end fem sidefløje - tre mod nord og to mod syd. De var af forskellig længde, men havde alle to etager - fløjene mod syd og den midterste

mod nord dog over en hvælvet kælder. På nordsiden var der desuden at rundt grundmuret tårn, der i modsætning til den øvrige hovedbygning var blytækket. Tårnet ragede næsten 2 alen op over de øvrige hovedbygninger. Desuden var der to murede trapper, men det siges desværre ikke, hvor de var anbragt.

Der er ikke givet mange oplysninger om, hvordan der så ud inden døre. I den nederste etage i hovedhuset var der to stuer og fire kamre foruden svendestuen, fadebur, køkken og gang. I den næste etage lå den store sal og to kamre. Stuerne og kamrene havde dels paneler dels betræk på væggene. Lofterne var malede. I to af fløjene har der været indrettet selvstændige lejligheder med køkkener, men ellers omtales der kun kamre og stuer i fløjene.

Ladegården var domineret af den store lade på 121 alen fordelt på 21 gulve, der også løb fra øst mod vest. Øksenhuset vendte nord - syd og var 88 alen lang. Desuden var der en fårestald på 40 alen i forlængelse af laden og endnu en øksenstald på 43 alen, også nord syd. Desuden var der hestestald og vognhus på 43 alen og et mindre hus på 5 fag til kreaturer. De fleste af ladegårdens bygninger var murede, men et par af de mindre huse var af bindingsværk og de var alle stråtækkede. Det er sikkert karakteristisk for de nye ejere, at de for hovedbygningens vedkommende fik forsikringssummen nedsat i forhold til taxationsmændenes vurdering, men derimod ikke ladegårdens forsikringer. Produktionsbygningerne var og måtte være det afgørende for dem²⁾.

Hovedgårdsjorden var på 34 tdr. 4 skp. 2 fjk. 2 alb., mens bøndergodset var på 361 tdr. hrtk. Lerkenfeldt var således et komplet gods, da grænsen gik ved 200 tdr. hrtk. Det betød, at ejerne ikke skulle betale skat af deres hovedgårdsjord.

Vesterbølle kirke tilhørte Lerkenfeldt gods.

Foto fra begyndelsen af 1900-tallet.

Det kgl. Bibliotek.

Skattefriheden var statens kompensation til godserne for de krævende administrative opgaver som skatteopkrævning- indbefattet godsejernes udlæg for skatterestancer-, udskrivningsvæsen og skifteforvaltning.

Brødrene Kjeldsen overtog med Lerkenfeldt også kirke- tienden fra fem sogne: Vester Bølle, Øster Bølle, Farsø, Vognsild og Ullits af i alt 79 tdr. hrtk. Alle bønder i disse sogne skulle levere deres tiende på Lerkenfeldt, som så til gengæld skulle holde kirkerne i de samme sogne i forsvarlig stand. I skødet blev det udtrykkelig bemærket, at tienden var forbun- det med jus patronatus et vocandi. Det betød, at ejerne også havde kaldsretten til præsteembederne. Desuden fik Lerkenfeldt kongetienden af Farsø, Vognsild og Ullits sogne af i alt 52 tdr. hrtk. Ejendomsretten til tienderne frembød et væsentligt tilskud til det korn, som blev avlet på Lerkenfeldts egne hovedgårdsmarker og det, der blev leveret af fæstebøn- derne som afgifter.

Fæstebøndernes afgifter kaldtes jordebogsindtægter i godsernes regnskaber og var bøndernes modydelse for brugsretten til fæstegårdene. Jordebogsindtægterne blev i Kjeldsen brødrenes skøde opregnet således³⁾.

Jordebogsindtægter:

Rigsdaler	379-2-4
Rug (tdr.-skpr.)	140-6
Byg (tdr.-skpr.)	85-4-1 1/3
Havre (tdr.-skpr.)	1-1
Smør (Lpd-pd.)	11 3 3/4
Høns	43
Æg	480
Hoveri	45 helgårde
Rejser	71 3/4
Ugedage	36

De bestod altså dels af pengeafgifter, dels af naturaliey- delser i korn, smør og fjerkræ, dels af arbejdsydelse i form af hoveri, rejser og ugedage. Ikke mindst det sidste var vigtigt, da hovedgårdsmarkerne på dette tidspunkt udelukkende blev drevet ved bøndernes pligtarbejde. De hoveripligtige bønder skulle ikke alene selv møde med eller sende karle, piger og daglejere op på Lerkenfeldt, men også medbringe heste og redskaber. De direkte ansatte medarbejdere på godset kunne derfor indskrænkes til dem, der skulle holde opsyn med hovarbejdet eller passe kreaturerne. Derfor behøvede godsejerne ikke at investere i heste og redskaber til markdriften.

Det er vanskeligt at vurdere det driftsmæssige størrel- sesforhold mellem de tre indtægtskilder: hovedgården, tien-

Bilag 1

Lerkenfeldts fæstere i forhold til det samlede antal fæstere i byerne i Rinds og Gislum herred

Herred sogn og by			L bønder		L husmænd med jord	I alt husmænd m.jord	L husmænd uden jord	I alt husmænd uden jord	
	Hrtk.	Antal	Hoveri Status	Det samlede antal bønder ejere					
Rinds herred									
<i>Vester Bølle sogn</i>									
Vester Bølle	64-6-3-1	17	H	17	1	2	2	9	9
Svingelbjerg	45-1-3-2	10	H	10	1	3	3	10	10
Glerup	20-2-2-1	3#	H-fri	6	1+2*	0	0	2	10
<i>Fjeldsø sogn</i>									
Klottrup	10-3-2-2	2	H-fri	8	3+1*	0	1	1	7
<i>Østerbølle sogn</i>									
Østerbølle	9-0-2-0	2	H-fri	13	3	0	5	0	8
<i>Uldbjerg sogn</i>									
St.Torup	8-7-1-0	1	H-fri forpagter	5	3+2*	0		0	
<i>Roum sogn</i>									
Hedehusene	2-2-0-2	1	H-fri	1	1				
<i>Bjerregrav</i>									
Bjerregrav	3-4-1-0	1	H-fri						
Gislum herred									
<i>Ullits sogn</i>									
Ullits	52-6-0 1/40	16	15H 1H-fri	19	1+3*	0	1	13	13
Søbæk	12-0-1-2	2	1/2H	2	1	0	1	0	3
<i>Farsø sogn</i>									
Farsø	9-0-3-2	2	H-fri	8	4	1	10	2	6
Fandrup	8-1-1-1/2	2	H-fri	10	3	0	3	0	3
Fragtrup	3-6-0-1	1	H-fri	4	3	0	1	0	0
<i>Vognsild sogn</i>									
Svoldrup	23-4-0-1	6	3/4H	6	1	0	0	5	4
Vognsild	19-4-1-2-1/2	4	H-fri	16	5+2*	2	5	6	13
Årup	11-1-1-0	2	H	2	1	0	0	0	0
Vejstrup	7-1-1	2	1/2H	3	2	0	0	0	1
Meilstrup	7-3-2	1	3/4H	1	1	0	0	0	0
Østrup	14-3-3-1	4	3/4H	4	1	0	0	1	1
Morum	16-1-3-0	4	1/2H	8	2+3*	3	0	1	6
<i>Gislum sogn</i>									
Gislum	11-2-0-1	3	H-fri	13	4+2*	0	0	2	3
Nyrup	4-7-0-1	2	H-fri	10	3+3*	0	1	0	3
Kællingland mølle	1-5-0-2	1	H-fri	1	1	0	0	0	0
		89	63H og 26H-fri			11		52	

Iflg. jordebogen ejer Lerkenfeldt kun 3 gårde, men iflg. hartkornsekstrakten har den 4 gårde

* = selvejere

H = hoveri

L = Lerkenfeldt

Kilde: LAN G 206-10 Lerkenfeldt gods. Jordebøger 1780-1836. (1792)
LAN B 13-27 Viborg amtstue. Hartkornsspecifikation 1680-1795. (1791)
LAN B 14-89 Randers amtstue. Hartkornsfortegnelse 12.4.1790

den og bøndergodset. De supplerede hinanden, når de blev rigtigt udnyttet. Lerkenfeldt havde store engstrækninger ned til Lerkenfeldt å, som Mikkjel Kjeldsen som studehandler sikkert så en række fordele ved at erhverve, da de betød opfedningsmuligheder for de indkøbte stude. Der er tydelige spor i arkivmaterialet af, at han fortsatte studehandlen som godsejer. Men der er desværre ikke bevaret regnskaber, der på nogen måde kan give oplysninger om det økonomiske afkast. Høstudbyttet af hovedgårdens marker svingede fra år til år. Det samme gjorde tienden, der skulle udtælles, mens bøndernes korn endnu stod på marken, tjenlig til indkøring. I modsætningen til de øvrige afgifter skulle bøndernes landegildeydelse derimod falde uafhængigt af årets høst. Naturligvis kunne der være problemer med at få dem leveret i misvækstår, så der opstod restancer, som det senere vil fremgå.

Fæstegodset

Lerkenfeldt hovedgård lå i den nordlige del af Vester Bølle sogn i Rinds herred, som det fremgår af kortet. Den var ideelt placeret midt i fæstegodset, som lå mod syd, nord og øst. De 361 tdr. hrtk. bøndergods var fordelt på 89 fæstebønder, 11 fæstehusmænd med jord og 52 fæstehusmænd uden jordtiliggende. Det ideelle for et gods var at have fæsterne placeret så tæt ved, at det kunne udnytte deres hoveri. For der var en fysisk grænse for, hvor stor afstand bønderne kunne tilbagelægge med heste og redskaber, når de skulle til hove.

Som det fremgår af kortet, har Lerkenfeldt da også sikret sig ejendomsretten til alle fæstegårde i de nærmeste landsbyer: Vester Bølle (17 gårde), Svingelbjerg (10 gårde), Søbækgårde (2 gårde), men i Ullits kun 16 ud af 19, hvor de sidste 3 var selvejere. Nord for Lerkenfeldt å ejede Lerkenfeldt hele Svoldrup (6 gårde), Årupgårde (2 gårde) og Østrup (4 gårde). I den stærkt opdeltede Vognsild ejede Lerkenfeldt kun 4 gårde. Det svarede til 1/4 af byen, som var fordelt mellem 5 godsejere - hvortil kom to selvejere.

I alle de fjernestliggende landsbyer ejede Lerkenfeldt kun en del af fæstegårdene. Det er da også karakteristisk, at godsets fæstegårde her var hovfrie. De skulle ikke deltage i det almindelige hoveri, men var derimod pålagt særlige hovrejser, selvom de betalte en pengeydelse for hoverifriheden. Den eneste undtagelse fra denne regel var Glerup by i Lerkenfeldts hjemsovn Vester Bølle, hvor de 3 fæstebønder var hovfrie, selvom der kun var 2 selvejere i byen udover Lerkenfeldts bønder. Det samlede antal hovbønder under Lerkenfeldt var 63. Men da flere af dem kun

Lynderupgaard, hvis ældste dele er opført i 1556, og som i dag står med afdækket bindingsværk. Som så mange nordjyske gårde har den tilhørt familien Kjeldsen, idet de to brødre Jens og Kjeld Kjeldsen i 1829 erhvervede halvparten af Lynderupgaard og senere hele gården.

Ældre foto i Det kgl. Bibliotek.

ydede 1/2 eller 3/4 hoveri, var det opgjort til 45 fuldt hoverigørende bønder.

I de fjernere liggende byer var der altid mange lodsejere, helt op til 5 som i den store Vognsild by med 16 fæstegårde i alt. Det er dog ikke så entydigt, at de største byer også havde det største antal lodsejere. Vester Bølle, Svingelbjerg og Ullits var store byer med henholdsvis 17, 10 og 19 fæstegårde, men alligevel var Lerkenfeldt enejer her bortset fra 3 selvejere i Ullits. Omvendt ejedes den middelstore by Farsø med 8 fæstegårde af 4 forskellige lodsejere.

Det var tydeligvis landsbyernes beliggenhed i forhold til hovedgårdens interessesfære, der afgjorde antallet af lodsejere. Hvor flere godsers sfærer tørnede sammen, ville der alt andet lige blive flere lodsejere. Undtagelsen fra denne regel kunne forekomme i en økonomisk svaghedsperiode på et gods, hvor ejeren kunne være tvunget til at sælge ud af bøndergodset i periferien, for at undgå at sælge hele godset. I dette valg spillede det også ind, hvor tæt bøndergodset var ved den magiske grænse på 200 tdr. hrtk. med skattefrihed for hovedgårdsjorden¹⁾.

Det kan sammenfattende siges, at Lerkenfeld's beliggenhed midt i fæstegodset var umådelig "belejlig", som det hed med datidens udtryk om en god arrondering af godset. Ejendomsretten til alle gårde i de nærmeste byer dannede således baggrund for en effektiv administration af fæstegodset.

Alt i alt tyder det på en meget bevidst godspolitik fra Lerkenfeldts tidligere ejere⁵⁾.

De nye godsejere

Denne tradition skulle de tre bondefødte godsejere nu indgå i. De havde gode forudsætninger for at klare opgaven. Mikkel havde erfaring som handelsmand. Jens og formentlig også Peder havde arbejdet sig op inden for godsadministration. Jens Kjeldsen havde som omtalt siden 1778 været forpagter af Himmestrup gods. Men det var på mange måder blevet vanskeligere at være godsejer i forhold til tidligere. Der krævedes en større effektivitet i hovedgårdsdriften for at udnytte de internationalt stigende priser i landbrugseksporten. Men den arbejdskraft, der stod til rådighed for godsejerne, var stadig kun det sædvanebestemte hoveri. Det måtte effektiviseres. Men dette stødte på en stigende selvbevidsthed hos bønderne, der nu også så muligheder for at forbedre produktions forholdene på deres egne fæstegårde, hvis ikke hoveriet stillede sig for meget i vejen.

Det ulmede og gærede derfor blandt bønderne mange steder i landet i disse år. F.eks. havde de hovpligtige fæstebønder på nabogodset Lynderupgård allerede i flere år ført en udmattelseskrig mod godsejer M.Lottrup ved at nægte både hoveri og skattebetaling. Også på godsejerbrødrenes hjemegn havde der været hoveriprotester. Bønderne i Stevnstrup under Friisenvold, som deres far havde været fæster under, havde i 1788 oven i købet klager til kronprinsen over hoveriet. Dette var naturligvis ikke ukendt for Jens, Mikkel og Peder. Men de vidste også, hvorledes forholdene var på Himmestrup, hvor en rig fæstebonde som Chr.Andersen i Nørre Thulstrup som en naturlig ting deltog i hovarbejdet på lige fod med de øvrige hovbønder og deres tjenestefolk. På Himmestrup var der intet tilløb til bondeuro⁶⁾.

Brødrene havde således erfaring med både den fredelige sameksistens og den akutte strid mellem godsejer og fæstebønder. Hvordan ville det gå på Lerkenfeldt? Det skal straks afsløres, at det ikke blev den fredelige sameksistens, der kom til at præge forholdene. De første 20 år på Lerkenfeldt kom til at rumme både hoveriprotester og vægring af landgilde - og tiende leveringer. Sagerne blev som på Lynderupgård ført både gennem retssystemet og med klager til kongen og centraladministration.

Straks den 19.marts 1792, dagen for underskrivelsen af købekontrakten, mødte fæstebønderne deres nye godsejer. De var alle kaldt op på godset med fæstebrev og skattekvitteringsbog. Formålet var, at de nye ejere kunne kontrollere,

at der var overensstemmelse mellem bøndernes papirer og de tilsvarende dokumenter i godsarkivet: fæsteprotokol og hoved- og afskrivningsprotokol. Det blev fæster for fæster noteret ned på lange lister, om alt var i orden. Et par af bønderne var ikke mødt, og en enkelt måske overset restance blev også trukket frem i lyset. Formålet med dette møde var først og fremmest at kontrollere sælgeren, major Chr.C.Lüttichau, og ikke bønderne. Så på dette møde har atmosfæren formentlig stadig været fredelig, men måske lidt afven-tend ⁷⁾.

Det første fæstebrev

Men allerede det første fæstebrev, som de tre brødre udstedte den 21. april 1792, giver anelser om, at forholdet ikke ville forløbe uden konflikter. Alle fæstebreve også på Lerkenfeldt havde altid omfattet fæsterens livstid, såfremt han var i stand til at overholde fæstebetingelserne. Men ordet livstid optrådte ikke i Christen Troelsens fæstebrev, da han overtog sin svigerfaders gård i Gislum. I stedet måtte Christen forpligte sig til at afstå gården igen, hvis byen skulle udskiftes, eller godsejerne i tilfælde af salg skulle forlange fæsteskitte. Ganske vist skulle han have alt sit indbo med sig og som

Bilag 2

Skatte- og landgilderestance konfrontationen på Lerkenfeldt 1793

Landsby	Landgilde restance	Skatte restance	Antal bønder med restance	Lerkenfeld bønder ialt	Betalt før 14.6	Betalt før 28.6
Svingelbjerg		(1) 1)	(1) 1)			1
Glerup	1		1	3		1
Ullits	10	4	10	16	3	
Farsø	1		1	2	1	
Vognsild		1	1	4		
Svoldrup	3	1	3	6	1 delvis	1 delvis
Morum	3	1	3	4		
Østrup	2		2	4	1	
Vejstrup	2		2	2		
Kællingland	1		1	1	1	
Gislum	1	1	1	3	1	
	24	9	25+1	45	8	2

Anm. 1: Hun var buskone og tilbører altså som den eneste busmændende.

Anm. 2: Nogle bønder havde både landgilde- og skatterestancer.

Kilde: G 206-5 Lerkenfeldt gods. Retsakter 1738-1823

Lerkenfeldts borggård set mod sydvest. Tegnet af Tom Petersen i 1905. Gengivet i "Illustreret Tidende" i 1919. Det kgl. Bibliotek.

modydelse modtage 70 rdl. Men afvigelsen fra livsfæstet var noget nyt for Lerkenfeldts bønder.

Formentlig stod Christen personligt i en vanskelig situation i foråret 1792. Han var blevet gift med Maren Christensdatter i Gislum kirke den 16. november 1791, og allerede den 25. marts havde de fået døbt deres søn Peder. De var således i en trangssituation, som de nye godsejere kunne udnytte. Der var også problemer med svigerfaderen, som ikke uden videre ville skrive under på fæsteafståelsen, selvom han fik endog meget gode aftægtsvilkår. Den slags plejede naturligvis altid at være i orden, inden et nyt fæstebrev kunne udstedes. Men i Christen Troelsen's fæstebrev blev det tydeligt præciseret, at det var hans egen opgave at få svigerfaderen til at skrive under. Det formuleredes således:

"Til slutning er indres hermed, at da aftræderen Christen Nielsen ej har frasagt sig gården endnu til tinge, og han ej er nærværende, så forskaffer fæsteren Christen Troelsen hans underskrift i vitterligheds mænds overværelse til forsikring, at han efter disse conditioner har afstået og overladt gården til sin svigersøn".

Ville Christen Nielsen da ikke sættes fra styret endnu? Eller ville han protestere mod de usædvanlige fæstebetingelser ved sin tøven med at underskrive? Det var også usædvanligt, at svigerfaderen ikke var med ved de vigtige fæsteforhandlinger, ligesom det var et uhørt pålæg til den nye fæster først efter den nye kontrakts indgåelse at skaffe den gamle opløst. Det lykkedes dog Christen Troelsen at få sin svigerfaders accept af fæsteaftalen. Det var Christen, der stod som ansvarlig for gårdens skatter og landgilde allerede for 1792⁸⁾.

Men skal historien om fæstebrevet læses således, at de nye godsejere ikke ville overholde de sædvanebestemte regler om livsfæste for bønderne? Nej, de holdt sig inden for de nye spilleregler, idet et ganske nyt rentekammercirkulære af 7. januar 1792 havde tilladt godsejerne at nedlægge enkelte bøndergårde i tilfælde af udskiftninger. Der krævedes ganske vist tilladelse fra rentekammeret i hvert enkelt tilfælde. Men der er klart, at godsejeren ville stå stærkere ved en eventuel ansøgning, såfremt fæsteren på forhånd var indforstået med nedlæggelsen. Kjeldsen brødrene fulgte således med i periodens landbolovgivning, som på mange måder vendte op og ned på landbosamfundets forhold. Men der er ingen tvivl om, at Christen Troelsens fæstebrev også af de øvrige fæstebønder er blevet opfattet som en krigserklæring fra de nye godsejere. Det er således ganske påfaldende, at der herefter ikke udstedtes flere fæstebreve af dette indhold på Lerkenfeldt.

Den første bondeprotest

Bønderne svarede igen samme år på fæstebrevsprovokationen ved at nægte at betale landgilde og skatter. Det betød naturligvis et indtægtstab for godset - for skatterne i dobbelt forstand, fordi Lerkenfeldt skulle indbetale jordskatterne på amtstuen i Viborg, uanset om bønderne havde betalt pengene på godset. Godsejerne havde kun den ene udvej at få skyldforholdet fastslået ad rettens vej som oplæg til en senere udpantning.

Bøndemes restancer dækkede året 1792, dog først fra 1. februar, som det var blevet aftalt ved handlen med C.C.Lüttichau ⁹⁾. Det var 25 bønder og en enkelt huskone ud af i alt 89 bønder, som skyldte godsejeren korn eller penge - altså knap 1/3 af alle godsets bønder. Hvis der kun tages hensyn til antallet af fæstebønder i de byer, hvor der var restancer, så var det dog lidt over halvdelen af bønderne. Som det fremgår af bilag 3 var det kun i Vejstrup, at alle Lerkenfeldts bønder i samme by havde restancer; de var også kun to. Det er tydeligt, at centret for skattenægtelsen lå i byerne Ullits, Svoldrup,

C.D.F.Reventlow stod bag plakaten, der i 1791 opfordrede godsejere og fæstebønder til at indgå frivillige foreninger om hoveriets omfang. Det var ikke blot på Lerkenfeldt, at det skulle volde problemer at nå frem til en ordning.

Morum og Vejstrup. Det var bortset fra den ene huskone i Svingelbjerg og Lars Kjeldsen i Glerup udelukkende fæstegodset i Gislum herred, som havde restancer. Den ene bonde i Gislum by var den nye fæster Christen Troelsen, som havde måtte overtage sit fæste på hårde betingelser.

Den 25. maj 1793 sendte godsejeren to mænd rundt med restancelisten til hver enkelt bonde for at høre, om han anerkendte restanceforholdet og var villig til at betale. Straks faldt 8 bønder fra og betalte deres restancer. I blandt dem var iøvrigt Christen Troelsen i Gislum. Det vil sige en tredjedel af bønderne ville ikke ud i en retslig konflikt med godsejerne, som de naturligvis vidste, de ikke kunne vinde. Loven sagde klart og tydeligt, at skatterestancer skulle indbetales fra godsejeren til amtstuen tre uger efter hvert kvartals begyndelse. Men der blev ikke opstillet tilsvarende regler for bøndernes indbetalinger til godsejeren. Dette vigtige spørgsmål var overladt til godsejerens eget skøn. Så teoretisk kunne der kræves betaling, så snart skatten var forfaldet. Der var ingen lovregler for landgildeindbetalingerne.

Det er interessant at se de svar, bønderne gav de to mænd, som gik rundt med restancelisten. Lars Kjeldsen i Glerup tilstod sin gæld på 10 rdl. 1 mk. 1 sk. og erklærede:

“at han vidste ingen udvej til betaling før Mikkelsdag.”

Det samme svar med præcisering af Mikkelsdag, d.v.s. 29. september, som den første mulige betalingsdag fik de to rundsendte mænd næsten alle steder, hvor bønderne endnu ikke havde betalt. Poul Madsen i Morum var ikke hjemme, men hans kone gav samme klare svar som de øvrige gårdmænd:

“Det på restancelisten anførte kunne de ej betale inden Mikkelsdag.”

Også Knud Nielsen i Vejstrup svarede på samme måde, men tilføjede, at han selvfølgelig kunne sælge nogle af sine kreaturer, hvis restancen absolut skulle ud af verden inden Mikkelsdag. Altså en understregning af, hvor vanvittigt han opfattede betalingskravet.

De 19 personer, som ikke havde betalt restancerne fra 1792, blev nu indvarslet til at møde i birkeretten på Lerkenfeldt den 14. juni. Der mødte kun Niels Meilstrup fra Svoldrup og tre mænd fra Morum, Poul Madsen, Jens Espersen og Christen Vognsen. Derfor blev sagen udsat i 14 dage til den 28. juni. I den mellemliggende periode havde yderligere to betalt deres gæld - huskonen i Svingelbjerg og Lars Kjeldsen i Glerup, altså de to eneste skyldnere i Rinds herred.

Godsejer Mikkel Kjeldsen var selv mødt frem i birketin- get den 28. juni 1793 med et skriftligt indlæg, hvor han stillede krav om, at hver bonde blev idømt at betale sin restance og sagsomkostningerne med mindst 3 mark hver. Det blev refereret i sagen, at fem bønder tog til genmæle: Chr.Skamridts fra Ullits, Mikkel Fruergård fra Vognsild, begge bønder fra Vejstrup, Laust Andersen og Knud Nielsen fra Østrup og Chr.Nielsen på sin far Niels Jeppesens vegne. Desværre har birkeskriveren ikke refereret, hvad de tog til genmæle med. Men de havde tidligere anerkendt restancerne, og så var sagen klar for birkedommeren. Han måtte dømme dem til at betale restancen til godsejeren, men sagsomkostningerne blev kun sat til 1 mark 8 skilling for hver, og ikke til de 3 mark, som Mikkel Kjeldsen havde stillet krav om.

Hvorfor førte fæstebønderne denne aktion mod deres nye godsejer? Var det svar på det skrappe fæstebrev, dervar blevet udstedt til Christen Troelsen i Gislum? Eller havde Mikkel Kjeldsen også overtrådt den sædvanlige opkrævningspraksis på Lerkenfeldt? For det sidste taler, at alle bønderne søgte at fastholde Mikkelsdag som den rette betalingsdag. Det var almindeligt for bønderne i det 18. århundrede at holde fast ved de sædvanebestemte forhold. Omvendt har de nye godsejere set det som en opgave at rydde op i, hvad de formentlig har opfattet som gammel slendrian. De skulle indbetale skatter og afgifter på amtstuen og måtte derfor også have dem ind fra fæstebønderne. De kunne derfor kun være tilfredse med resultatet. Udfaldet af domfældelsen var ingen overraskelse, men spændingen stod omkring styrken i bøndernes sammenhold. Kernen i Lerkenfeldts bøndergods var hjemsognet Vester Bølle, hvor da også kun en fæstebonde i Glerup og den stakkels huskone i Svingelbjerg fandtes blandt skyldnerne - og de faldt begge fra. Modstanden i byerne i Gislum herred var dog heller ikke total og frafaldet her var også stort. Tilbage stod 15 fæstebøn- der, som vovede at tage konfrontationen med deres nye godsejer¹⁰⁾.

Kampen om hoveriforeningen

Men konfrontationen mellem godsejere og fæstebønderne på Lerkenfeldt stoppede ikke hermed. Den næste styrke- prøve skulle stå omkring hoveriet.

Det ubestemte hoveri var det mest afgørende og ømtålelige problem i det 18. århundredes reformlovgivning. Set fra godsejernes side var et tilstrækkeligt hoveri nødven- digt for, at hovedgårdsmarkerne kunne drives med tilstræk- keligt produktionsoverskud. Derfor ønskede de ingen græn-

Bilag 3

Fremmødte fæstebønder den 23-24 oktober 1795

	Hovbønder i alt	1.dag	2.dag	Mødte ikke
Vester Bølle	(17)	16	1	
Ullits	(15)	10	4	1
Svingelbjerg	(10)	8	2	
Svoldrup	(6)	3		3
Østrup	(4)	4		
Vejstrup	(2)	2		
Meistrup	(1)	1		
Aarup	(2)	(1)	2	
Søbech	(2)	0	2	
Morum	(4)	0	1	3
	63	44	12	7

ser for hoveriets udvidelser hverken fra lovgivningen eller genstridige bønders side. For hvor skulle de finde erstatning for bøndernes arbejdskraft, redskaber og trækraft? Omvendt ønskede bønderne generelt at slippe så let fra deres afgifter til godsejeren som muligt. Hoveriet kunne være en hindring for den bedste driftsmæssige udnyttelse af deres fæstegårde. For de skiftende reformregeringer i sidste tredjedel af det 18. århundrede blev hoveri spørgsmålet et uovervindeligt problem. De havde alle deres forskellige løsninger, men de blev alle mødt med protester fra enten bøndernes eller godsejernes side.

Da brødrene Kjeldsen overtog Lerkenfeldt, var regeringen i 1791 netop slået ind på en ny kurs i hoverispørgsmålet. Den stod fast på, at hoveriet skulle fastsættes, så bønderne på forhånd vidste, hvor meget de skulle yde. Men den havde dog opgivet at sætte en fast norm fra centralt hold, da både drifts- og ejendomsforhold var så forskellige fra egn til egn. I stedet blev det overladt til godsejerne og bønderne i fællesskab at nå frem til en aftale. Spørgsmålet blev med et moderne udtryk overladt til decentrale forhandlinger. Hvis de ikke lykkedes, skulle lokale hoverikommissioner mægle imellem parterne. Det er vanskeligt at få kendskab til hoveriets faktiske størrelse på Lerkenfeldt. Vel findes der forskellige skøn over, hvad godsejerne anså for ønskeligt, men det faktiske antal hoveddage kendes ikke. Lerkenfeldts hovedgårdsmark var på 35 tdr. hrtk. Her til svarede 361 tdr. hrtk. bøndergods. Forholdet var således 1 til 10, hvilket f.eks. var lavt i forhold til mange sjællandske godser. Fordelt på hver af de 45 fuldt hoveri gørende bønder blev der godt 6 skæpper hovedgårdsjord til hver bonde at drive. På nogle undersøgte sjællandske godser havde hver bonde i samme periode mellem 8 og 27 skæpper at dyrke.

Men en række andre forhold spillede også ind i vurderingen af hoveriets omfang. Hvor intensiv var driftsformen på hovedgårdsmarken? På Lerkenfeldt lå f.eks. halvdel af jorden i hvile hvert år, så kun halvdelen var i drift.

Til gengæld blev de marker, der blev taget ind, pløjet to gange. Den store tiende fra 131 tdr. hartkorn betød en forøgelse af den kornmængde, hovbønderne havde pligt til at tærskke. For tiende blev leveret i neg. Ligeledes gav tienden grundlag for en større husdyrproduktion, der igen resulterede i mere gødning til udkørsel på markerne. Og så fremdeles.

Det afgørende for de kommende forhandlinger mellem brødrene Kjeldsen og hovbønderne var formentlig heller ikke så meget spørgsmålet om hoveriet sammenlignet med forholdene på andre godser. Derimod interesserede de sig for, om der blev krævet mere arbejde af dem, end de var vant

indgik heller ikke i dagetallet, idet det var fordelt mellem bønderne efter en særlig turnus.

Hoveriforeningen er på mange måder et interessant dokument. Den giver et godt indblik i datidens driftsmetoder, men antyder samtidig den nye tids forsøg på stærkere arbejdsdisciplin. I tilfælde af dårligt vejr under høbjergningen eller i høst måtte bønderne gå hjem, men selvfølgelig skulle de møde en anden dag for at optjene den afbrudte dags arbejde. Alle andre arbejdsdage strakte sig så langt ud på aftenen, at dagsværket var tilendebragt. Det gjaldt også i høsten for dem, der skulle tage korn fra i laden. De måtte ikke gå hjem, før det sidste læs var læsset af. Husbonden havde fundet det nødvendigt at præcisere, at det i modsat fald kunne koste en fuld ekstra arbejdsdag. Det gamle trick med kun at læsse de små bondevogne halvt op, kendte Mikkel Kjeldsen også. Derfor indeholdt foreningen bestemmelser om et særligt syn og bødepålæg ved for små læs. I sidste instans kunne sagen bringes for politiretten¹¹.

Alt dette skrev alle hovbønderne på Lerkenfeldt tilsyneladende uden protest den 23. marts 1794. Eller rettere vi kan ikke se, hvad der er gået forud. Dog må vi konstatere, at der var gået to år fra Kjeldsenbrødrene havde overtaget godset, til underskriften havde fundet sted. Men da bønderne ifølge den nye hoveriplakat fra 1795 1 1/2 år senere skulle bekræfte deres underskrift på birketinget, gik det ikke helt glat. Det var formentlig en procedure, der skulle sikre, at aftalen var kommet i stand som en reel overenskomst uden anvendelse af tvang.

Men på Lerkenfeldt birketing mødte kun 44 af de 63 hovbønder op, selv om de var blevet højtideligt indvarslet til den 23. oktober 1795. Ladefoged Søren Andersen mødte på godsejernes vegne og var ved retsmødets afslutning nødt til at bede om at få mødet udsat til næste dag. En del af bønderne var ikke mødt, da de var til marked i Viborg.

“og han vidst ventede, at de i dag udeblevne ville møde næste dag.”

Næste dag mødte de også op; Niels Jensen fra Vester Bølle, som var den eneste udeblevne fra Lerkenfeldts hjemsgn, nåede først frem i sidste øjeblik. Det blev omhyggeligt noteret. Men der blev hverken fra godsejeren eller dommers side gjort opmærksom på, at der faktisk stadig manglede tre fra Svoldrup og tre fra Morum - den fjerde fæstebonde Søren Bach i Morum mødte heller ikke selv, men Laust Hansen i Svingelbjerg skulle skrive under på hans vegne. (Se bilag 3).

Godsejer Mikkel Kjeldsen var i modsætning til første dag

selv mødt frem i tingstuen. Der var nemlig ud over det lille fremmøde den første dag sket det uhørte, at de tilstedeværende bønder nok havde bekræftet deres tidligere underskrift. Men de havde alle som en tilføjet den indskrænkning, at deres accept af hoveriforeningen kun gjaldt i de nuværende ejeres livstid, eller så længe de ejede Lerkenfeld. I birkeskriverens formulering lød det:

“De øvrige benævnte gentog bemeldte forening igen med tydeligt ja her for retten, men dog var de alle enige, at de ej nu ville vedstå samme forening uden forandring længere end på nuværende ejeres leve eller ejetid. Hvilket de begærede, at retten ville tilføje deres forben og nu givne tilståelse.”

Hvorfor havde bønderne tilføjet denne klausul? Den var en tydelig indskrænkning i overenskomstens rækkevidde. Havde de fået kolde fødder overfor de omfattende hoverikrav og var kommet til at tænke på Jens Troelsens fæstebrev, der ved siden af udskiftningskravet også kun havde givet sikkerhed i de nuværende ejeres tid? Kunne denne nye klausul virke i negativ retning ved et eventuelt fremtidigt salg?

I hvert fald var Mikkel Kjeldsen som omtalt selv mødt op for at foreholde bønderne, at denne betingelse absolut ikke havde været med, da de underskrev den oprindelige hoveriforening. Da han ikke havde krævet mere end det absolut nødvendige hoveri, var han ganske sikker på, at den ville blive godkendt af alle højere instanser - amtmand og rentekammer.

Den 3. december samme år blev der udstedt to nye fæstebreve til Peder Vognsen på en gård i Morum og til Jacob Jensen i Vester Bølle, som tog højde for den nye situation på hoveriområdet. Begge fæstere forpligtede sig til at yde hoveri og rejser, således som de og de øvrige bønder havde indgået en hoveriforening om, stod der i fæstebrevene.

“Ikke alene for nuværende ejeres eje - eller levetid, men og fremdeles så længe nuværende hoveri anordninger bliver uforandret.”

Gennem den såkaldte kontraktfrihed kunne godsejerne sætte deres egen fortolkning igennem. Men den blev ikke stående¹²⁾.

Midt om vinteren - den 19. februar 1796 - mødte stiftamtmand Niels Sehested fra Viborg op på Lerkenfeldt. Alle hovbønder var kaldt sammen, og det lykkedes ham tilsyneladende at få et forlig bragt i stand omkring rækkevidden af hoveriforeningen. Den skulle vare, så længe de nuværende fæstekontrakter gjaldt. For så vidt havde

fæstebønderne sejret. De havde opnået accept af sammenkædningen af fæstebreve og hoveriforening. Hvis bønderne blev sat ud eller blot nogle af dem, måtte hoverioverenskomsten genforhandles. Omvendt kunne godsejerne vel hævde, at indskrænkning til nuværende ejeres levetid var ophævet. Der kunne under alle omstændigheder opstå et fortolkningsproblem, men det var skudt ud i fremtiden. Fæstebrevene fra Lerkenfeldt indeholdt derfor ikke efter dette forlig særklausuler om hoveriet.

Et par år senere var der atter problemer. Den ny hoveriforordning af 6. december 1799 havde påbudt, at hoverioverenskomsten skulle vedhæftes hver enkelt bondes fæstebrev. Desuden skulle bønderne modtage særlige kvitteringer i form af runde og trekantede billetter for hver dags hoveriarbejde. Tilsvarende skulle godsejerne føre samlede hoveriprotokoller over det udførte arbejde. Det var for så vidt en fornuftig foranstaltning, der skulle tjene til at holde styr på det udførte arbejde. Men hovbønderne på Lerkenfeldt slog bak overfor det nye, da de var kaldt sammen på Lerkenfeldt den 30. april 1800. De ville hverken have disse hoverioverenskomster vedhæftet deres fæstebreve eller indgå i kvitteringsystemet. Det indberettede Mikkel Kjeldsen straks næste dag til amtmanden:

“Men ingen ville imodtage samme (hoverijortegnelse) og ikke heller ville de modtage billetter for deres hoveriarbejde. Det de alle enstemmig, svarede mig”¹³⁾.

Denne gang var der absolut enighed blandt bønderne om protesten. Det er dog ikke umiddelbart til at se, hvorfor bønderne protesterede mod denne fornuftige ordning, der var til fordel for dem selv. Men formentlig var modstanden mod hoveriforeningen voksende, efterhånden som bønderne så, hvad den betød i praksis. De har måske ment, at de blev stærkere bundet op, når overenskomsten blev vedføjet fæstebrevet. Protesten er dog under alle omstændigheder udtryk for, at de ikke har haft tillid til forandringer. Ville deres godsejer og med ham birkefoged og amtmand føre dem bag lyset ved denne nye foranstaltning?

Lerkenfeldt var ikke det eneste gods, hvor bønderne protesterede, og ikke ville modtage forening og billetter. Stiftamtmand Sehested blev på samme tid bestormet med indberetninger om bondeprotester fra godsejerne på Ulstrup, Aunsbjerg og Ørslevkloster, og der var stadig den stående strid på Lynderupgård. Så han henvendte sig straks til sine foresatte i Rentekammeret for at høre, hvad han skulle foretage sig under det ulmende oprør. Kammeret havde

ganske vist tidligere påbudt ham at indkalde Lynderupgårds bønder på amtskontoret. Men ved den lejlighed havde han atter opdaget, hvor stædige bønder kunne være, når de først havde besluttet at afvise et nok så fornuftigt forslag. Han havde intet fået ud af sine mæglingsbestræbelser. Det havde været rent tidsspilde for alle parter, skrev han til Rentekammeret. Og han glemte ikke at understrege, at bønderne måtte rejse langt for at nå frem til amtskontoret. Han vidste efterhånden godt, hvordan han skulle belægge sine ord.

Han blev alligevel pålagt et nyt overtalelses forsøg. Men det lykkedes ikke at tvinge bønderne til at rette sig efter den nye lov. De sammenfaldende indberetninger fra godsejerne giver formodning om kontakt mellem bønderne på alle sider af Viborg. På Lerkenfeldt fik ikke alle fæstebønder de nye hoveriaftaler hæftet ved deres fæstebreve. Men godsejeren førte den nye hoveriprotokol, som lovgivningen foreskrev. Den findes stadig i godsarkivet.

Hoverinægtelse

Tilsyneladende var der ro der næste ti-år på Lerkenfeldt. Men i 1811 opstod der atter uro blandt hovbønderne. De var i juli måned blevet tilsagt til at køre gødning ud fra hovedgården for at sætte den i stakke på udmarken, så den var klar til udspreddning om efteråret, inden rugen skulle sås. Sådant havde det altid været skik og brug. Men det foregående år havde gødningen været blandet med så meget jord, at arbejdet havde haft et betydeligt større omfang end tidligere. Jordblandingen skulle sikre en bedre udnyttelse af gødningen, fordi den opsamlede den gødningssaft, der ellers ville forsvinde. Der var naturligvis hverken halm eller anden strøelse i gødningen den gang. Men da gødning var en mangelvare, som var nødvendig for driftsintensivering, forsøgte fremskridtsivrige jordbrugere allehånde metoder til at udnytte den bedst muligt.

Men denne jordblanding, som benyttedes mange andre steder, medførte et forøget hoveri for bønderne. De havde ganske vist ikke protesteret her imod i 1810 - i hvert fald ikke højlydt. Men da de blev tilsagt til det samme i juli 1811, udeblev 16 bønder fra arbejdet. Det var halvdelen af Lerkenfeldts bønder i Ullits og Morum, og næsten alle i Svoldrup - kun én manglede; til gengæld nægtede kun en af bønderne i Østrup. De protesterende bønder boede alle i Gislum herred, mens ingen af bønderne i Rinds herred deltog i arbejdsnedlæggelsen.

Bilag 4

Antal protesterende bønder i de enkelte byer ved hoverisagen 1811-1812

Mægling	Hoveridom	Hoveridom	Hoveridom
19.7.1811	16.12.1811	3.10.1812	
Svoldrup 5	Svoldrup 3	Svoldrup 3	
Morum 2	Morum 2	Morum 2	
Østrup 1	Østrup 1	Østrup 1	
Ullits 8		Svingelbjerg 8	

sprede det igen. Det var også deres hølær, der gik i stykker, når resultatet af udkørslen blev for mange murbrokker i det græs, de skulle slå.

På samme måde var gødningsmængden blevet forøget af den jord, Kjeldsens egne folk havde kørt ud på møddingen fra nogle nedbrudte jorddiger. Ikke nok med det, men sidste år var de også blevet sat til at samle gødningen op efter studene på de marker, hvor de græssede.

Men der var endnu flere anklagepunkter. Når de tidligere skulle køre hedetørv hjem til Lerkenfeldt, havde de blot sat dem i stak i borggården. Men nu skulle de minsandten læsse tørvne af lige foran køkkendøren! Det krævede, at bønderne skulle køre den lange vej over stenbroen. Den medfart kunne deres vogne ikke holde til, så de måtte repareres. Og det netop i denne tid hvor både jern og træ var blevet så uhyre dyrt, klagede de sig.

De havde vel også under den forrige ejer vasket og klippet hans får, men det havde ikke været en pligt. De havde gjort det af kærlighed og villighed, bedyrede bønderne. Nu var det derimod blevet til et påbud. Desuden var fåremængden blevet forøget med de får fra et fremmed gods, som græssede på Lerkenfeldt om sommeren. (Det var fra Mølgård, som Peder Kjeldsen havde købt i 1802). Der var også andre klagepunkter, så som indkaldelse til tærskning, selvom de blev sat til et helt andet arbejde.

Dette anklageskrift havde bønderne ikke selv skrevet, men alle 16 skrev under - også enken Kirsten Jensdatter fra Ullits. Men det gik ikke helt så godt med sammenholdet, da de blev udsat for birkefogedens mæglingsforsøg i retten i overværelse af Mikkel Kjeldsen selv. Ingen af dem ville dog oplyse, hvem der havde skrevet klagen for dem.

Peder Haugård af Svoldrup frafaldtstraks alle punkter mod sin husbond og erklærede sig villig til for fremtiden at forrette alt det hoveri, han blev tilsagt til. Han bedyrede, at:

“Hvad som var passeret fra hans side hid indtil, var sket af overtalelse eller forførelse af de andre.”

Og han havde i hvert fald ikke selv skrevet sit navn under. Peder Haugård var dog den eneste, der kapitulerede så fuldstændigt. Men der var heller ikke megen styrke i andre indlæg fra bønderne i Ullits. Christen Jensen blev refereret for følgende udtalelse:

“Der gjorde ham ondt, at han havde nægtet hans husbonde at køre gødningen ud. Thi han havde længe vægret sig ved at

(gå) i kompagni med hans øvrige bymænd, som havde nægtet dette arbejde. Men endelig havde han ladet sig overtale..., og nu kunne han ikke, i hvor gerne han ville, indgå nogen forening med hans husbonde, førend de øvrige bymænd gjorde det samme.”

Men Mogens Andersen fra Ullits stod fast. Han erklærede, at han:

“Ikke ville forlige sig med sin husbond for denne sinde (gang).”

Da der ikke kunne opnås forlig, blev sagen henvist til Lerkenfeldt birks politiret. Men forinden søgte Mikkel Kjeldsen endnu engang at indkalde til gødningsudkørsel den 2. december 1811.

“Da det ikke alene er mig mishagelig, men endog krænkende at have proces med mine bønder, som ikkun forvolder pengespild og ulejligheder, fra hvis side det endog ses.”

Indkaldelsen foregik med bud, der nøje skulle nedskrive bøndernes svar på indkaldelsen. På grund af tidspunktet havde bønderne fået det nye argument, at det ikke var almindeligt at køre gødning ud på denne tid af året. Flere tilføjede som Claus Nielsen i Svoldrup:

“Når hans andre laugsbrøder kørte, så kørte han med til møgblandingen.”

Men da der blev indkaldt til birketing den 13. december, var der af de oprindelige 16 bønder kun 6 tilbage. Alle i Ullits og to bønder i Svoldrup var faldet fra. Chr. Espersen i Østrup fremlagde et nyt skriftligt indlæg, der i modsætning til det tidligere ikke kom ind på de mange klagepunkter om udviddet hoveri. Men i stedet blot henviste det til, at bønderne ikke kendte hoveriforeningen, som aldrig var blevet hæftet ved deres fæstebreve. Derimod havde de nu en række forslag til at løse problemerne på Lerkenfeldt:

1. At der blev beskikket hoverikommissærer til at fastsætte hoveriet. Det skulle enten fastsættes i bestemt arbejde eller afløses med penge.

Det kunne være forholdene på nabogodset Lynderupgård, der havde tjent som forbillede for dette krav. Her havde der 1790-1793 siddet en kgl. kommissior., som havde dømt mellem godsejerens hoverikrav og bøndernes henvisning til sædvaneretten. Formålet for Lerkenfeldts bønder var tydeligt

Mathiasen

Mrs. Kjeldsen

Mathias og Mette Kjeldsen. Mathias Kjeldsen (1802-80) overtog Lerkenfeldt i 1831. Mette Kjeldsen blev siddende på gården til sin død i 1896. Foto: Det kgl. Bibliotek.

nok at få bestemmelserne i hoveriforeningen fra 1794 ændret, der som omtalt ikke fuldt ud havde tidsbestemt alt arbejdet.

Det mest radikale forslag fra bønderne lød på,

2. at de hver især fik lov til at købe deres gårde til selveje.

Dermed ville hoveriproblemet være fuldstændig løst.

Det var ganske nye og radikale toner, der lød fra bønderne. De så gerne, at naturalieydelsernes tid var forbi. Derimod ville de gerne gå ind i pengeøkonomiens tidsalder og overtage ansvaret for deres gårde, ja, de ville endog gerne tage skridtet fuldt ud og købe gårdene til selveje. Formodentlig gjaldt det ikke alle fæstebønder på Lerkenfeldt. Indlægget på birketetinget blev kun vedgået af seks af godsets 63 hovbønder.

Birkedommeren kom let over den foreliggende sag. For bønderne havde indgået hoveriforeningen i 1794 og atter vedgået den i 1795. Det hoverikrav, Mikkjel Kjeldsen stillede til dem, overskred på ingen måde dageantallet heri. Så nyttede det ikke at komme med de gamle argumenter omændret driftsmåde. Det skulle hoverioverenskomsterne

netop åbne mulighed for. Ligeledes var det ganske let at afvise et skriftligt indlæg uden navn på koncipisten. Det krævede lovgivningen, at der skulle være. Men samtidig udsattes de prokuratorer, der påtog sig bøndernes sag, ofte for ubehageligheder. Det var selvfølgelig forklaringen på, at så mange undlod at anføre deres navn. Birkedommeren idømte dog kun bønderne 3 mark for den hidtidige forsømmelse. Men hvis de fortsat udeblev fra hoveriet, skulle de betale 1 rdl. for hver dag. De skulle desuden i fællesskab betale sagens omkostninger med 2 rdl. i alt. Mikkel Kjeldsen fandt derfor dommen alt for mild og appellerede straks til overpolitiretten.

Næste år gentog proceduren sig. Bønderne nægtede igen at køre gødningen ud og havde nu det argument, at gødningsudkørselen plejede at ske om efteråret. Til de seks protesterende bønder i Svoldrup, Morum og Østrup var der nu kommet seks ud af de ti bønder i Svingelbjerg. (Se bilag 4). Oprøret havde bredt sig til Lerkenfeldts hemsogn. Nu var der retsgrundlag for at få forlagt en udpantning på 1 rdl. for hver dags udeblivelse.

Bønderne blev hver især udpantet for i alt 10 rdl., uden det dog bragte dem tilbage på hovmarkerne. Derfor fulgte samme sagsforløb som i 1811: forligsmæglingsforsøg, politisag, appel til overpolitiretten og derefter endog til højesteret, uden at bønderne fik medhold¹⁰.

Evald Tang Kristensen gør optegnelser. Udsnit af maleri af Hans Agersnap. Tang Kristensen besøgte Lerkenfeldt i 1888 og samlede her stof til en lille bog om gårdens ældste historie, der udkom i 1889. Han roste bl.a. sine værtsfolk for at have et godt madsted.

Foto: Det kgl. Bibliotek.

Naturalieydelse eller pengeafgifter

Samtidig med hoverisagens sædvanlige forløb var der kommet et nyt moment ind i modsætningerne mellem Mikkel Kjeldsen og bønderne. Nu nægtede de samme fem bønder også at yde landgilde in natura. Det var de to brødre Jens og Christian Espersen fra Morum og Østrup og de samme tre bønder som i de tidligere hoverinægtelser fra Svoldrup. De skyldte hver 3 tdr. korn. De henviste under retsmødet den 21. februar 1812 til, at der havde været misvækst året før, så det havde været umuligt at klare kornleverancen. Men de tilbød at betale for landgilde kornet efter kapitelstaksten, d.v.s. efter de officielt anerkendte priser. Deres indlæg lød meget effektivt:

“Da vi er bekendt, at der i vores egn desværre sidst afvigte år var misvækst og man, efter den gamle bekendte regel, ej kan plukke hår af den skaldede. Så fremlægger vi herved 300 rdl. 4 mk. 8 sk., som er den sum, vi efter Viborg Stifts kapitelstakst kan tilkomme at betale for det forstevnte korn.”

Det må have givet genlyd i birketingstuen, da de 300 rdl. blev lagt på bordet. Men det gik alligevel ikke. For bøndernes fæstebreve sagde klart, at kornet skulle leveres in natura. Straffen for ikke at opfylde dette krav var fæstets forbyrdelse. Godsledelsen vidste, at kornet havde været det, men bønderne havde solgt det for selv at udnytte de høje kornpriser. Kapitelstaksten var ganske vist hidtil blevet benyttet til at omregne restancer, men det ønskede godsledelsen ikke længere. Det må være et fingerpeg om, at handelsprisen på korn på dette tidspunkt var højere end kapitelstaksten. I hvert fald kunne bønderne ikke selv bestemme, hvordan de ville betale deres restancer. Så dommen af 3. april 1812 lød på, at restancerne skulle betales efter gangbare priser. Hvad der var, skulle uvildige mænd afgøre. Denne gang var det bønderne, der appellerede underrettsdommen til landsoverretten, men de fik ikke medhold.

Aktionen lykkedes ikke, men den er endnu et tegn på, at i hvert fald kernen af de protesterende bønder mente det alvorligt, når de ønskede, at overtage det fulde økonomiske ansvar for driftsledelsen af deres gårde¹⁵).

Forsøg på at inddrage kongen

Den 22. februar 1812, dagen efter første retsmøde i birkeretten på Lerkenfeldt, sendte Chr. Christensen i Svingelbjerg og Jens Chr. Christensen (Espersen) i Østrup en ydmyg skrivelse til kongen.

“Med tårefulde øjne og med et træet udmattet legeme nedknæler vi for Deres Majestæts fødder og i allerdybeste underdanighed anråber Deres Majestæt om bistand og hjælp i denne os påtrykkende og hjælpeløse tilstand.”

I samme stil klagede de to bønder videre over det trykkende hoveri, som var forøget siden forrige ejers tid, over den hoveriforening, som de aldrig havde indgået, og bøn-faldt om at få nedsat en hoverikommission til at fastsætte hoveriet. De malede et smukt billede af kongen som de fortrængte bønders nådige hjælper.

Mikkel Kjeldsen fik klagen forelagt og kunne let afvise den som *“lutter digt og grov usandhed”* under henvisning til den hoveriforening, bønderne havde indgået og senere bekræftet for amtmanden. Han havde også fået ret ved behandlingen af de forskellige retssager, som protestaktionerne havde givet anledning til. Det var derimod korrekt, at bønderne ikke havde fået hoveribilletter. Men hvad skulle han gøre, når de nægtede at modtage dem? Efter Mikkel

Kjeldsens opfattelse var det hele et resultat af indflydelsen fra bøndernes dårlige rådgivere. Han var overbevist om, at bøndernes formål med hele aktionen alene var at tvinge ham til at sælge deres fæstegårde til dem.

“Jeg anser derfor klageskriftet ej for andet, end et af de mange kunstgreb, der anvendes for at opnå visse hensigter, hvilke jeg efter bøndernes egen ytring og tilståelse må antage at være, at de på en måde ville tvinge mig til at sælge dem deres fæstegårde.”

Dette punkt var så fatalt for Mikkel Kjeldsen, at han ikke argumenterede videre. Han havde nu været godsejer i 20 år, men at sælge fæstegods fra Lerkenfeldt kunne ikke falde ham ind - selv om det i samme periode var sket på mange godser rundt i landet.

Bønderne sendte endnu to klagebreve til kongen. I brevet den 19. oktober 1812 underskrev Jens Chr. Christensen på de øvrige bønders vegne i Svingelbjerg. I det sidste brev af 11. april 1813 var den hårde kerne fra Morum og Svoldrup også kommet med. Men bønderne fik intet ud af forsøget på at inddrage kongen og dermed centraladministrationen i den lokale konflikt. Da de tidligere havde underskrevet hoverioverenskomsten, løb de hele tiden panden mod en mur. De havde jo selv accepteret det hoverikrav, som Mikkel Kjeldsen på intet tidspunkt havde overskredet. Derfor blev de bestandig henvist til de almindelige domstole. I det sidste brev klagede de over aldrig at have fået svar på klagerne til kongen. Det gav nogle rystelser i systemet, for bønder skulle tages alvorligt, når de klagede. Det var vigtigt for kongen/centraladministrationen at fastholde dette billede i almuens bevidsthed. Klagen viste sig også at bero på en fejltagelse, og i den foreliggende sag kunne der ikke fortages ændringer¹⁶⁾.

Tiendeforeninger

Ved siden af uenigheden om hoveri og landgilde ydelserne kom der under høsten 1815 et nyt moment i striden mellem godsejer og bønder - nemlig tiendeydelserne. De var fra gammel tid blevet udtaget af tiende ejeren, mens kornet stod på marken og var parat til inkløring. Det havde altid givet mange praktiske problemer med irritationer over ventetider, ikke mindst når det så ud til regn. Men hertil kom i reformtiden et krav fra bønderne om også at få tiendeydelser ansat til faste ydelser enten i korn eller penge. Det ville give bønderne større manøvre muligheder i den økonomiske

udnyttelse af gårdenes afkast. Men for tiendeejeren ville det betyde et svækket økonomisk grundlag for hovedgårdsdriften. Ved forordningen af 8. januar 1810 var det blevet fastsat, at tiendeydelsen skulle fastsættes af særlige tiendekommissioner.

I Vognsild sogn havde tiendekommissionen ganske vist fastsat en fast ydelse, men i korn - og ikke som bønderne ønskede i penge. Derfor appellerede bønderne straks afgørelsen til overtiendekommissionen. Det benyttede flere af bønderne i Vognsild sogn i høsten 1815 som påskud til at køre kornet ind uden som sædvanlig at give Kjeldsen som tiendeejer besked herom. De forsvarede sig med, at de senere ville betale det pengebeløb til Kjeldsen, som de forventede overtiendekommissionen ville fastsætte. Men det mente hverken Kjeldsen eller politiretten i Høbro, var en forsvarlig juridisk fremgangsmåde.

Ved den første dom af 2. september 1815 blev to bønder fra Vejstrup i Vognsild sogn pålagt ikke alene at levere kornet in natura på Lerkenfeldt, men også derudover i bøde at betale dets værdi i penge til herredets fattigkasse. På den baggrund var de fire bønder fra Svoldrup i Vognsild sogn i den efterfølgende tiendesag meget villige til at indgå forlig. Men i den næste sag af 7. september 1815 var det de tidligere kendinge fra Morum også i Vognsild sogn, Jens Christensen Espersen, Christen Vognsen og Jens Nielsen, som stod for retten. Da de ikke ville indgå forlig, fik de samme strenge dom som bønderne fra Vejstrup - endog skærpet med betaling af sagsomkostninger med 24 rdl. Så ville Chr. Espersen fra Østrup gerne indgå forlig i den sidste tiendesag fra Vognsild sogn¹⁷⁾.

Hvordan der videre gik

Det var ikke uden omkostninger for Mikkelt Kjeldsen at leve i strid med sine fæstebønder. Han havde som tidligere nævnt i 1811 fremhævet det spild af både penge og tid, som konfrontationen medførte. Det psykiske pres, han var udsat for, fik dog langt værre konsekvenser for ham. Da han døde i 1819 62 år gammel, skrev hans enke i dødsannoncen i Randers Amts Avis, at han siden midten af 1813 havde båret

“Det tunge kors, Herren lagde på hans skuldre og (ventet) med håb og roligbed (på) forløsningstimen.”

Vi ved ikke helt præcist, hvori det kors bestod, som han måtte bære. Formuleringen lader ane, at der ligger en sygdomshistorie bag. Det har i hvert fald givet anledning til

flere sagnhistorier på egnen. Da folkemindesamleren Evald Tang Kristensen i 1887 indsamlede beretninger om stridigheder mellem godsejer og fæstebønder på Lerkenfeldt, fik han fortalt flere historier om Mikkel Kjeldsens gengangeri oppe på hovedgården. Om dagen skulle han gå rundt i den dybe kælder under hovedbygningen og om natten sove oppe i stuerne. Han havde nemlig slet ikke været i kisten, da den var blevet begravet. Der havde nok kun været sten i kisten. Grunden til, at han skulle have løjet sig død, var, at han var blevet dømt til at kysse den blå jomfru i København (d.v.s. henrettes) som straf for, at han havde behandlet sine bønder så dårligt. Alt dette vidste gamle folk ganske bestemt i 1880'erne, mens de historiske kendsgerninger jo er ganske anderledes, som det er fremgået af det foregående¹⁸⁹.

I øvrigt fik hoveriaktionerne på Lynderupgård, som begivenhederne på Lerkenfeldt flere gange er blevet sammenlignet med, også fysiske konsekvenser for Mogens Lottrup. Han fik i 1802 en hjerneblødning, som resulterede i, at hans kone måtte overtage driften. Som hun skrev til amtmanden den 11. september 1802:

“Deres højvelbårenhed vil nådig tilgive, at jeg i min mands sygdomsforfald ulejliger med min dårlige skrift. Han er nu, Gud være lovet, oven senge, men hans ihukommelse og tænkeevne vil ikke komme igen, og med den rystende hånd kan han nu ikke skrive mere”¹⁹⁰.

Tilbage på Lerkenfeldt ser det ud, som om protesterne standsede efter 1819 med Mikkel Kjeldsens død. Ti år senere hørte Rentekammeret atter fra Lerkenfeldt. Mikkel Kjeldsens enke Ane Dorthea ville da gerne opnå tilladelse til at ændre hoveriforeningen med hovbønderne. Begrundelsen var, at hun ønskede at omlægge driftsformer på Lerkendfeldts hovedgårdsjord.

Da Lerkenfeldts tiender ikke længere blev oppebåret in natura, kunne hun ikke opretholde godsets store kvægbesætning, blandt andet fordi strafodret dermed også bortfaldt. Den mindre gødningsmængde fik følger for markbruget, der hidtil havde været delt i en stor indmark og en mindre udmark, hvor kun halvdelen blev dyrket i to faste rotations-systemer. Derfor ville hun lægge driften om, så det hele blev drevet i et fælles system i 12 årstægter af samme størrelse, som skulle dyrkes i fem år og lægges ud til græsning i syv år. Det ville føre til et mindre hoveri end hidtil, men krævede alligevel en ny hoverioverenskomst med bønderne. I følge Madam Kjeldsen var hovbønderne tilfredse med forandringen. Det bekræftede de alle den 30. april 1829, da herreds-

fogden mødte op på Lerkenfeldt for at få deres underskrift på den nye hoverioverenskomst²⁰.

Hverken bønderne eller Ane Dorthea Kjeldsen nævnte et ord om det selveje, de tidligere havde været så optaget af. For dansk landbrug havde i 1820'erne oplevet en alvorlig landbrugskrise, hvor selvejebestræbelserne helt var gået i stå. I 1831 solgte Ane Dorthea Lerkenfeldt til sin og Mikkel Kjeldsens søn, Mathias Kjeldsen; og han gennemførte fra 1840 det frasalg af bøndergodset, som nogle af bønderne havde argumenteret for allerede i 1812. Således var der i 1850 kun syv fæstebønder med i alt 24 tdr. hrtk. jord tilbage under Lerkenfeldt.

Da hans far og farbrødre overtog Lerkenfeldt i 1792, havde der været 89 fæstebønder, 11 husmænd med jord og 52 husmænd uden jord på i alt 361 tdr. hrtk. bøndergods. Det var stort set forblevet uforandret, indtil frasalget begyndte i 1840. Selvejet kom senere til Lerkenfeldt end til de fleste andre godser i Viborg amt. I 1850 var der kun 11 godser tilbage med fæstegods og heriblandt Lynderupgård, hvor frasalget endnu ikke var begyndt. Her havde der siden 1829 i øvrigt også siddet medlemmer af Kjeldsen slægten som godsejere²¹.

Sammenfatning

I 1792 købte tre bondesønner i fællesskab det store gods med tårn og voldgrav. De to af brødrene, Mikkel og Peder Kjeldsen, rykkede ind i den store hovedbygning. Den tredje broder, Jens, flyttede aldrig ind, men købte selv et mindre gods i 1795. Iøvrigt døde han allerede i 1796. De to andre drev Lerkenfeldt i fællesskab, selvom Mikkel synes både at have haft den daglige ledelse og været den udfarende kraft. Ti år senere købte Peder også et gods for sig selv, men hans nye gods, Mølgård, var ikke længere væk, end der kunne etableres en vis fællesdrift mellem de to godser. Bønderne på Lerkenfeldt klagede i hvert fald over ekstraarbejde med fårene fra Mølgård. Der er således ikke tvivl om, at brødrenes styrke var slægtssammenhold og fællesskab både i etableringsfasen og ved driften af godset.

Det store spørgsmål i 1792 var, om de tidligere stavnsbundne bondekarle kunne klare forpligtelserne, eller de havde gabt for højt. Økonomisk set var det en opgangstid med stigende priser for landbrugsvarer. Men for at få del heri måtte der præsteres et produktionsoverskud. Derfor måtte driften af hovedgården intensiveres. Det er således meget betegnende, at de nye ejere lod tårnet på hovedbygningen bestå, men voldgraven udenom lod de udtørre. På bunden

lå der dynd og slam, som skulle nyttiggøres og komme markdriften til gode. Marker blev lagt om, hvorefter gamle jorddiger blev nedbrudt og ligeledes anvendt i gødningens tjeneste. For gødningsproblemet var en krumtap i datidens landbrugsproduktion.

På samme måde blev administrationen af det velarronderede bøndergods effektiviseret. De nye ejere stod ikke famlende og usikre overfor opgaven, men havde et nøje kendskab til den nye og hastigt voksende lovgivning på landboområdet. De vidste f.eks., hvor langt de rent juridisk kunne gå med hensyn til indskrænkninger i livsfæstet. Det var også både legalt og økonomisk rimeligt, at de ikke kunne se igennem fingre med, at bønderne ikke indbetalte deres afgifter på godset, men i stedet solgte korn til fremmede for selv at udnytte de høje kornpriser. Godsejerne måtte så af egne reserver levere skatterne på amtstuen. Sådan var lovgivningen. Men det indskrænkede godsejernes muligheder for at udnytte de gunstige priser. Derfor måtte de stramme op på de skikke og sædvaner, den tidligere ejer havde fulgt i sin administration. De ville formentlig selv have kaldt det "den tidligere tids slendrian."

Men var det end fuldt lovligt, så bragte den nye stil dem alligevel på kollisionskurs med bønderne. Det kom formentlig ikke som en overraskelse for de tre brødre. For de vidste fra deres barndom, at sædvanen var en fast rettesnor for danske bønder. Den havde været deres tilflugt i de mange retssager, der over hele landet var blevet ført mod godsejernes ekspansionstrang, hvad enten det gjaldt udvidelsen af hovedgårdsjorden på fæstegodsets bekostning eller de forøgede hoverikrav i takt med intensiveringen af hovedgårdsdriften.

Det var da også hoverispørgsmål, der gav anledning til den største og alvorligste konfrontation mellem bønder og godsledelse på Lerkenfeldt. De to parter var længere om at nå frem til den ved lov påbudte hoverioverenskomst end så mange andre godser i landet. Bønderne slog sig oven i købet i tøjret, da de senere skulle bekræfte deres underskrift på tinge. Det var her godsets repræsentant måtte bruge forklaringen med marked i Viborg som undskyldning for det manglende fremmøde. Godsejeren måtte desuden lide den tort, at bønderne kun ville give deres tilsagn til hoverioverenskomsten, så længe de nuværende ejere sad på godset. Og det var absolut ikke at opfatte som en tillidserklæring, men formentlig en tak for sidst til Kjeldsens lovlige forsøg på at indskrænke rækkevidden af livsfæstet. Aktionen viste med al tydelighed, at der ikke eksisterede noget tillidsforhold mellem fæstebønderne og de nye godsejere. Det blev understreget af bøndernes vægning ved i henhold til en ny hoverifor-

ordning af 6. december 1799 at få overenskomsten vedhæftet de individuelle fæstebreve. Det var en bondevenlig foranstaltning, som bønderne afviste i angst for at blive stærkere bundet til dette uønskede dokument. Det var iøvrigt en fælles aktion på flere godser i Viborg amt.

Der er ingen tvivl om, at Mikkel Kjeldsen var ked af disse konfrontationer med fæstebønderne. Det var oprigtigt ment, når han skrev, at det var ham både:

“Mishageligt og krænkende at have processer kørende mod fæstebønderne.”

Den annonce, Ane Dorthea Kjeldsen lod indrykke efter sin mands død i 1819, synes også at vise, at han kom til at betale dyrt for sin kamp med bønderne. Og så kostede de mange processer jo også godset penge, hvad enten det var godsejeren eller fæstebønderne, det gik ud over.

Set fra bøndernes side var hoveriet under de nye godsejere bestandig blevet forøget i forhold til tidligere. Derfor nægtede de i 1811 simpelthen at køre gødning ud med den begrundelse, at det var blandet op med for meget jord i forhold til tidligere. De blev trukket for retten, de appellerede dommen, de skrev hønskrifter til kongen, de anmodede om at få nedsat en kommission til at foretage en ny bestemmelse af hoveriet. De udvidede dernæst aktionen til også at omfatte en nægtelse af at levere landgilde og tiende i korn. De engagerede vinkelskrivere og de aftalte at afgive samme svar på dommerens spørgsmål på de følgende retsmøder. Til en vis grad benyttede de samme procedurer, som hovbønderne på nabogodset Lynderupgård med stort held havde benyttet til at knække deres godsejer i tiden fra 1781 til hans død i 1803.

Men bøndernes aktion på Lerkenfeldt fandt sted så mange år senere, at der nu var sket flere lovændringer. Den vigtigste forandring var imidlertid hoverioverenskomsten, som bønderne nølende havde skrevet under på i 1794 og i 1795. For nu gjaldt gamle argumenter om tidligere tiders arbejdsvaner ikke længere. Hoveriet var nu i modsætning til tidligere blevet disciplineret og optalt i dagsydeler af en nærmere præciseret størrelse. Ligegyldigt hvilke arbejdsydelser bønderne blev afkrævet, så var det lovligt, blot det holdt sig indenfor hoverioverenskomstens rammer. Og dem overtrådte Mikkel Kjeldsen aldrig. Derfor fik han medhold ved diverse domstole. Bønderne skulle derimod lære den arbejdsdisciplin, der lå i arbejdets opgørelse i antal dagsværk. Det var tallenes tyrani, der rykkede ind til disciplinering af bønderne.

Det var dog først og fremmest det manglende sammen-

hold blandt bønderne, der hindrede, at de fik succes. For det første var det fortrinsvis bønderne på den anden side af Lerkenfeldt tå, der gjorde oprør. Aldrig bønderne i hjembyen. Og de fleste faldt uhjælpeligt fra, når de blev udsat for birkekommerens udspørgen i Mikkel Kjeldsens nærvær. Den hårde kerne bestod i virkeligheden kun af 5-6 bønder. Det var meget få ud af et samlet antal på 63 hoverigørende bønder.

På Lynderupgård kunne godsejeren ikke sætte alle de umedgørlige bønder fra deres fæstegårde på en gang. For hvor skulle han have fået så mange nye fæstere fra til at overtage deres gårde?

På Lerkenfeldt var de ikke flere, end det kunne have været gjort. Men Mikkel Kjeldsen greb tilsyneladende aldrig til dette sidste våben. Det var ikke nødvendigt.

Endelig var det også en anden centraladministration, bønderne nu stod overfor. Den havde fundet sine ben i hoverispørgsmålet, idet den havde opgivet at finde en fælles norm for alle hoveriydelser landet over. Også oprørstrusler fra højre - fra godsejerne - blev taget alvorligt efter 1791. Derfor blev Lerkenfeldtsbønderne bestandig henvist til lokal forligsmægling og lokal retsprocedure. Kun da bønderne påstod, at de ikke havde fået svar på deres sidste henvendelse til kongen, mandede centraladministrationen sig op. Det var farligt for den enevældige alfaders image, hvid det skulle brede sig, at hans undersætter ikke længere kunne nå frem til ham.

Der skete desuden en glidning i bøndernes synspunkter på Lerkenfeldt. Deres første aktioner havde til formål at stoppe godsejernes krav. Dernæst satte de sig som mål at få afgifterne til godsejerne fastsat i penge, så de selv blev i stand til at udnytte de gode konjunkturer ved salg af overskudsproduktionen fra driften af fæstegårdene. Det sidste trin var at overtage ejendomsretten til deres gårde, som de havde set så mange fæstebønder gøre siden 1790'erne.

Her mødtes de i virkeligheden med Kjeldsen brødrene i holdninger. Også de havde ønsket at eje jord på det tidspunkt, hvor så mange andre opkøbte godser med henblik på at sælge ud af fæstegodset for at frigøre kapital. Kjeldsen slægten gik i virkeligheden mod strømmen, formentlig ud fra et ønske om at eje jord - ligesom deres fæstebønder. Men fæstebøndernes ønske forstummede, da landbrugskrisen bredte sig fra 1818 og satte en foreløbig stopper over hele landet for fæstegårdenes overgang til selveje. På Lerkenfeldt klarede godsejerne krisen. Da den næste generation tog over, var den parat til at imødekomme bøndernes ønsker og sælge ud af fæstegodset. Måske havde den som anden generation af godsejere fået et mere afslappet forhold til ejendomsret.

Noter

- 1) LAN G 262-5. Frisen vold gods. Skifteprotokol fol. 589 B.
- 2) LAN G 206-67. Lerkenfeldt gods, Forskelligt 1684-1920.
- 3) LAN B 24-x712. Viborg Landsting. Skøde- og panteprotokoller, fol. 61 ff.
- 4) LAN G 206-10. Lerkenfeldt gods. Jordebøger 1780-1836 (1792) LAN B 13-27. Viborg amtstue. Hart kornspecifikationer 1680-1795 (1791) LAN B 14-89. Randers amtstue. Hartkornsfortegnelser 12.4.1791.
- 5) Det var slægten Lerche, der i det 17. århundrede både havde fået godssets navn ændret fra Bonderup til Lerkenfeld (1681) og købt tilstrækkeligt gods til oprettelsen af et stamhus (1695).

Slægten Lerche ejede Lerkenfeld fra 1677 til 1744, stamhusforpligtelsen var dog blevet ophævet igen med kgl. tilladelse i 1743. I.P.Trap: 17bd., s.265.
- 6) Kr.Pedersen: Klage over hoveriet til Frisen vold. Fra Viborg amt, 1941. s.146 ff.

Birgit Løgstrup: Bondeprotest på Lynderupgård 1781-1802. i Flemming Mikkelsen (red.): Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985, Århus 1986. s.11 ff.

Birgit Løgstrup: Fæstebonde og selvejer Chr.Andersen i Nr.Thulstrup. Fra Bjerringbro kommune. IV. 1986, s.17 ff.
- 7) LAN G 206-67. Lerkenfeldt gods. Forskelligt 1684-1920.
- 8) LAN G 206-12. Lerkenfeldt gods. Fæsteprotokol 1719-1794, fol. 431.
- 9) LAN B 13-32. Viborg amtstue. Jordebøger fra godserne. P.M. fra Chr.Lüttichau til amtstuen af 22.3.1792.
- 10) LAN G 206-5. Lerkenfeldt gods. Retsakter 1738-1823. Hoved- og kassebøger er bevaret for Lerkenfeldt både før og efter 1792, men desværre er datoen for af- og indbetalingerne ikke noteret.
- 11) LAN B 4-880. Viborg amt. Hoveriforeninger.
- 12) LAN G 206-15. Lerkenfeldt gods. Fæstebreve 1732-1806.
- 13) LAN G 206-19. Lerkenfeldt gods. Fæste- og hoverivæsen 1770-1883.
- 14) LAN G 206-19. Lerkenfeldt gods. Fæste- og hoverivæsen 1770-1883.
- 15) LAN G 206-19. Lerkenfeldt gods. Fæste- og hoverivæsen 1770-1883. Lands- og overrettsdommen ligger i G 206-5 Retsakter 1738-1823.
- 16) RA. Rtk. 2483.882 1830 nr. 1582.
- 17) LAN G 206-5. Lerkenfeldt gods. Retsakter 1738-1823.
- 18) Evald Tang Kristensens sagnoptegnelser og hovedpunkterne i hoverikonflikten er mesterligt behandlet af Henrik Stevnsborg i "af usikkert kan ikke komme sikkert" i Fortid og Nutid XXIX, hefte 3, 1982, s.373-408.
Henrik Stevnsborg opfatter med rette sagnene omkring Mikkel Kjeldsen og hans bønder som udtryk for bøndernes politiske holdning på nedskrivningstids punktet midt i provisorietiden. Mikkel Kjeldsens dødsannonce findes samme sted, s.394.
Den blå jomfru er en henrettelsesmaskine. At kysse den blå jomfru betyder altså at blive henrettet. s.st.s.382.
Da Evald Tang Kristensen indsamlede sagn fra bønderne, interesserede han sig også for hovedgården. Han fik tilladelse til at afskrive en del gamle dokumenter fra det 17. århundrede, som han har publiceret i "Nogle efterretninger om Herregården Lerchenfeldts (Bonderups) ældre historie." Viborg 1889.
- 19) Se note 6, Birgit Løgstrup anf.v. 1985. s.28.
- 20) RA. Rtk. 2483.882 1830 nr. 1582.
- 21) Statistisk Tabelværk. Ny række, 5. & 6. bd. Kbh. 1852.

Kunsten og kvæget - en malerisk hilsen

Af Margit Mogensen

Kvæget blev et fast element i fremstillingerne af Jesu fødsel, og navnlig de nederlandske renæssancemalere gav tidligt udtryksfulde fremstillinger af okserne i stalden¹⁾. Som *selvtændigt* motiv i malerkunsten finder man dem dog først i det 17. århundrede og især hos de hollandske kunstnere. De kendte virkelig til køer fra det flade, våde land. Deres smukke gyldne eller brogede køer i sprødt lys er varme og gode at lade blikket dvæle ved, og da de danske malere senere tog dyremaleriet til sig, så de nok på de danske køer, men kompositionerne og meget andet blev ofte hentet fra de hollandske mestre.

Kontakten med Nederlandene havde man tidligt gennem indkaldte kunstnere, og gennem kunsthandlen, som var veludviklet. Handlen og vandringer spillede i det hele taget en rolle for påvirkningerne begge veje. De jyske stude blev i stort tal solgt helt i Holland²⁾, og da stavnsbåndet trykkede i 1700-tallet, var det naturligt for de mest dristige af de jyske karle at søge friheden og lykken dér³⁾. På mange danske godser sad hollænderne dygtigt på mejeriet, og det hollandske og frisiske kvæg blev i 1800-årene importeret til flere jyske egne i forsøg på at forbedre kvægholdet⁴⁾. Man kan forestille sig, at også godsejer Mathias Kjeldsen (1802-80) på *Lerkenfeldt*, Rinds herred i Viborg amt, har gjort sig overvejelser om inddragelse af hollandsk blod i besætningen. Avlsarbejdet blev i 1860erne og 1870erne intensiveret de fleste steder, og afsætningsforholdene bevirkede, at man ikke mindst i det kvægrige Viborg amt begyndte at gøre noget ud af at forbedre malkekvæget.

Kvægholdet var i datidens landbrug en nødvendighed. Enhver vidste, at det var uundværligt for husholdningen, markernes gødskning, ja driftøkonomien i det hele taget, og også engene ved Lerkenfeldt å har i sommertiden været drysset over ned kreaturer. Det var broget kvæg af jysk race i farvemæssige variationer sort, gråt, rødt og gult. Mangfoldigheden af farver har set flot ud på de grønne enge, hvor der også var et leben af hyrdedrenge og malkepiger på de faste tider.

En mark med grupper af hvilende eller græssende kvæg var, og er, et smukt syn, som med landskabsmaleriets gennembrud i forrige århundrede også blev meget yndet i Danmark. Køer i stalde blev også malt - et kendt og elsket eksempel er Johan Thomas Lundbyes fra Vejby i Nordsjælland 1844⁵⁾ - men først og fremmest fascinerede køerne ude på marken. Det stemte med tidens interesse for at gøre studier i naturen, og det passede med guldaldermalerens rytme med studier på landet i sommertiden og færdiggørelse af billederne i atelieret i byen om vinteren.

På markbillederne kunne der naturligt indføjes menne-sker under pasning af dyrene, og der kunne evt. også indføjes en lille genrescene, da det blev moderne omkring midten af 1800-tallet. På disse sider er det dog valgt at lade kvæget, d.v.s. køerne, tyren og studene spille hovedrollen. Dels *er* der mange billeder af den type, dels var det for flere af kunstnerne i sig selv et mål at åbne folks øjne for den skønhed, der var ved dyrene, når de var overladt til sig selv. Ved behandlingen af de udvalgte billeder kommer vi dog ikke uden om mennesket. Uden for rammen er der kunstneren og publikum, inden for i et par tilfælde hyrde og malkepige.

Såvel Bornholmermalerne som Fynboerne og andre har malt kvæg i dette århundrede, men efterhånden blev det mere som punkter og tegn i landskabet end som selvstændigt motiv. Nogle steder i Danmark *er* motivet som bekendt også blevet svært at finde, men "manglen" på køer i kunsten skyldes nok i højere grad, at de yngre kunstnere i begyndelsen af dette århundrede blev optaget af en helt anden verden end guldaldermalerne og deres nærmeste efterkommere. Denne markvandring med kvæg slutter derfor omkring år 1900, hvor det klassiske dyremaleri gradvist ebbede ud. Men, som vi skal se, har virkeligheden fortsat noget at byde på, når det gælder kønne køer (s.62).

En hollandsk dyremaler

Inden vi kommer til de danske marker, må vi en tur til Holland, nærmere bestemt egnen ved Delft, hvor maleren *Paulus Potter* (1625-54) virkede. Hans far var landskabs- og dyremaler, og som det var skik, oplærte han sønnen, der dog hurtigt overgik faderen. For en maler var det en heldig tid. Malerkunsten blomstrede med vekslende grader af realisme, og det hvad enten det drejede sig om landskaber, figurbilleder eller stilleben⁶⁾. Siden Pieter Brueghel d. ældres dage (død

1569) var bønderne og deres verden kommet med på mange billeder. Der var kroscenterne og festerne, men også mere rolig beskæftigelse med kvæget. I 1640'erne, da Paulus Potter foldede sig ud som selvstændig kunstner i Delft og Amsterdam, var interessen for dyrebilleder voksende. Kvæget kom nu *helt* i forgrunden, mens menneskene undertiden blev til små staffagefigurer. Netop da opkøbte rige borgere jord og godser for nogle af de penge, de havde tjent ved handel. De forsynede sig med rigeligt kvæg, og intet var mere naturligt end at få den gode investering portrætteret, så man også inden døre i hjemmet kunne vise omverdenen, at man var med på noderne⁷⁾. Hertil hørte også en vis interesse for naturen og det landlige.

Scenerne med kvæg blev hos Potter bygget op efter de klassiske principper for landskabskunsten, som hollænderne bl.a. havde tilegnet sig ved ophold i Rom. Det betød en tydelig forgrund med hovedmotivet, en belyst mellemgrund og en baggrund, hvor farverne aftonedede og forsvandt i en uendelig diset horisont, evt. med konturen af en by. Over det hele var der høj himmel, hvor vejret og tidspunktet på døgnet kunne udledes af skyerne og lyset. Fornemmelsen for atmosfæren blev netop et af hollændernes væsentlige tilskud til landskabskunsten, som den dengang dyrkedes i Europa.

Tyren

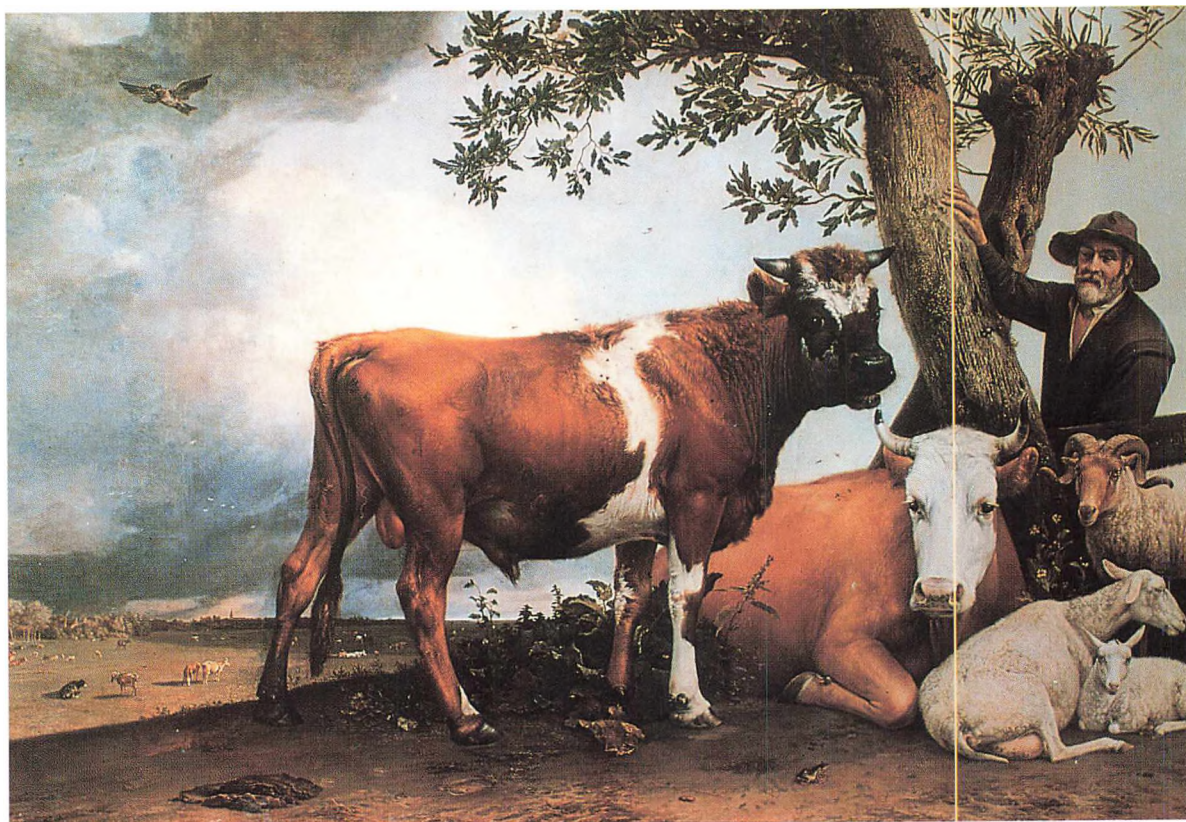
I Potters berømte kæmpemaleri af "Den unge tyr" fra 1647 ses hans teknik i pragtudfoldelse⁸⁾. Vel er han med nogen ret blevet kritiseret for manglende færdighed i at få forgrundsfigurerne til at hænge sammen med resten, men billedet er og bliver en imponerende præstation af den da kun 22-årige kunstner. Den rødbrøgede kæmpetyr, der udmærket kunne være stamfader til noget af det kvæg, der senere kom til Danmark, er bogstavelig talt ikke til at komme udenom. Fra den næsten otte kvadratmeter store billedflade slynges kraften ud. Det er tyren, der har magten, fornemmer man. Uhæmmet har den lagt en klat allerforrest og skånselsløst træder den på den fine gruppe af vilde blomster, som ofte ses på Potters billeder. Til venstre er de svagere væsener: koen, vædderen, fårene og hyrden. De danner sammen med det karakteristiske træ en stor trekant, der bremser tyren. I mellemgrunden græsser det kvæg, som tyren måske snart skal formere, og allerbagest øjnes konturen af en by (Rijswijk ved Delft)⁹⁾. Som for at sikre balancen mellem de to billedhalvdele er der ganske raffineret anbragt en fugl til højre mod de mørke skyer.

Paulus Potter: Den unge tyr. 1647. Det var midt i 1600-tallet nyt at male så realistiske portrætter af kvæget og med så stærk fremhæven af dyrene i sig selv. Billedtypen blev populær og bredte sig senere også til Danmark. Både Lundbye og Eckersberg så og kommenterede dette og andre beslægtede hollandske billeder på deres uddannelsesrejse. (235x339 cm. Mauritshuis, Haag.)

I en periode omkring 1800 hang billedet i Louvre, tæt ved Raffaels værker. Det var stærk kost for mange, heriblandt den unge Eckersberg. I efteråret 1811 skrev han fra Paris til vennen, kobberstikkeren Clemens om sit indtryk af tyren i "naturlig størrelse"¹⁰. Han blev slået af billedets kraft, men beklagede ellers, at Paulus Potter havde brugt sit talent på at male dyr i stedet for mennesker. Senere kom billedet til Mauritshuis i Haag, hvor det endnu findes. Her så Lundbye det i 1846 på hjemvejen fra Romerrejsen. Han beundrede Potters evne til at skildre dyrene med kærlighed, men var i øvrigt ikke ukritisk over for udførelsen. I modsætning til Eckersberg havde Lundbye dog ikke noget imod motivet¹¹. For ham måtte dyret nemlig gerne træde tydeligere frem end mennesket.

Lundbyes køer

Både *Johan Thomas Lundbye* (1818-48) og de lidt ældre elever fra Kunstakademiet havde mulighed for allerede herhjemme at gøre sig bekendt med det hollandske dyremaleri. Man kopierede kobberstik, og både i Den kongelige

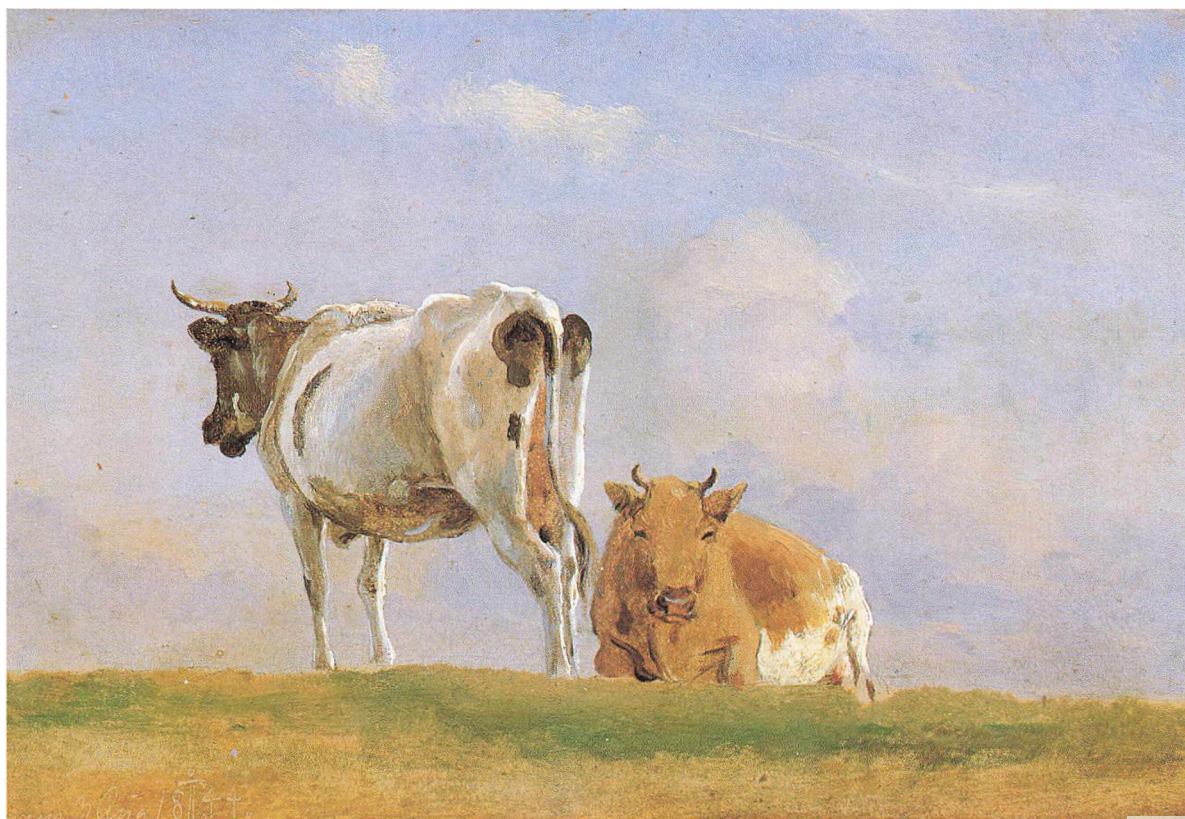

Malerisamling og Moltkes Samling kunne man se originale værker fra glansperioden i det nederland-ske maleri¹²⁾. Ville man på Kunstakademiet lære at male dyr, gik man først i det 19.århundrede til bataillemaler C.D.Gebauers tyskprægede undervisning. Det gjorde maleren Jens Christian Holm, der blev vejleder i dyremaleri for bl.a. Lundbye¹³⁾. Med naturiagttagelsen var det dog så som så hos Holm, og først med Lundbye og en lille håndfuld af hans samtidige kom man tæt på køerne i stalden og på marken.

Lundbye malte dyr hele sit liv, men først fra 1842 udstillede han dyremaleri; hidtil havde det kun været landskaberne, der kom inden for på Charlottenborg. Der er tale om en perlerad af kendte og elskede kvægbilleder fra 1840erne, som nu for de flestes vedkommende findes i offentlige museer¹⁴⁾. Set med nutidens øjne er tegningerne og de hastigt malte kostudier dog ofte det allerbedste. Her trænede Lundbye i at indfange mest muligt af dyrets sande natur, som for ham især var det sky og uskyldige.

I sommeren 1844 brugte Lundbye uger på at tegne køerne på den sjællandske herregård Vognserups malke-

Johan Thomas Lundbye: To køer på en åben mark. 1844. For den 26-årige og for længst professionelle kunstner blev sommeren 1844 præget af talrige studier af køer på godset Vognserup. Sommeren før havde han studeret samme motiv i Vejby i Nordsjælland sammen med P.C. Skovgaard. De to køer fra Vognserup er med den enkle og lette stil typiske for de studier, der lå bag den store malkeplads-komposition, som efterfølgende blev til indendøre. Som ingen anden hidtil gjorde Lundbye datidens sjællandske ko smuk og skulpturel under den klare sommerhimmel. (Olie på papir, opklæbet på pap. 17,2x27,3 cm. Den Hirschsprungeske Samling. Kat. nr. 346. Foto: Hans Petersen).

Constant Troyon: En sort og hvid ko og en rød ko på en mark (1840-50).

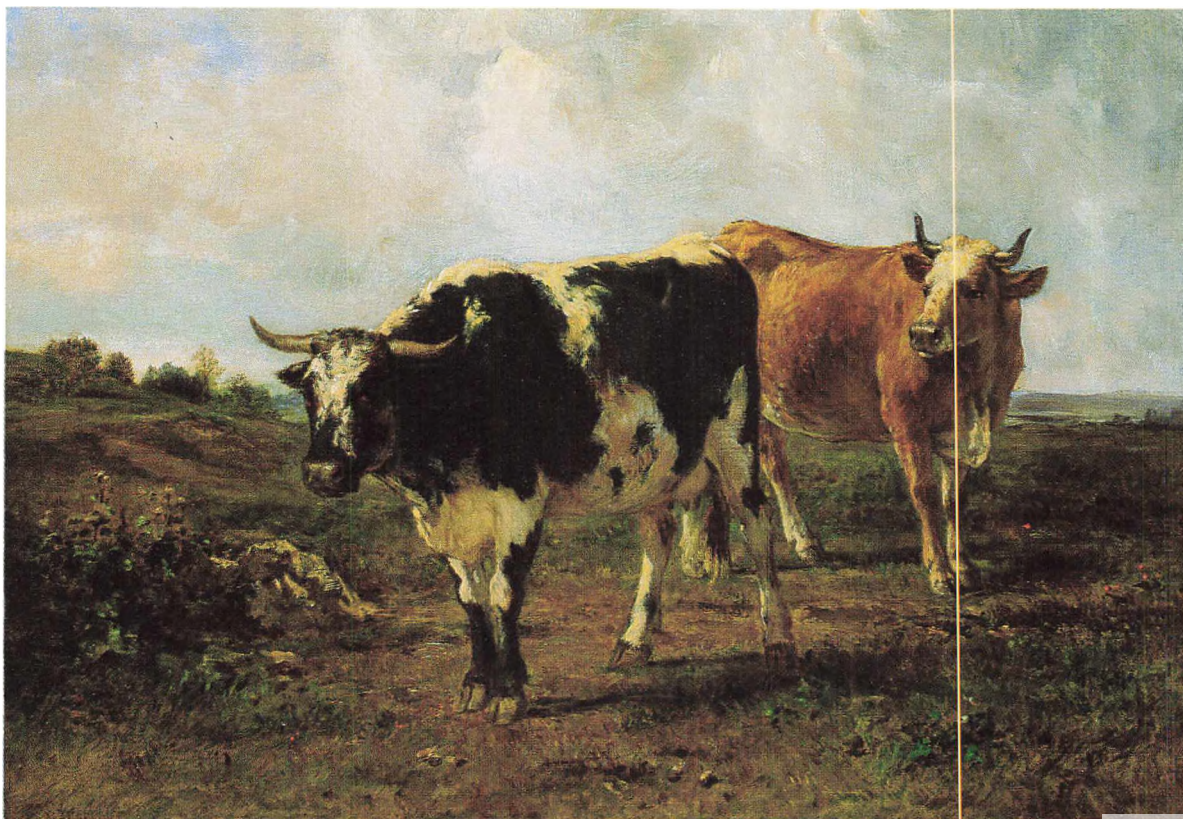
I 1800-tallet rangerede landskabs- og dyremaleriet længe som andenrangs i forhold til det finere historiemaleri. Men omkring 1850, da friluftstudier blev almindelige, ændredes synet på det. Troyon, søn af en porcelænsmaler fra Sèvres, kom i 1840'erne i kontakt med Barbizon-skolens malere, og som andre i denne gruppe rejste han forår og sommer ud og tegnede og malte naturen i forskellige dele af Frankrig. De to robuste køer på billedet stammer formentlig fra Normandiet eller Limousin, hvor han i denne periode gjorde studier. (78x103 cm.

Ordrupgaardssamlingen.

Kat. nr. 109. Foto: Hans Petersen).

plads, og fra dagbogen ved vi, hvor svær det ofte var. Køerne stod ikke stille, belysningen skiftede, og om og om igen måtte han tegne en gruppe køer for at blive helt fortrolig med dyrenes bevægelser. Kun derved kunne han bagefter få dem *naturlige* i de større billeder, som også skulle opfylde den magtfulde kunsthistoriker N.L. Høyens krav om national egenart, og hvad der efter nationalliberal forestilling ellers skulle med i kunsten¹⁵⁾. Som eksempel på et af den sommers kostudier ses "To køer på åben mark", signeret og dateret Vognserup 3. august 1844 (s.54)¹⁶⁾. Her er kunstneren ikke gået så tæt på køerne som i andre studier, men der er til gengæld blevet plads til at få himmel og jord med. Både Potter og andre hollændere har på samme måde placeret kvæg på små bakker set lidt nedefra, så de fylder på lærredet og i beskuerens bevidsthed. Selv om Lundbye først den følgende sommer stod over for de mange hollandske billeder i original, havde han tydeligt nok haft deres kompositionsprincipper in mente forinden.

Lundbyes tidlige død¹⁷⁾ var et vældigt tab for den mere følsomme linie i dansk maleri, hvor dyremaleriet føjede sig så godt ind. Der var ganske vist flere af hans venner, der også malte kvæg, men det var uden den Lundbyeske glød. Carlo

Dalgas, som også var god til dyr, døde allerede i 1851¹⁸⁾, og Frølich gik andre veje og ud af landet¹⁹⁾. P.C. Skovgaard, der var Lundbyes nærmeste, havde som regel ladet Lundbye male de køer, han skulle bruge på sine lærreder²⁰⁾, og snart svingede han fra engene til bøgeskoven, som befolkedes med nettede børn og unge piger, hvis der skulle liv i landskabet²¹⁾.

De franske køer og realismen

Det gennembrud for dyremaleriet, som Lundbye kom til at stå for i Danmark, fik man tilsvarende andre steder, men af og til forskudt i tid. I England var dyremaleriet blevet populært allerede i det 18. århundrede med Gainsborough - også efter hollandsk inspiration²²⁾ - og i Frankrig begyndte man især efter 1848 at få øjnene op for den direkte iagttagne natur, og vejen var banet for det mere pågående, realistiske om man vil.

En hel gruppe yngre malere søgte til Barbizon i nærheden af Paris. Her arbejdede de med friluftmaleri, og nogle specialiserede sig i kvæget på de store overdrev. Hos f.eks. Th. Rousseau (1812-67) ses dyrene stadig mest som små holdepunkter for øjet under de vældige træer, men hos *Constant Troyon* (1810-65) blev køerne et hovedmotiv og ofte gengivet frontalt, så publikum bogstavelig talt mødte kvæge²³⁾. Også han lod sig inspirere af hollænderne, og en rejse til Holland forøgede modet på den direkte iagttagelse af naturen. Hans billeder blev med tiden meget efter-spurgte, og i ind- og udland var fransk dyremaleri i årtier efter hans død næsten ensbetydende med Troyon.

I Ordrupgaardssamlingen findes et fint eksempel på hans formåen: "Sortbroget ko og rød ko på en mark"²⁴⁾. Billedet er signeret, men ikke dateret. Det antages blot at være fra perioden før 1850. Ned over de to dyr, der virkelig *er* motivet, falder et blødt lys, så man rigtigt fornemmer det tykke hårlag, ser de lange, spidse horn, og man får indtryk af en robust, næsten "vild" ko. Et godt stykke kødkvæg, ville man vel sige i dag.

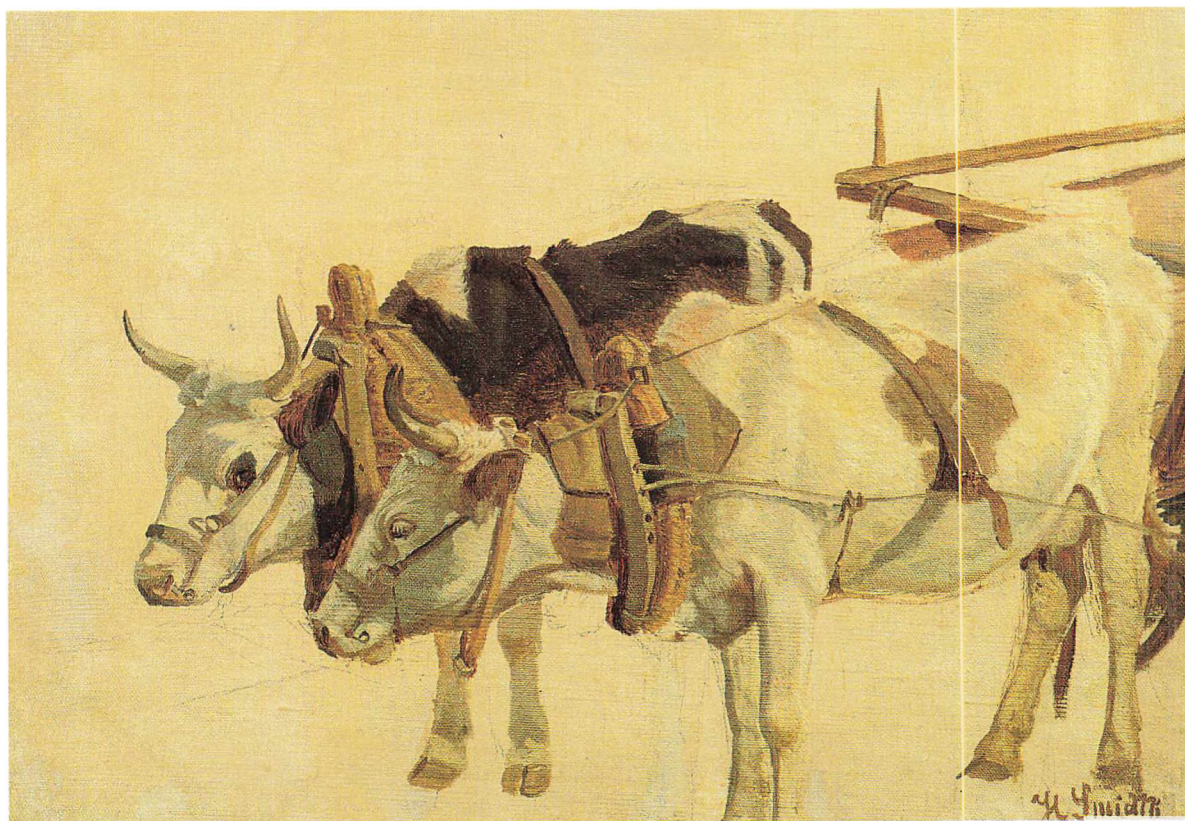
Hans Smidths jyske stude

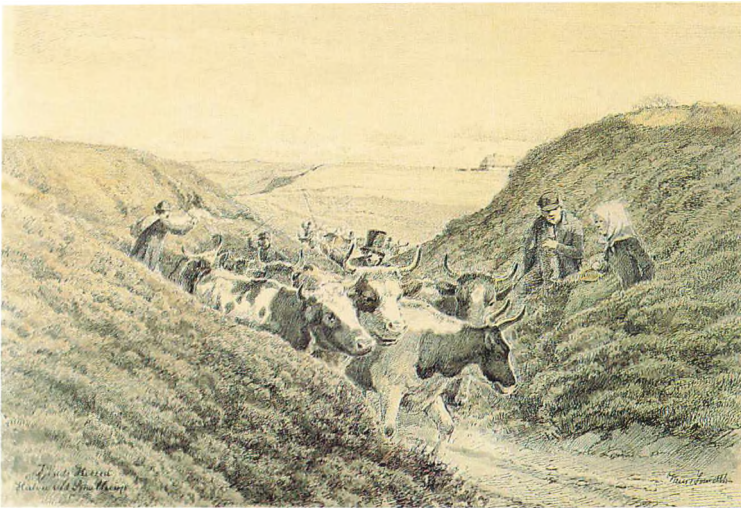
Den råstyrke, som Troyons køer udstråler, genfinder man i 1860'erne og nogle årtier frem i Danmark ved malerier af stude. Studene var et almindeligt syn på marker og veje mange steder i Jylland og især i områder med hede som Viborg amt. Den gamle studeeksport var i 1800-tallet i

aftagen, men til gengæld blev der fra landøkonomisk side argumenteret meget for brug af studene som trækdyr. De kunne klare de tunge redskaber og vogne, og der var som helhed ikke noget opfundet ved malernes valg af studeforspand. De var der stadig, da den jyske natur i løbet af forrige århundrede fik sin plads i kunsten.

Eneren *Hans Smidth* (1839-1917) er måske den danske maler, der fik bedst fat i studene. De findes i mange skitser og færdige olie billeder fra hans tidlige ungdom til sent i århundredet, hvor de har en central plads i hans forskellige versioner af markedspladsscener²⁵⁾. Studene fandt han på Alheden og mange steder omkring Limfjorden. Hans udgangspunkt var Skive. Her var faderen byfoged, og her boede Smidth i sin ungdom og vendte senere altid tilbage til byen i sommerhalvåret. Studieturene gik muligvis også op i Rinds herred, men at dømme efter billedtitlerne søgte han oftere sine motiver i Salling, gik vestover eller ned i Fjends herred, f.eks. ved Mønsted. Fra en tur hertil i 1870'erne stammer et smukt studie af et studeforspand²⁶⁾. Det ufærdige hvide i baggrunden får på fortræffelig måde de tunge sort-hvide dyr til at træde frem i al deres magt og væld. De drejer

Hans Smidth: Studeforspand. Mønsted. Studie 1870'erne. Studene hørte tæt sammen med Smidths jyske motivkreds med landboerre på vej til og fra marked eller under anden transport over det åbne land på dårlige veje. Som trækraft har også N. P. Mols, H.O. Brasen og andre malere i samtiden fastholdt de tunge stude i dansk kunst. (29,5x41 cm. Den Hirschsprungske Samling. Kat. nr. 574. Foto: Hans Petersen).

Hans Smidth: Køerne drives hjem. Fjends herred. Hulvej ved Svollerup. Udat.

Koflokken kender sikkert vejen mellem lymbakkerne, men alligevel må driverne råbe og svinge med lange kæppe for at sikre fremdriften en passende fart. At det bele tog sin tid, og at folk indstillede sig på det, har Smidth stilfærdigt fortalt i det lille sidemotiv med de to vejfarende i snak på lingskråningen, mens vejen er blokeret. (Pen, tusch, lavering på papir. 28x41,5 cm. Skive Kunstmuseum. Kat. HS T 1).

hovederne med de traditionelle stavtræer og sivringe mod hinanden, mens kroppene er mere adskilt og fylder det meste af billedfladen. Der anes lige hjørnet af den vogn, de trækker.

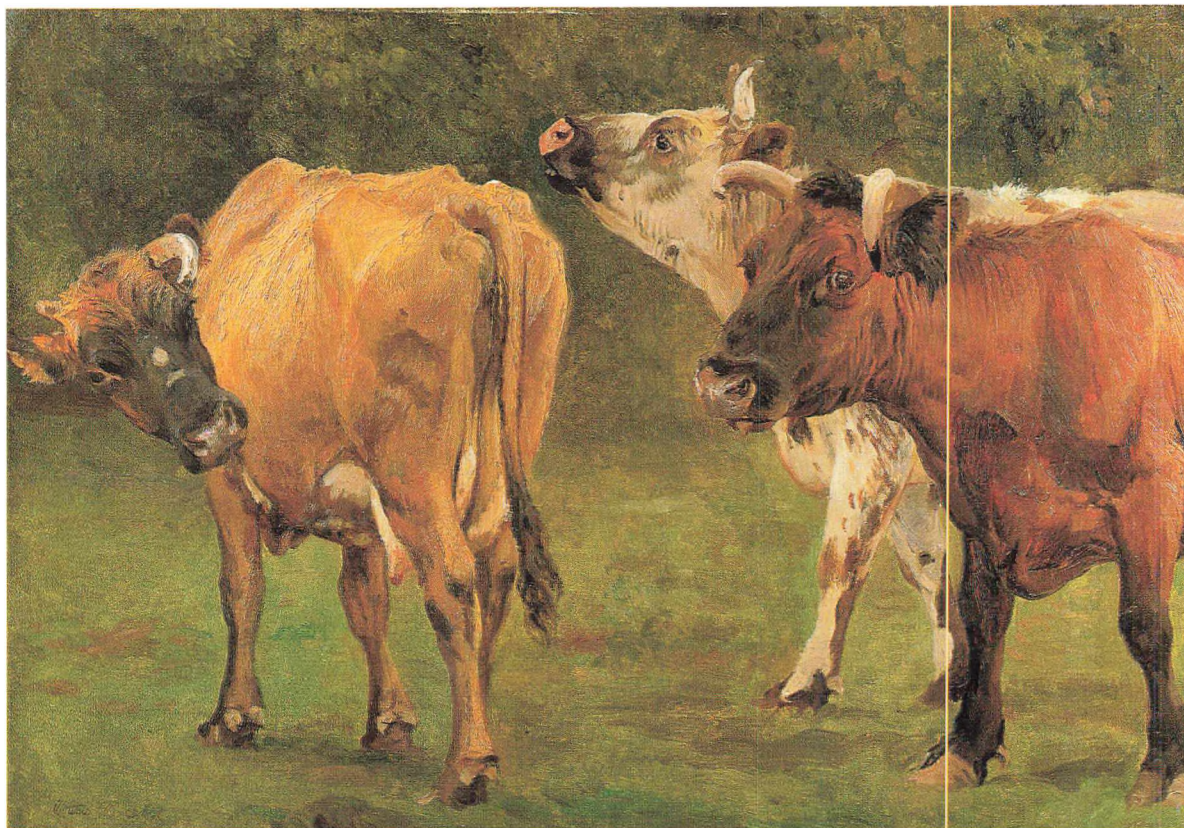
Smidth var ikke egentlig dyremaler. Motivkredsen spændte over interiører, portrætter og landskaber, og kreaturerne var kun et delmotiv. Hans dyr er skildret nøgternt. De er langt fra de besjælede skabninger, som Lundbye forestillede sig, men blot nyttige væsener, der hørte med til det miljø, Smidth så fortræffeligt fastholdt livet igennem. Dyrene ses som regel i situationer, hvor det er klart, at mennesket bestemmer. Med studeforspandet er der ingen tvivl, og heller ikke i tegningen af den bundne kalv²⁷⁾. I en anden tegning, "køerne drives hjem", har dyr og mennesker nok fælles mål, men bonden lægger kursen²⁸⁾.

Firsernes køer

Bonden lagde også i videre forstand kursen i de sidste årtier af 1800-tallet. 1880ernes professionelle arbejde med kvægavlen har muligvis også smittet af på kunsten. Der blev i hvert fald udstillet usædvanlig mange billeder med kvæg i disse år, og de blev købt af både museer og private samlere. Dyrebilleder har dog aldrig været det mest prestigegivende, og mange af billederne er siden blevet glemt eller gemt. Det gælder i nogen grad også for arbejder af maleren *Otto Bache* (1839-1927), som i vore dage mest kendes for de store nationalhistoriske malerier i Frederiksborgmuseet, men ikke mindst som yngre var han også meget kendt som dyremaler. Ofte malte han hunde eller heste, men i 1860erne også stude og

Hans Smidth: En kalv i tøjr. Udat. Med enkle midler er det fine farvespil i kalvens hårlag vist i denne tegning. Motivet med det unge noget uregerlige dyr i tøjr genfinder man hos næsten alle dyremalere; herhjemme hos bl.a. Lundbye og Philippen. (Blyant og akvarel på papir. 11,4x7,7. Skive Kunstmuseum. Kat. HS T 11).

Otto Bache: Kvæg i skoven.
(1884).

Det er virkelig lykkedes for Otto Bache at give et øjebliksbillede af de tre forskellige køer. Man kan næsten høre brølet fra den lyse ko bagest og mærke det let skræmte blik fra den røde ko i forgrunden. Bache var en habil dyremaler inden for den naturalistiske tradition, men kendes i vore dage især for de nationalhistoriske malerier, som han udførte til Frederiksborgmuseet. (Olie på lærred. 54,7x78,3 cm. Den Hirschsprungske Samling. Kat. nr. 28. Foto: Hans Petersen).

fra 1870erne kører. En karakteristisk titel fra 1882 er "Ungkvæg nyder grøntfoder i stalden"²⁹⁾. I 1885 udstillede han "Køerne drives ud af stalden", og det blev straks indkøbt af Den kongelige Malerisamling³⁰⁾.

Her skal vi møde ham som dyremaler i det lidt skitseagtige "Kvæg i skoven" (1884), som erhvervedes til Den Hirschsprungske Samling i 1901 (s.59). Skoven, der kun lige er antydnet, er formentlig Dyrehaven³¹⁾, og køerne sikkert fra en gård i nabolaget. Det med skoven fungerer som et herligt påskud til at sætte forårsgrønt op imod køernes treklange af gult, hvidt og rødbrunt. Det er "moderne" velplejede køer, som tåler at blive set i solen. Især lyser den gule ko til venstre op, og den leder, i hvert fald hvad farven angår, tanken hen på det kønne Jerseykvæg, der nogle år efter begyndte at komme her til landet³²⁾.

Baches kvæg er en behagelig blanding af arven fra Lundbye og hans egen tids mere nøgterne fremstillingsform. Også han blev rost for evnen til at se dyrenes karakter, men begejstringen var ikke udelt. I Politiken skrev kunstkritikeren Emil Hannover 12.12.1886 efter et udstillingsbesøg, at Bache, hvad angik dyremaleriet, nu var blevet distanceret af Theodor Philipsen og Michael Therkildsen. Hannover var mildt

sagt ingen ven af det, han i andre sammenhænge kaldte "bondemaleri", men i vurderingen Bache contra Philipsen er man tilbøjelig til at give ham ret.

Malkepladsen og lyset

"En malkeplads" (s.60), som Hirschsprung købte i 1895³³⁾, er formentlig malt året før, og det kan minde om et større malkeplads-billede fra Dyrehavegård ved Jægersborg. Det sidste findes i Statens Museum for Kunst, og det har spændende farve- og lysvirkninger, men den lille malkeplads i Den Hirschsprungske Samling *glitrer*, så man næsten ikke kan se forbi den. Billedet er naturligvis malt af landets første impressionistiske kunstner, *Theodor Philipsen* (1840-1920)³⁴⁾.

Philipsen var oprindelig uddannet landmand, og først da han var over fyrré år og efter indtryk fra flere rejser til Frankrig, Italien, Spanien og sågar Tunis, brød lyset igennem. Han omgikkes midt i 1880'erne Gauguin, og var meget åben for det nye, som mange andre rystede på hovedet af. Han kunne desuden både sin Potter og Lundbye, og Th. Rousseau og andre franske realister kom til at betyde

*Theodor Philipsen:
En malkeplads. (1894).
Da kunstneren malte denne
malkepladsscene, havde han i ca.
femten år arbejdet med netop
denne motivtype forskellige steder
i landet. I sommeren 1894
arbejdede han ved Meilgaard på
Djursland, men køerne og
omgivelserne i dette billede peger
mere mod Københavnseggen,
formentlig Dyrehavegård. Hvor
det for Lundbye især drejede sig
om de enkelte dyrs form og
individualitet, var Philipsen
langt mere optaget af helheden og
lyssets spil udtrykt gennem
farverne, som påførtes og
anvendtes med impressionistisk
teknik.
(Olie på lærred. 57,1x84,3 cm.
Den Hirschsprungske Samling.
Kat. nr. 480.
Foto: Hans Petersen).*

meget for hans kompositioner. Men lyset og farverne i Jægersborg, på Djursland, for slet ikke at tale om Amager og Saltholm, var hans eget, selv om han brugte den maleteknik, han havde lært at kende gennem de franske impressionister.

Malkepladsens mange køer, alene i forgrunden er der 10, kan udmærket have været gode, højtydende køer, der var med til at bære igennem krisen og omstillingen til mejeribrug. Her drejede det sig imidlertid ikke om stamtavle, men om dyr i velarrangerede grupper i blødt aftenlys. I tilgift får man malkepige, kat og høns, og midt i det hele troner malkespanden som en anden Livets brønd. Hele denne lille trygge verden holdes på plads af det lange stengærde og træerne. Det er ingen bevidst idyl som hos nogle af guldaldermalerne, men sceneriet er bare malt så forelsket, at et idyllisk efterbillede uvægerligt dannes på nethinden.

Den gode hjord

“Gid Fanden havde hele Impressionismen”, skrev dyremaleren *Michael Therkildsen* (1850-1925) i 1918 i et brev til kollegaen og ungdomsvennen *Viggo Johansen*³⁵⁾. Han følte sig da lidt ude af trit med tiden - og så var der jo oven i købet sket en del endnu “værre” siden impressionisterne. Therkildsen var som gårdmandssøn fra Horsenseggen vokset op med *godt* kvæg, og som uddannet maler ville han gerne se dyr og mennesker skildret ordentligt, med en fast form og omgivelser, der trådte klart frem. Med et sådant syn kunne han ikke lide impressionister, og der er temmelig langt mellem ham og Philipsen, som nærmest er uden for enhver sammenligning i den periodes danske maleri.

Therkildsen havde som ung dyrket genremaleri, som han lærte det på Kunstakademiet hos Frederik Vermehren i 1860erne, men fra tiden efter et ophold i Paris 1880, hvor han bl.a. så billeder af Troyon, blev heste og køer det, han samlede sig om. Og han blev god til det, fordi han var en glimrende tegner, og fordi han som opvokset med dyrene kendte dem ud og ind. Hans formåen fra de også i kunsten kvægrige firsere kan man f.eks. se på Fyns Kunstmuseums store billede af køer, der vandes³⁶⁾. Her er det valgt at præsentere ham med et andet godt, men mindre kendt billede, nemlig “Hyrdedreng med hjord” fra 1901³⁷⁾. I årene mellem de to billeder var der stribevis af kvægbilleder, som han år efter år udstillede på Charlottenborg og undertiden også i udlandet³⁸⁾.

“Hyrdedrengen” er disponeret med håndlag. På

den store eng ved vandet, der måske er Horsens Fjord, hviler køer og hyrdedreng i harmoni. De danner tilsammen et cirkelslag ind i landskabet, som derved får mere dybde. Var Otto Baches køer civiliserede, er Therkildsens det i endnu højere grad. Han foretrak ligesom kollegaen Rasmus Christiansen dyrskueeksemplarer som modeller. Man ser derfor en hjord, som enhver hyrdedreng (og bonde) kunne være stolt af, og ringere bliver det ikke af, at der er indfanget en stemning, som det 17. århundredes hollandske dyremalere, her særlig Aelbert Cuyp, som var samtidig med Potter og som også elskede at male køer ved vand.

Therkildsen hører i vore dage ikke til periodens top-ti som f.eks. malerne på Skagen, men inden for sit felt kunne han sit kram, og når han nu er næsten glemt, hænger det formentlig også sammen med hans ueksotiske motivvalg. For århundredskiftets publikum var fiskerbefolkningen i heroiske situationer en større raritet end en flok køer og en hyrdedreng med sorte, bare fødder. Siden er det hele blevet

*Michael Therkildsen:
Hyrdedreng med hjord. (1901).
Især fra 1880 koncentrerede
Therkildsen sig om maleri med
kvæg. Han var gårdmandssøn og
dertil veluddannet fra
Kunstakademiet. På den
baggrund skabte han i de
kommende år en lang række
danske landskabsbilleder med
kvæg. Nogle havde præg af
genremaleri, mens andre, som
dette, lagde størst vægt på selve
naturskildringen med en
opbygning, som kan minde om
de hollandske dyremalere i 17.
århundrede.
(Olie på lærred. 71x105,9.
Storstrøms Kunstmuseum,
Maribo. Kat. nr. 316.
Foto: Hans Petersen).*

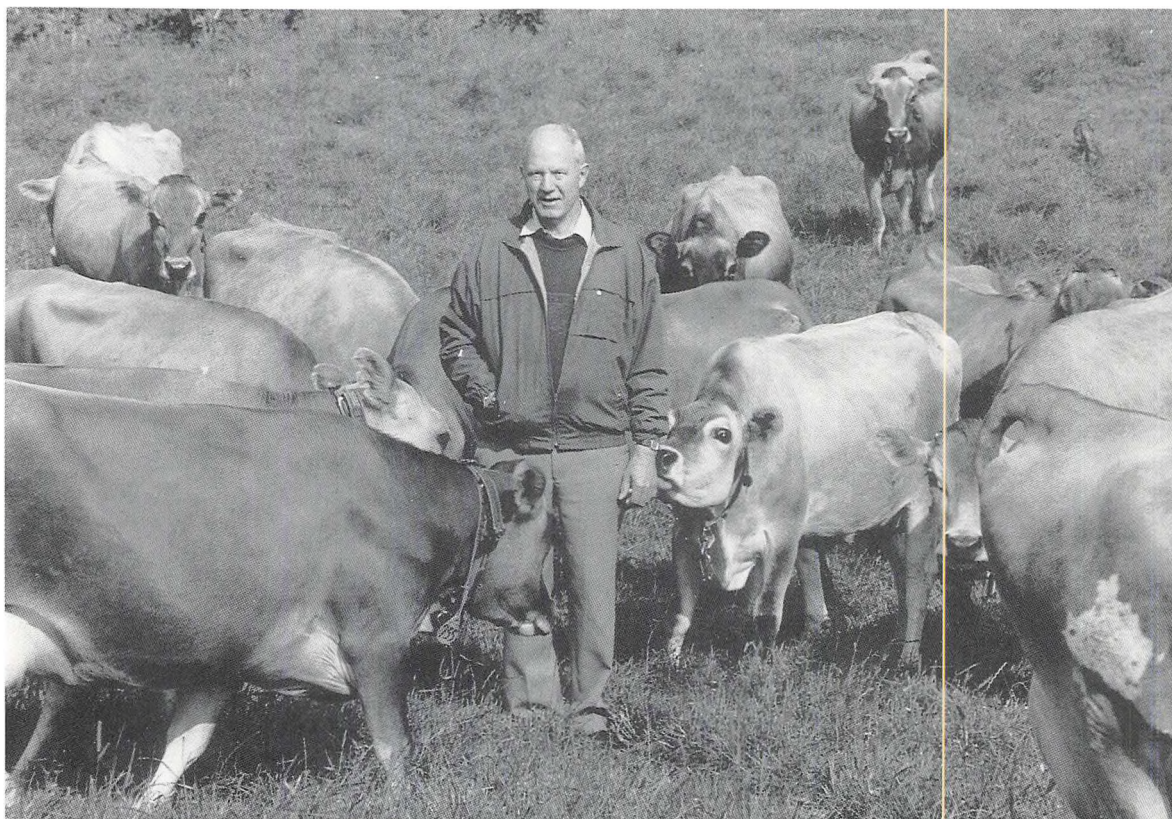

mere eller mindre levn fra fortiden - hyrdedrengen i det mindste - så måske får Therkildsen og de andre jordbundne dyremalere fra dengang chancen igen.

Disse malere kom til at stå for den delvise afslutning på en lang udenlandsk og dansk tradition for kvægmaleri med vekslende grader af realisme. Interessen for motiverne synes at have haft direkte sammenhæng med perioder og steder, hvor kvægavl vitterlig var udbredt, men kvægbilledernes rolle blev både der og andre steder også at fastholde erindringer om et stykke natur, som - hvor realistisk gengivelsen end var - altid blev forbundet med det gode, med liv.

Når malerierne slipper op, findes der heldigvis fotografier. Her ses et eksempel med lidt af en god Jerseybesætning.

Foto: Grete Dahl

Noter

1. F.eks. Hugo van der Goes' Portinari-alter fra 1476 i Uffizimuseet i Firenze.
2. Esben Graugaard: Studehandel i Ringkøbing amt efter 1788 (i:FRAM, Fra Ringkøbing Amts Museer 1987, s.140-167, specielt s.154).
3. Birgit Logstrup: Bundet til jorden. Stavnsbåndet i praksis 1733-1788. Landbohistorisk Selskab 1987, s.183.
4. L. Evald Toftemark i Det Danske Landbrugs Håndbog, 3. oplag 1938, s.325.
5. Statens Museum for Kunst. Inv.nr. 446. Om studierne hertil m.v., se Bente Skovgaard (m.fl.): Sommerrejsen til Vejby 1843. J.Th. Lundbye og P.C.Skovgaard. Udstillingskatalog 1989.
6. Generelt: Bob Haak: The Golden Age. Dutch Painting of the seventeenth Century. 1984. Specielt om Potter : Allgemeine Lexicon der Bildende Kunst.
7. Hermine van Guldener: Rijksmuseum Amsterdam, s.44 (i serien: The Little Art Book, ed. by Berthold Fricke, Hannover 1973).
8. Mauritshuis: Illustrated General Catalogue. Haag 1977. 136. Paulus Potter, 235,5x339cm. Signeret og dateret 1647.
9. Fremgår af oplysninger i Mauritshuis' katalog.
10. C.W.Eckersberg i Paris. Dagbog og breve 1810-13. Udgivet og kommenteret af Henrik Bramsen 1947, s.80.
11. Karl Madsen: Johan Thomas Lundbye 1818-1848. Udgivet af Viggo Madsen og Risse See 1949, s.228. Under optegnelserne 4.juli nævnes også studier af kvægbilleder af de øvrige store i perioden: Wouwermann, van der Velde, Cuyp og Berchem.
12. N. Høyen: Fortegnelse over den Moltkeske Malerisamling. 1841. Se også Kasper Monrad: Privatsamlingernes betydning for Kunstmuseerne - historisk set (i: Kunst og Museum 1984 s.7-17).
13. Agnes Guldbrandsen: Jens Kristian Holm. En guldaldermalers skæbne 1803-1846. 1988. Især s.62 ff.
14. I Statens Museum for Kunst foruden Stalden i Vejby (se note 5), bl.a. Malkescene 1841, Malkeplads ved herregården Vognserup 1847, Ungkvæget vandes en vinterdag 1848 og Køer vandes ved et gadekær. Brofelde 1844. I Nivaagaard findes: Køer, som brøler ved et stænge. 1847.
15. I dagbogen kan man i perioden op til rejsen følge, hvilket pres Høyens nationale krav var for de unge malere, der valgte at slutte sig til hans Floj (J.Th.Lundbyes dagbogsoptegnelser ved Karl Madsen. 1.udgave 1918. Her anvendt udgave fra Hasselbalchs Kulturbibliotek 200. 1961). De høynske krav var klare politiske markeringer i den nationale kamp i forholdet til Tyskland. Emnet er grundigt behandlet af Vejle Kulturhistoriske Museum og Vejle Kunstmuseum i en udstilling: Orla Lehmann og den nationale kunst 1986. I kataloget fra udstillingen især s.25-34.
16. Den Hirschsprungske Samling, Kat.nr.346. Olie på papir, oplæbet på pap. 17,2x27,3cm.
17. Som mange andre kunstnere og intellektuelle meldte Lundbye sig som frivillig i 1848. Han døde af et vådeskud 25.4.1848 uden at komme i kamp. Ligger begravet på Bedsted kirkegård. Se Karl Madsens Lundbye-biografi s.308 ff.
18. Carlo Dalgas (1821-51). Meldte sig også som frivillig. Døde af sine sår.
19. Lorenz Frølich (1820-1908). Opholdt sig indtil ca. 1875 næsten udelukkende i udlandet og arbejdede mest som illustratør, bl.a. af H.C.Andersen.
20. Det gælder f.eks. "Ved Halleby a", 1847. 554 i Den Hirschsprungske Samling.
21. "Bøgeskov i maj" 1856-57. Ny Carlsberg Glyptotek. 850b er et udmærket eksempel.
22. Th.Gainsborough og senere Constable var især påvirket af Aelbert Cuyp, hvis værker blev indkøbt i større tal af engelske samlere i det 18.århundrede. ("Schock and recognition", The Landscape og English Romantisme and the Seventeenth Century School. Udstillingskatalog fra Mauritshuis 1971).
23. Charles M.Blanc: Les Artistes de mon temps, 1876. s.313-323 og Walther Hensel: Corot und Troyon. Leipzig 1906 s.66-114. Især sidstnævnte har mange illustrationer med kunstnerens i dag ikke meget kendte arbejder.
24. Kat.nr. 109. 78x103,5cm.
25. Flere er gengivet i Jørgen Styhr: Malerier af Hans Smidth. 1933. Det mest kendte fra ca. 1894 findes i Skive Museums Kunstafl. Inv.nr. HS M4. I øvrigt henvises til Otto L.Sørensen og Sigfred Lauritzen: Hedemaleren Hans Smidth, Skivebogen 1931. Desuden Hans Edvard Nørregård-Nielsen: Hans Smidth. 1989.
26. Den Hirschsprungske Samling. 574. Betegnet. 29,5x41cm. Erhvervet 1900.
27. En kalv i tojr. Blyant og akvarel på papir. 11,4x7,7cm. Skive Kunstmuseum. Inv.HS T11.
28. Køerne drives hjem. Pen, tusch, lavering på papir. 28x41,5cm. Bet. Fjends Herred. Hulvet ved Smøllerup. Skive Kunstmuseum. Inv.nr. HS T1.
29. Billedets titel stammer fra bogen om Otto Bache, som Gads forlag i 1911 udsendte (nr. 4 i serien Smaa Kunstbøger). Det findes i Ribe Kunstmuseum inv. 10. Her blot kaldt "Køer i stald". Gengivet i farve s.48 i Margit Mogensen: Landbruget i dansk malerkunst ca. 1840-1915. 1984.
30. Statens Museum for Kunst. Inv.nr. 1239.
31. 28. Fra samme periode ses heste i skov, hvor det er klart angivet, at det var Dyrehaven, han søgte til, når der skulle males dyr.
32. S.P.Jensen: Husdyrbruget 1860-1914: i Det Danske Landbrugs Historie. Red. af Claus Bjørn under medvirken af Troels Dahlerup, S.P.Jensen og Erik Helmer Pedersen. 1810-1914. Bd. 3. Især s.335.
33. 480.
34. En god - og meget positiv - karakteristik er givet af Jan Zibrandt sen i Moderne dansk Maleri 1967 s.9-21.
35. Her citeret fra Rikard Magnussen: Dyr-maleren Michael Therkildsen. Udgivet af Foreningen for National Kunst 1942.
36. 303.
37. Storstrøms Kunstmuseum. Maribo, 316. 71x105,2cm. Bet. forneden th. M.Th.Ol. Købt i 1901. Den Hirschsprungske Samlings "Køer i fjordlandskab", som blev købt i 1903, minder både med kvægrupperne og landskabet om billedet i Maribo, men hyrdedrengen mangler.
38. F.eks. på verdensudstillingen i Chicago 1893. Her deltog Therkildsen med et billede af skræmte heste. Også andre danske dyremalere deltog; Rasmus Christiansen både med en malkeplads og en jysk tyr.

Familien Kjeldsen på Lerkenfeldt

af S. Bugge Vegger

*Udsigt fra Storholm vest for
Lerkenfeldt, mod syd over
Lerkenfeldt å og Vesterbølle.
Foto: John Jedbo,
Det kgl. Bibliotek.*

Det var for år tilbage praksis i Himmerland, at ejendoms-
handler oftest afsluttedes i det stedlige pengeinstitut. Køber
og sælger i følge med mægler og advokat indfandt sig i
sparekassen og fik stillet kontor til rådighed. Det hændte jo
ofte, at køberen i forbindelse med handelen skulle optage
lån, og så var det praktisk at kontanterne kunne vandre fra
den ene side af bordet til den anden - eller fra konto til konto.

Der var således ikke noget usædvanligt i fremgangsmå-
den ved en ejendomshandel, som afsluttedes i sparekassen
i Farsø engang sidst i halvtredserne. Det drejede sig om en
mindre landbrugsejendom i Svingelbjergområdet. Køberen
var en ung mand. Han var udlært boghandler, men var nylig
aftrådt fra tjeneste som flyverløjtnant. Og nu ville han til at
prøve kræfter som praktisk landmand.

Når jeg særlig husker denne handel ud fra en lang række, skyldes det, at der under forhandlingerne opstod et problem om vej- og færdselsret til den pågældende ejendom. Og dette problem blev af den unge mand løst på en beslutsom og resolut måde, som altså gjorde indtryk. At køberen, som hed Hans Olaf Agerup Kjeldsen, så iøvrigt her var i færd med at grundlægge sin karriere som praktisk landmand, og at dette senere skulle føre frem til posten som dansk landbrugs førstemand, var der af gode grunde ingen af de tilstedeværende, som dengang skænkede en tanke.

Den ejendom, som unge Kjeldsen nu havde erhvervet, lå i skel med Lerkenfeldts jorder. På Lerkenfeldt havde Kjeldsen-slægten resideret siden 1792. Ejeren siden 1930, Mathias Kjeldsen, havde i 1948 valgt at forpagte landbruget ud. Denne forpagtning var nu ved at løbe ud og skulle ikke fornyes. I hovedbygningen på Lerkenfeldt boede Mathias Kjeldsens enke, fru Lilly, samt datteren, Eva Kjeldsen som senere blev gift med fætter H.O.A. Kjeldsen.

I efteråret, da forpagteren kontraktligt havde afleveret, hvad han skulle - og det var ikke meget - kunne Eva og H.O.A. Kjeldsen så gå i gang med det meget store og krævende arbejde af få Lerkenfeldts jord i drift og - gradvist - at få en besætning sat ind i de gabende tomme stalde.

Opgaven lykkedes - og i dag drives på Lerkenfeldt et førsteklasses landbrug, og i staldene står en prima besætning. Men det tager tid at bygge et landbrug op fra det bare ingen ting, og det kræver masser af arbejde - og kommer ikke på een gang.

Kjeldsen-slægten

Det er på sin plads af berette lidt om slægten Kjeldsen på Lerkenfeldt.

Den kan datere oprettelsen af "dynastiet" meget præcist, nemlig til 19. marts 1792. Som i Hans Hartvig Seedorffs vise om "Polangins børn i Pensa", hvor tre brødre Ivin, Ivan og Ivoff drager ud, således var der også tre brødre Kjeldsen: Mikkell, Jens og Peder, der drog ud fra hjemmet i Gundestrup, syd for Hobro.

Men modsat kirgiserbrødrene, der drog ud mod hver sit verdenshjørne - med godt kirgisisk stof - så fulgtes Kjeldsenbrødrene pænt ad og ankom sammen til Lerkenfeldt. Det er muligt, at deres ærinde egentlig har været at handle stude, for det var et område, hvor de havde stor ekspertise. Men det endte med, at de købte Lerkenfeldt for 73.000 rigsdaler.

At Jens så senere drog videre til Lynderupgård, og Peder senere til Mølgård, begge himmerlandske storgårde, er en anden historie.

Med købet af Lerkenfeldt havde slægten Kjeldsen sat sig fast i det himmerlandske. Den livskraftige slægt kom i tidens løb til at spille en dominerende rolle i storbøndernes - proprietærernes - kreds. Den satte sig på en lang række af Himmerlands større gårde ved sønner, svogre og svigersøner. Jeg har engang haft lejlighed til at se en Kjeldsen (Kielsen-)stamtavle, 4-5 meter lang, med alle forgreninger og de mange indgifte og "tilløbne" slægter indføjet. Påfaldende mange gange krydser slægterne ind i hverandre ved kusine-fætter-ægteskaber.

Det berettes, at en Kjeldsen engang i et selskab, hvor også proprietær Elle fra Hessel ved Hvalpsund var gæst, meget tydeligt forklarede situationen med de mange gårde på "Kjeldsen-hænder". Hr. Elle havde udtrykt sin forbavelse over, at hans gård, Hessel, aldrig havde tilhørt en Kjeldsen, og han modtog følgende salut: "Du kan da nok forstå, Elle, at dersom der havde været noget ved Hessel, så havde der naturligvis også siddet en Kjeldsen der".

Lerkenfeldt var Kjeldsen-dynastiets hovedkvarter, her samledes man, her søgte man til. Kjeldserne har vistnok aldrig forsøgt sig som adelsmænd med firspand for karet og livreklædt tjener på bukken. Når de ankom i flokkevis til Lerkenfeldt, foregik det pr. fjedervogn.

Mod regn og kulde, ad de ikke alt for gode himmerlandske landeveje, beskyttede man sig med tæpper, kørekapper og fodposer. Kørehestene blev staldede op på Lerkenfeldt, røde og brune, solide og velnærede. Måske kunne der være et enkelt spand Knabstruppere imellem. De tilhørte kaptajnen, den gamle veteran fra 1864. Bunde fra Hestbæk, svigersøn og selskabsmand, elsket i et hvert godt lag.

Værten på Lerkenfeldt, Mathias Kjeldsen (d. 1880) tog imod de mange gæster på trappen. Og inde sørgede fru Mette for det store søndags-rykind. Der var tradition for traktementet. Ofte kunne antallet af kuverter løbe op i adskillige gange ti - og overnattende gæster var som på et stort hotel. I ægteskabet fødtes elleve børn, og det i sig selv indebar jo et stort gæsteri på gården, efterhånden som svigerbørn og børnebørn kom til.

Mathias Kjeldsen bortsolgte gårdens fæstegårde i 1844. Det skete på yderst lempelige betingelser for de hidtidige fæstebønder. Blandt vilkårene i afhændelsesdokumenterne indgik dog den forpligtelse, at de nye selvejere i høsttid og såtid skulle møde op på Lerkenfeldt og deltage i arbejdet. Dette skulle gælde, så længe Mathias Kjeldsen eller fru Mette

Joban Henrik Kjeldsen, en søn af Mathias og Mette Kjeldsen sad i mange år på gården Kongstedlund i Østhimmerland. Foto: Det kgl. Bibliotek.

Kjeldsen levede. Mathias Kjeldsen døde i 1880, og først da fru Mette Kjeldsen døde i april 1896, blev de tidligere fæstegårde løst fra forpligtelsen.

En af de gårdejere, som i sin tid havde gjort hoveri på Lerkenfeldt, har fortalt mig om den dag i 1896, da hoveriet sluttede. Sønnen, Hilmar Kjeldsen, kom ud i marken til folkene og fortalte om moderens død og meddelte, at de nu var frigjort fra deres forpligtelse. "Vi kunne være gået hjem med det samme, men vi valgte at gøre arbejdet færdigt", fortæller den gamle Vesterbølle-manc., der iøvrigt også kunne berette, at når bønderne i hans tid sad i kirken, var det naturligt, at hele menigheden rejste sig op, når herremanden kom ind i kirken sammen med sin familie.

Traditionerne på den gamle herregård fortsatte gennem generationerne. Medlemmer af Kjeldsen-slægten har formået at udgive et blad, beregnet for en inderkreds. Naturligt nok hedder bladet "Slægten", og her har familiemedlemmer fra nær og fjern fra tid til anden berettet om oplevelser med tilknytning til slægten og ikke mindst - Lerkenfeldt.

Det falder helt naturligt, at Kjeldsen-slægten måtte komme til at præge udviklingen i denne del af Himmerland. Men det vil føre for vidt at redegøre for de mange familiemedlemmer, som på forskellig vis har ydet en indsats. Her skal blot anføres enkelte.

Mathias er et navn, som går igen i generationerne. En af dem, Mathias Kjeldsen på Lille Restrup ved Aalestrup, spillede en betydelig rolle ved anlægget af de himmerlandske jernbaner for ca. hundrede år siden. Når banerne i Himmerland i sin tid omtales som "de Kjeldsenske baner", indeholdt det vel nogen overdrivelse, men en kerne af sandhed var deri.

Det blev politisk besluttet i 1886 at føre en bane gennem Himmerland til Løgstør. Hobro og Viborg trak i hver sin retning om linieføringen - og man valgte til sidst et kompromis, en såkaldt gaffelløsning.

Men nu opstod der problemer om, hvor placeringen af dette knudepunkt skulle være. Det førte til hidsige diskussioner. Motiverne var vidt forskellige, lige fra forsøg på at undgå banen som til det stik modsatte. Striden blev betegnet som "jernbanekrigen i Himmerland". At det blev Aalestrup, der blev foretrukket til sidst som knudepunkt for banen, skyldes ene M. Kjeldsen, der udnyttede sine forbindelser og kontakter til amtsråd og Rigsdag. Han fik stationen anlagt lige ved gårdens jorder. Og også hans brødre på Lynderupgård og Nøragergård opnåede at få station anlagt i nærheden af deres gårde (Skals og Nørager).

I juli 1893 åbnedes banen Hobro-Aalestrup-Løgstør og i september samme år Viborg-Aalestrup-Løgstør.

*Oberstløjtnant Edvard Rambusch
ved mindestenen over det
plantningsarbejde, han selv
havde forestået.
Foto: Det kgl. Bibliotek.*

Samme Mathias Kjeldsen på Lille Restrup blev iøvrigt første formand for den nystiftede Landboforening for Vesthimmerland (1907-1917), en post, som år senere beklædes af en ny Kjeldsen, nemlig H.O.A. Kjeldsen, men herom senere.

At Mathias Kjeldsen også var medlem af Amtsråd, medstifter af bank, mejeri, slagteri, som så mange af hans samtidige slægtninge, skal blot tilføjes for fuldstændighedens skyld. - Og så fik han iøvrigt også grundlagt en privat realskole i Aalestrup.

Der vil også være god grund til at fremhæve en person med tilknytning til Lerkenfeldt, som på anden vis ydede en indsats, der kom til at præge egnen.

Det er oberstløjtnant E. Rambusch, svigersøn fra Lerkenfeldt, som tilplantede de store arealer i den gamle hede, som kaldes Lerkenfeldts Bjerge, lige nord for gården. Arealet fremstår i dag som et fornemt skovområde på små 100 tønder land. Det tog Rambusch 25 år at gennemføre denne bedrift,

Ungskuet 1984.

Ungskuet i Herning bød også på ærespræmie til køer, udstillet af de to mest kendte formænd i landbruget. De to formænd og deres ærespræmie-køer plus en kalv mødes her foran Karoline-mælkebaren på Ungskuet, hvor de skåler i mælk og dermed yder et lille bidrag til at få gjort kål på det europæiske mælkeoverskud.

Til højre er det Danske Husmandsforeningers formand, husmand Chr. Sørensen, der for flere år siden udskiftede sine malkekøer med kødkvæg af Charolaisracen. Chr. Sørensen fik Viborg Eksportslagteris ærespræmie for den 6 år gamle ko Olivia, der havde sin kalv med på Ungskuet.

Til venstre ses formanden for Foreningen af jyske Landboforeninger, proprietær H.O.A. Kjeldsen, med en af de gode jerseykøer fra Lerkenfeldt, - nemlig ko nr. 191, der fik Dansk Jersey-Avlsdyrekseports ærespræmie. Nr. 191 har i gennemsnit af 3,1 år ydet 5.884 kg mælk med 6,85 procent fedt og dermed 403 kg smørfedt.

og det er forståeligt, at der i skoven rejstes en mindesten for dette kæmpearbejde.

Oberstløjtnant Rambusch var gået på pension fra hæren som 56-årig i 1902 og tog ophold på Lerkenfeldt. Her gav han sig i kast med tilplantning af heden, et arbejde, som efter datidens forhold og vilkår blev et enestående stykke enkeltmandsarbejde. Og det kan altså glæde den dag i dag. Afsløringen af den store mindesten i 1927 blev foretaget af Hedeselskabets daværende formand, tidligere statsminister I.C. Christensen, i overværelse af flere hundrede mennesker.

Oberstløjtnant Rambusch døde i 1934, 88 år gammel.

Men tilbage til Lerkenfeldt af i dag.

Da den tidligere forpagter var ude af Lerkenfeldt, ventede der som nævnt en stor opgave med at få skabt et bæredygtigt produktionsapparat. Der skulle anskaffes en maskinpark til driften af de mange tønder land, og der skulle indsættes besætning i de gabende tomme stalde. Det hele kunne næppe gøres på een gang, men måtte komme gradvist.

Gode rådgivere hjalp til, f.eks. godsejer Flemming Juncher, Overgård, også ud af Kjeldsen-familien - og ud over det rent landbrugsfaglige tillige en fremragende kender af slægtens og Lerkenfeldts historie. Og der var hjælp fra bl.a. H. Schütte fra Eskjær på den anden side af Limfjorden.

Alle de gode hjælpere var fine kontakter til det praktiske landbrug og tillige i stand til at videregive den nødvendige, erhvervpolitiske indsigt. Men indkøbet af den første kobesætning på et halvt hundrede dyr, blev dog løst lokalt ved en stedlige handelsmand, der tillige var en kendt opdrætter af S.D.M.

Kjeldsen havde dog også lyst til at prøve nogle Jersey-køer i de tiloversblevne, tomme båse, hvad der ikke huede handelsmanden, der absolut ikke havde stort tilovers for "gederne", som han betegnede Jerseyracen. Jerseyindkøbet var dog en fornuftig disposition, hvad den omtalte handelsmand og S.D.M.-tilhænger senere måtte erkende, selvom det skete med den kendte jyske underdrivelse.

Lerkenfeldt har på dyrskuer senere taget en række præmier hjem, bl.a. også netop på Jersey-kreaturerne.

Jeg husker fra disse år i opbygningens tegn en episode fra et tjenstligt besøg på Lerkenfeldt. Da H.O.A. Kjeldsen ikke var tilstede - men ventedes - ved min ankomst, blev jeg af fru Eva sendt op for at se den nye svinestald. "Og husk at hilse på Napoleon", fik jeg med på vejen. Napoleon var en kæmpeørne, som havde det med at lægge forpartiet op på stiens rækværk og stikke sin enorme tryne langt ind i

Den unge proprietær H.O.A. Kjeldsen, i anden række, ved et Åbent Hus arrangement i Farsø Sparekasse 6. marts 1965.

“fodgængerfeltet” samtidig med en våd smasken. Jeg blev ved tilbagekomsten fra denne inspektion spurgt, om “Napoleon dog ikke var både prægtig og dejlig”?

Eva Kjeldsen var en stor dyreven og omgav sig med hunde og katte. Hun var en glimrende jagttager af vildtet i naturen, og hendes viden om fugle var af et sådant omfang, at en ornitolog måtte misunde hende.

H.O.A. Kjeldsens interesse for kvægavl og opdræt måtte helt naturligt føre frem til en bestyrelsespost i Landboforeningen for Vesthimmerland, og videre frem til formandsposten, som fulgte i 1971. Landboforeningen Vesthimmerland er stiftet i 1907 på initiativ af den omtalte Mathias Kjeldsen på Ll. Restrup, som nævnt dens første formand. Foreningen blev startet i protest mod dominans fra Hobrokredse i den bestående forening.

H.O.A. Kjeldsen tog opgaven som formand op med vanlig ildhu, og bragte fornyelse ind i arbejdet, støttet af aktive og interesserede kolleger i bestyrelsen. Allerede efter tre års forløb som formand for “Vesthimmerland” blev Kjeldsen indvalgt i ledelsen af Foreningen af jyske Landboforeninger, og blev dens formand.

Og hermed var vejen banet for medlemskab af Landbrugsraadets Præsidium, og senere videre frem til den høje post som dets præsident i 1979.

Alle disse nye tillidsposter, som blev lagt på Kjeldsens skuldre medførte, at han oftere måtte være borte fra Lerkenfeldt - og dermed ville der måske kunne tænkes en risiko for, at løsningen af påtrængende opgaver i den lokale landboforening ville blive udskudt.

Det ordnede man ved at næstformanden "vikarierede", men iøvrigt har Kjeldsen altid tilstræbt at være på Lerkenfeldt fra fredag aften til tirsdag morgen. Og i denne tidsperiode bliver der så arbejdet med Lerkenfeldts drift, og tillige opretholdes kontakten til de lokale formandsposter, som foruden landboforeningen er Sparekassen i Farsø. I såtid og høsttid bestræber Kjeldsen sig på at lægge sine mange gøremål "på is" - såfremt det er gørligt - og hellige sig Lerkenfeldt og tage et nap med her.

Selvom H.O.A. Kjeldsen ret sent "kom i landbrugslære", har han forlængst indhentet det forsømte. Han har en sjælden evne til hurtigt at sætte sig ind i landbrugets mangeartede forhold og beslutsomt at træffe afgørelser.

Det gælder også Kjeldsens anden, lokale formandspost i Sparekassen i Farsø.

I 1971 skete der på sparekassens ordinære generalforsamling en større udskiftning af medlemmer i Tilsynsrådet - som sparekassens bestyrelse dengang benævnedes. Blandt de nyvalgte til rådet var: Godsejer H.O.A. Kjeldsen til Lerkenfeldt.

Dette år skete en fusion med en nabosparekasse i Ullits - og da begge kasser var velkonsoliderede, var det ikke nogen "farlig" post, H.O.A. Kjeldsen gik ind til, da han i 1973 valgtes til formand for Tilsynsrådet. Det skete på et tidspunkt, da den nye teknik med EDB-terminaler holdt sit indtog i pengeinstitutterne. Det nye system krævede ikke alene stor tilvænnning blandt kunderne, men også blandt bestyrelses- og tilsynsrådsmedlemmer. Det drejede sig trods alt om, efter tidens begreb, store og belastende omkostninger.

Den nyvalgte formand kunne dog straks se det fordelagtige og fornuftige i at indføre de nye metoder med tilhørende teknisk udstyr, og i den anledning at lade foretage de nødvendige investeringer.

Senere er den tekniske udbygning jo øget i en grad, som man næppe dengang kunne forestille sig.

En ny lov om banker og sparekasser trådte i kraft i 1975, og det gammelkendte Tilsynsråd i sparekasserne blev erstattet med en bestyrelse. Den nye lov betød også, at de gennem generationer skattefrie sparekasser nu skulle til at svare skat, og alt i alt stillede lovændringerne betydelige krav, også til en sparekasseformand, der i forvejen havde nok om ørerne og ofte var borte fra sparekassens nærmeste omegn.

Alt klappede dog. Ingen kunne på noget tidspunkt beklage sig over forsømmelser fra formandens side.

H.O.A. Kjeldsen har aldrig været karig med at lade andre få del i den store viden og indsigt, som han i kraft af sin stilling kommer i besiddelse af.

Når sparekassen holder de traditionelle repræsentantskabsmøder eller kalder sammen til de meget store garantforsamlinger, gør sparekassens formand, H.O.A. Kjeldsen, sig megen ulejlighed med at videregive informationer, som han ved, forsamlingen er interesseret i at få om aktuelle problemer i ind- og udland.

I Kjeldsens første formandsår, 1974, havde pengeinstitutterne i Himmerland meget store problemer med en urimelig ekspeditionstid på de lokale dommerkontorer, hvor nye pantebreve jo skulle tinglyses. Forsinkelserne kom til at koste lånerne mange kroner på grund af de ustabile kurser på obligationsmarkedet. Lånerne, som søgte kreditforeningslån m.v., kunne jo først få kontanter, når tinglysning havde fundet sted.

Da ekspeditionstiden var værst, kunne det tage flere måneder. For en større boligforening blev dette katastrofalt og kom til at koste tusinder af kroner. Sparekassen klagede til Justitsministeriet - og H.O.A. Kjeldsen medtog problemet i en - vistnok - dyrskuetale. Pressen bakkede sagen op - og dommerkontoret blev bevilget en ekstra fuldmægtig - indtil pantebrevspuklen var borte.

H.O.A. Kjeldsen i sin egenskab af formand for Farsø Sparekasse på garantmødet i 1985.

Et uvejr, nærmest en naturkatastrofe, drog en efterårsdag i 70'erne over dele af Vesthimmerland. Og hvor uvejret drog frem, blev roemarkerne tromlet totalt ned. Roehøst blev der intet af.

Sparekassen trådte hjælpende til og bevilgede specielle lån til de uheldige landmænd på favorable betingelser og til lav rente. Og da tørken det følgende år satte ind og skabte nye katastrofelignende forhold, ydedes der "lån til tørkeramte landmænd".

Sparekassen Farsø fejrede i 1977 sit 100 års jubilæum med en tredagesfest, hvori by og egn deltog. Det var et arrangement, som stillede store krav til sparekassebestyrelsens formand. Festlighederne kulminerede, da formanden kunne afsløre et nydeligt føl i bronze på pladsen foran sparekassebygningen.

Sparekassen havde iøvrigt netop i jubilæumsåret problemer med at overholde en nylig vedtaget lov om rentemarginal - og der fostredes da den ide, at man passende kunne

belønne spareerne ved at tilskrive en ekstra jubilæumsrente og give lånerne nedslag i renten. Det løb op i en halv million, men loven blev overholdt.

Den - iøvrigt urimelige lov om rentemarginal - omtalte Kjeldsen i en tale, hvor han om lovens virkning brugte udtrykket: De gode græd og de onde lo. Pressen fangede citatet - og slog det stort op.

Sparekassen har i Kjeldsens formandstid gennemløbet en rivende udvikling, der adskillige gange har stillet bl.a. krav til kontorudvidelser. Sparekassen har formået af holde sig borte fra fusioner med store, landsdækkende pengeinstitutter - og står det til H.O.A. Kjeldsen, sker der ikke nogen fusion fremover. Han tror på det lokale pengeinstituts berettigelse.

Måske vil nogen spørge, om det er muligt at bestride det lokale formandskab, når man er borte så mange af årets dage.

Som jeg allerede har nævnt under omtalen af formandsposten i landboforeningen, er det lykkedes Kjeldsen at planlægge sin uge således, at der tilgodeses week-end plus lidt mere på Lerkenfeldt, og så "dropper han ind" i Sparekassen - og kontakter også næstformanden i landboforeningen og spørger til ugens problemer. De skal ikke ligge uløste i ret mange dage. Og iøvrigt er der fra Farsø til Axelborg en effektiv telefonkontakt. Er Kjeldsen ikke tilstede, går der som regel ikke mange timer, før han ringer tilbage.

Det er få gange, at H.O.A. Kjeldsen ikke er nået frem til et sparekassearrangement i Farsø. Det skete dog engang i november 1980, at han måtte sende afbud hen på dagen fra København. Årsag: Man havde udbedt sig H.O.A. Kjeldsens nærværelse på Christiansborg, hvor der fandt forhandlinger sted om, hvad der kunne iværksættes for at lette landbrugets situation som følge af krisen. Mødet i Sparekassen forløb udmærket. Alle deltagerne minus een forstod det rimelige i formandens afbud. Den eneste, som var uforsonlig og uforstående, fik det i pressen slået op, som om der havde været en massiv utilfredshed blandt mødedeltagerne, hvad så absolut ikke var tilfældet.

Et par år senere blev Kjeldsen af samme presse stærkt fordømt for at have forladt et møde i hovedstaden i utide "til fordel for en ubetydelig komsammen i den lokale sparekasse på hans hjemegn". Mødet i København drejede sig om jordbank-forslag og gældssanering, og det var faktisk afsluttet, da Kjeldsen brød op. At man så senere fortsatte drøftelserne, der udviklede sig uheldigt, var en sag for sig, men at

Kjeldsen ifølge pressen skulle have skiftet mening om det forhandlede undervejs til Farsø, var helt urimeligt. Mødet i sparekassen forløb meget festligt, bl.a. kunne formanden i aftenens løb overrække en stor buket roser til garant nr. 1000.

Med formandsposten i bl.a. Landboforeningen Vesthimmerland og i Sparekassen Farsø har Kjeldsen sit himmerlandske bagland helt i orden her op til de kommende festdage på Lerkenfeldt: Han har et førsteklasses landbrug, suppleret med skov- og dambrug, han har i mere end tyve år bestridt formandsposten i den aktive landboforening - og han har ligeledes i en lille snes år været involveret i sparekassens ledelse.

Og ikke at forglemme:

Eva Kjeldsen er død, og på Lerkenfeldt residerer nu fru Helle Vibeke, der er mor til deres to børn og herudover har lagt et enormt arbejde i at fikse op på den ældgamle hovedbygning inde og ude. Hun har svunget malerpensel - og udkæmpet en kamp med myndighederne om færdiggørelse af en påbegyndt restaurering, så man atter kunne færdes frit på gangene i hovedbygningen.

Og så er der børnene:

Kirstine, 13 år og hesteejer, og Mikkel 14 år og bærer af sammen navn som den Kjeldsen, der for 200 år siden slog sig ned på Lerkenfeldt.

Det lille kongerige i Vesthimmerland må være det rygstød, som bærer det store job med de krævende opgaver derovre og derude.

Familien Kjeldsen på Lerckenfeldt fotograferet i april 1991 i anledning af sønnen Mikkel's konfirmation. Fra venstre ses H.O.A. Kjeldsen, Kirstine Kjeldsen, Mikkel Kjeldsen og Helle-Vibeke Kjeldsen. Klokkeren til højre i billedet bliver der kun ringet med om vinteren - om sommeren bygger fugle rede i træværket, og dem forstyrres man ikke.

HOA

Blandt landbrugsjournalister hedder han ikke andet

Af Tom Pedersen, Peter Sjölin og Carsten Steno

I en lysning i skoven nord for godset Lerkenfeldt står otte små bjergfyrrer og svajer for vinden. Vidste man ikke bedre, kunne man forledes til at tro, der er tale om en mindelund. Men de små træer blev sat i en anderledes munter anledning lørdag den 15. april 1989 af medlemmer af Foreningen til Landbrugets Fremme - en samling af forhenværende landbrugsjournalister, der har det tilfælles, at de alle var med i de spændende år i 70'erne og 80'erne med de store omvæltninger for dansk landbrug efter Danmarks indtræden i EF, og at de alle lærte Hans Olaf Agerup Kjeldsen at kende professionelt som landbrugets topmand såvel som privat.

Det sidste var såmænd nok så spændende som det første, og det, der bandt landbrugets præsident og journalisterne sammen, selv om de ikke længere havde professionelle relationer, var mindet om de "glade dage", da landbruget var "godt stof". Så godt, at det bragte både erhvervet, præsidenten selv og journalisternes signaturer frem på avisernes forsider jævnligt - i perioder dagligt.

For de fleste landmænd må de sene 70'ere og de tidlige 80'ere fremstå som en tid, det kan være svært at mindes med glæde. Dengang skulle tvangsauktionerne tælles i fire cifre og renten på foderstofgælden i to. Ikke siden 30'erne havde erhvervet haft det så skidt. Det var i hvert fald det indtryk, man fik ved at læse aviser og se fjernsyn. For i mediernes halvkyniske verden var andres ulykke heller ikke dengang at foragte. Tværtimod - man levede faktisk af den. Ikke sådan at forstå, at de samme ulykker skulle gentage sig dag ud og dag ind, så læserne blev trætte. Men sådan, at de udløste pres for deres afhjælpning, som medierne kunne formidle og dermed legitimere deres egen eksistensberettigelse som den ved højtidstemte lejligheder højt besungne "4. statsmagt".

Når det ind imellem var ganske spændende at være landbrugsjournalist og -præsident dengang, havde det sin forklaring i den særlige atmosfære, der herskede mellem pressekorpsset og landbrugets "førstemand" - såvel som enkelte andre på Axelborg.

*Landbrugsraadets
informationschef, Leyla
Enevoldsen, planter en bjergfyr
15. april 1989 i skoven ved
Lerkenfeldt. H.O.A. Kjeldsen
vurderer arbejdets kvalitet.*

HOA - som journalisterne med deres sædvanlige sans for smarte løsninger døbte ham, selv om folkene omkring ham til stadighed gjorde opmærksom på, at han ikke brød sig om det (til gengæld kaldte de ham "il Duce") - var heller ikke dengang den mest "karismatiske" organisationspolitiker. Men på sin egen drævende facon opnåede han alligevel hos medierne den troværdighed og tillid, uden hvilken ingen for tungebåndet nok så godt skåret og kendt person i længden kan overleve imagemæssigt.

Som han stod der på talerstolen ved møde efter møde og advarede mod de "uhyggelige konsekvenser" af regeringens landbrugspolitik, eller som han sad i sit formandskontor på Axelborg og vippede med den uundværdige cigar, mens han forklarede sammenhængen mellem: høstpantebreve og realkreditlån - ja, så kom man som journalist uvilkårligt til at respektere ham. For der var vitterligt sjældent andet end ærlig vilje til at drive landbrugspolitik bag de mange ensformige

*H.O.A.Kjeldsen og LR80 i
Herning den 6. november 1979
- han turde godt møde op!
Polfoto.*

ord. Rævekager og lusede kompromisser i krogene, hvor de svageste medlemmers interesser blev solgt, det fik man faktisk indtryk af, at HOA ikke kunne eller ville indgå. Tværtimod - en afslappet sludder, efter at kameraerne var slukket og mikrofonerne lukket, bekræftede indtrykket af redelighed.

LR80

Det var formentlig netop redeligheden, der i det store kriseår 1980 mediemæssigt reddede HOA ud af konfrontationen med den såkaldte Landbrugs Reform 80-bevægelse. Den tidligere radiotelegrafist i Grønland Hans Peter Bådsgaard på Skive-egnen havde mobiliseret den lurende utilfredshed på baggrund af landbrugets tiltagende økonomiske problemer - bl.a. fordi de havde fulgt HOA's, andre landbrugslederes og

regeringens råd om at producere sig ud af problemerne. Den voldsomme udvidelse af produktionsapparatet blev lånefinansieret, og det var den afgørende årsag til, at dansk landbrug var ved at lide rentedøden, da EF senere begyndte at straffe de effektive danske landmænd med produktionskvoter og medansvarsordninger.

Det første rigtige LR80-stævne, der bragte mindelserne om 30'ernes LS-bevægelse frem i erindringen, fandt sted i Herning den 6. november 1979. Det berettedes i aviserne, at stemningen blandt de mere end 4000 fremmødte landmænd var så hidsig, at HOA simpelt hen ikke turde møde op. Det var just heller ikke opmuntrende ord, der ventede ham. Krav om, at landmændene aktionerede med leveringsstop til forædlingsvirksomhederne, var ikke HOA's kop te. Han vidste godt, hvor hårfin grænsen i den øvrige del af befolkningen var mellem sympati og foragt for landmændenes stadige "klynkeri" og metoder.

I efterårets løb fik han i stedet organiseret en traktordemonstration foran Christiansborg. Den fandt sted lige under jul og var en spektakulær påmindelse om, hvordan det ser ud, når vrede bønder drager af huse og protesterede - i dette tilfælde - mod den "helt urimelige særskat", som regeringen Anker Jørgensen ville pålægge landbruget. Mere end 500 traktorer fra det meste af Sjælland kørte en regnvåd eftermiddag rundt om slotspladsen. Dermed fik HOA vist "brushovederne" i LR80, af også de "sølvbryllupslandmænd", hvis interesser han blev beskyldt for udlukkende at varetage, kunne aktionere, når det virkelig gjaldt.

I pressen kom han til at fremstå som handlekraftig uden at være uansvarlig. De mange forsidebilleder fra aktionen var et tydeligt vidnesbyrd herom.

Et års tid efter traktor-demonstrationen kom forliget om de senere så omstridte grovvarerfonde og gældssanering i stand. I mellemtiden raslede LR80 jævnlige med sablen, men flittig mødevirksomhed rundt om i landet dæmpede gemytterne, og efterhånden flyttede avisernes omtale ind i bladet og blev siden til notitser.

Medvirkende til, at HOA's taktik lykkedes, var et bevidst spil på, at LR 80' ledende folk ikke kunne sige sig fri for kritik af driften af deres egne brug. Det blev sagt og skrevet, at flere af bevægelsens medlemmer bevidst styrede mod konkursen for at sanere deres gæld ved, at konerne så overtog gården på tvangsauktion, men derved blev smerten

sendt videre til alle de øvrige landmænd og tilknyttede støtterhverv via tabskompenserende højere renter i Dansk Landbrugs Realkredit og højere priser på rå- og hjælpestoffer.

Dermed voksede brødniddet og kritikken. LR 80-folkene forsøgte af imødegå denne taktik ved bl.a. at invitere landbrugsjournalister ud hos bevægelsens medlemmer til weekend-studiekredse m.m., men selv om journalisterne blev godt modtaget, kunne LR 80-folkene ikke hamle op med HOA og hans velsmurte PR-maskine på Axelborg. Her var der sjovere at være. Ude på gårdene var virkeligheden knap så munter.

Professionel sortseer

Når landbruget i den grad havde pressens bevågenhed i slutningen af 70'erne og begyndelsen af 80'erne må det nemlig også tilskrives, at den med åbne øjne lod sig manipulere af Landbrugsraadets sprudlende presseafdeling, der gerne bidrog til at sætte kolorit på landbrugets jordfarvede ledere og - med gustent overlæg - lod sine interessante detaljer om interne stridigheder.

Det medførte paradoksalt nok - et usædvanligt tæt samspil mellem en række landbrugsjournalister og landbruget. Ikke kun presseafdelingen, men også en række af topfolkene, og først og fremmest HOA.

Han var ellers ikke journalisternes kæledægge på vejen mod topposten på Axelborg. Han blev snarere opfattet som lidt træls med de evindelige beklagelser over mærkesagerne: kapitalvindingsskatten, generationsskifte- og gældsproblemer.

Det professionelle sortsyn gik på et tidspunkt så vidt, at forgængerens på præsidentposten, Arne Pilegaard-Larsen, et par år før sin død og HOA's tiltræden, i fuld offentlighed på De sjællandske Landboforeningers delegeretmøde i 1977 med klar adresse udtalte: "Jeg mødte en mand, der sagde til mig, at det nu snart er svært at bevare pessimismen".

På standens vegne holder den imidlertid endnu, og selv om HOA som hjemlig præsident og fra tid til anden som med i toppen af EF-landenes landbrugsorganisation, COPA, og andre internationale sammenhænge indædt har talt imod konkurrenceforvridende subsidier, har ingen som han formået at skaffe penge til sine kolleger og medlemmer.

Generationsskiftet blev lettet, gældssanering, tørkelån og meget mere blev gennemført, og han spillede en afgørende rolle ved etableringen af grovvarefondene.

Med en sjælden evne formåede han at fremstille det, så det fremstod som en naturlig forpligtelse for det øvrige samfund at redde det ofte kriseramte landbrug, og der var ikke et øje tørt, når tv, radio og den trykte presse næsten dagligt berettede om de menneskelige og økonomiske tragedier, når en landmandsfamilie måtte forlade gården, men ingen så meget som hævede et øjenbryn, da tusinder af småhandlende i samme periode måtte dreje nøglen om som følge af strukturændringen mod større enheder - en udvikling der forløb helt parallelt med landbrugets.

Strid i toppen

Men også det blev i det lange løb for meget for journalisterne og deres læsere, og pressen begyndte i begyndelsen af 80'erne at fokusere på de interne stridigheder i landbrugets top, som fulgte i kølvanden af debaten om strukturudviklingen.

Enhver landmand ved jo, at hestene bides, når krybben er tom. Det samme kan siges om landbrugets ledere, der benyttede kriseårene først i 80'erne til at geråde i indbyrdes magtkamp.

Journalister interesserede sig altid umådelig meget for personlige intriger, og her var landbruget leveringsdygtigt - også dengang. Rivaliseringen mellem slagteriernes og mejeriernes topfolk over for landbo- og husmandsforeningernes formænd gav sig jævnlige groteske udslag.

Periodens mest aggressive kamphane var uden tvivl slagteriernes daværende formand, gårdejer Jens Esp Sørensen, der førte en indædt kamp for modernisering af slagteriernes struktur. Eftertiden er nok nødt til at give ham ret i mange af hans visioner, men omkring 1981 og -82 blev ideerne fremført så bastant, at Esp Sørensen helt naturligt æggede til modstand.

Selv var Esp ikke fri for at lade sig lede af følelsesmæssige motiver. Det var ikke nogen hemmelighed, at slagteriernes formand bar på uindfrie ambitioner om ikke kun at sidde på fløjen, når Landbrugsrådet samledes.

Dermed var kimen lagt til en voldsom rivalisering mellem Esp Sørensen og HOA. Som journalist gik man aldrig forgæves til Esp, hvis man ønskede en karsk bedømmelse af landbrugets topmand. På sin side var HOA ganske god til at

tøjle temperamentet, men ved mange lejligheder blev det tydeligt, at der bag lukkede døre på Axelborg blev diskuteret i en tone med stor personlig bitterhed. Situationen blev af en iagttagere på sidelinjen, mejeriernes formand, gårdejer Thomas Jørgensen, over for en journalist betegnet som "de lange knives nat ved højlys dag".

Udactil skabte rivaliseringen også en række konflikter, som var interessante for pressen. I marts 1982 midt under de meget følsomme forhandlinger med regeringen om en krisepakke for landbruget fremsatte Esp Sørensen i ledtog med husmændenes formand, Christian Sørensen, en alternativ finansieringsplan, der på afgørende punkter undsagde den plan, som HOA på hele erhvervets vegne forsøgte at samle flertal i Folketinget for.

Resultatet af affæren blev et hasteindkaldt pressemøde en tirsdag eftermiddag på Axelborg. De to formastelige vicepræsidenter var ikke orienteret, og på mødet var journalisterne vidne til et af HOA's meget sjældne følelsesudbrud. Det var åbentlyst, at han ikke var vred, nej, han var rasende over, hvad han opfattede som en utrolig illoyalitet fra sine medformænd. Men som altid: Bitterheden skulle aflæses i tonefaldet og ansigtsudtrykket - og nok så meget i røgskyerne fra cigaren. En offentlig afklapsing hørte ellers til stilen på Axelborg i de dage, men ikke hos præsidenten. Den måde at tackle en kritisk situation på gav ikke de fede overskrifter, men imponerede ikke desto mindre de fremmødte journalister.

En meget væsentlig side af H.O.A. Kjeldsens virksomhed er landbrugsorganisationernes internationale samarbejde. Han har siden 1990 været formand for IFAP - International Federation of Agricultural Producers. Her er Kjeldsen som præsident for COPA - de generelle landbrugsorganisationers EForganisation - hvilken post han beklædte 1987-88, fotograferet i 1987 sammen med repræsentanter fra NBC - Nordens Bondeorganisationers Centralråd.

For pressen betød det anstrengte forhold mellem landbrugets topledere, at personstridighederne ofte overskyggede de mere reelle problemer i reportagen. Flere politikere kunne ikke stå for fristelsen til at bede landbruget "få orden i eget hus, før det gik til skatteborgerne efter mere støtte".

På toppen i Bruxelles

Men var der kiv og strid på hjemmefronten, så havde HOA nogle særdeles udbytterige stunder på skiftende topposter i COPA med hovedkvarter i Bruxelles.

Dansk landbrug havde fra starten af EF-medlemskabet set værdien af en kraftig lobby-virksomhed. Landbrugets repræsentation i Rue de la Science blev med sit ganske håndfaste greb om EF's landbrugsadministration en meget væsentlig nyhedskilde for de danske journalister.

EF som journalistisk stofområde var for 10-15 år siden meget lidt opdyrket. Ingen reportage er bedre end journalistens kilder, og resultatet af dansk landbrugs effektive lobbyarbejde var da også en meget loyal dansk presse, specielt i situationer, hvor det hjemlige landbrug indtog andre EF-standpunkter end den danske regering.

Når en kreds af journalister overhovedet fik et tæt personligt forhold til den ellers lidt sky præsident, var årsagen nok så meget EF.

Landbrugsrådets effektive presseafdeling sørgede nemlig for, at HOA omkring vigtige prisforhandlinger i Bruxelles havde følgeskab af en fast stok af danske journalister. Interventionsniveau, grønne kroner og restitutioner blev der flittigt rapporteret hjem om, men hvad aldrig nåede i spalterne var, at landbrugets topmand på udebane viste sig som en helt anden person, end den lidt tørre boghandleruddannede organisationsformand, som offentligheden mest fik indtryk af. Det var ikke altid mælkekvoterne, der var anledning til lange nattemøder.

Humor

For en mindre kreds af journalister åbenbarede HOA en uhøjtidelig og humoristisk fyr, der med drenget hang til maskiner - en reminiscens fra de unge dage som jagerpilot - stolt fremviser sin nye, store mejetærsker og sit seneste halmfyr - det der ikke har sat godset i brand!

Den ægte humor slog dog igennem offentligt - omend lidt bagvendt - da HOA i 1983 skred radikalt ind over for

udgivelsen af en samling vittigheder og anekdoter fra landbomiljøet - "Kvikke græsrodde" - indsamlet af velmenende landmænd på Axelborg med henblik på at pynte lidt på erhvervets image som evigt klagende.

Det tidstypiske billede viste hovedsagelig den snu, pengegriske bonde og de liderlige karles hårde arbejde med de kornfede piger i høet - og den umiddelbare reaktion blev den stik modsatte af hensigten. HOA trak den prompte tilbage efter første øjekast.

Efterhånden svandt offentlighedens interesse for landbruget, og den faste stok af landbrugsjournalister fandt andre interesser, men en lille kreds holdt fast i de mere dybe rodde - og HOA - og i slutningen af 1988 så foreningen af de forhenværende dagens lys med HOA som ærespræsident.

Næste gang drog medlemmerne til Østhimmerland på hans hjemmebane - og plantede hver et træ. Så betegnelsen mindelund er vel ikke helt forkert.

En Himmerlandshistorie fra vor tid

H. O. A. Kjeldsen og dansk landbrug

Af Erik Helmer Pedersen

En dag i det tidlige efterår 1974 var der besøg på hovedgården Lerkenfeldt i Himmerland. Gæsterne var to næstformænd fra Foreningen af jyske Landboforeninger, der så sig om efter en ny formand til erstatning for landboforeningernes stærke mand gennem 14 år, folketingsmand Anders Andersen. Poul Hartling havde i december 1973 dannet en "smal" venstre-regering med Anders Andersen som økonomiminister, og i den anledning blev en række poster successivt ledige på flere niveauer i landbrugets organisationspyramide. Anders Andersen havde aldrig haft brug for en kronprins, så de jyske landboforeninger måtte se sig godt om efter en formand, der ikke straks ville forløfte sig i forsøget på at tage arven op efter den hidtil sidste af de store jyske bondehøvdinge. Opgaven kunne i sig selv virke afskrækkende, eftersom denne kongerække talte navne som P.P. Pinstrup, H. Hauch og Hans Pinstrup.

I sin søgen var bestyrelsen stoppet op ved navnet Kjeldsen til Lerkenfeldt, siden 1971 formand for Landboforeningen Vesthimmerland. På dette familiegods - eller slægtsgård om man vil - havde den fhv. officer i flyvevåbnet, H. O. A. Kjeldsen, oprindeligt uddannet som boghandler, på ganske få år skabt sig et godt navn som landmand med speciale i såvel kvægbrug som svineavl. Hans jerseykøer talte man om på egnen, og det med den tilføjelse, at manden ikke tidligere havde haft jord under neglene. Kan man virkelig læse sig til at være landmand, spurgte mange sig selv, når de så, hvorledes den ret forsømte gård blomstrede op under Kjeldsens kyndige og kærlige pleje. Jyder tager som bekendt ikke hatten af for hvem som helst, men for Kjeldsen gjorde de en undtagelse. På denne baggrund var han efter fem års landmandsskab blevet formand for den lokale landboforening. I 1973 begyndte han sin egentlige

(Hvis jeg var statsminister) ville vi landmænd få det meget bedre

...
En Poul Schlüter ville nok spørge: Hvordan skaffe det nødvendige flertal hertil? Tegning af Roald Als, bragt i Landsbladet 29. september 1989.

H.O.A. Kjeldsens »åbnings-tale«:

Hvis jeg var statsminister

Ærede medlemmer,

Også i år vil min åbnings-tale i Folketinget være præget af de alvorlige uligevegte, der tynger den danske samfundsøkonomi. Vi står stadig i en situation, hvor gældsætningen til udlandet stiger, hvor arbejdsløsheden er høj og stigende, og hvor der endnu ikke er skabt tilfredsstillende økonomisk klima i de produktive og eksportskabende erhverv.

Det er de klare sandheder om dansk økonomi, og det er samtidig forståeligt for alle, at vi ikke kan fortsætte i det nuværende spor.

Selv om vi har nået betragtelige fremskridt i de senere års genopretningspolitik, vil vi stadig stå over for store økonomiske udfordringer, udfordringer, vi folketingsmedlemmer er valgt til at løse.

Balanceproblemer

Det vedvarende underskud på betalingsbalancen gennem de seneste 25-30 år giver os meget snævre rammer for at føre økonomisk politik. Der findes ingen »nemme« løsninger. Der er faktisk kun et middel, nemlig en markant og vedvarende stigning i nettoeksporten i de kommende år.

Kun herigennem løses balanceproblemerne i dansk økonomi og kun herigennem kan vi sikre Danmark og dansk erhvervsliv en gunstig placering i EF's indre marked.

Stabilitet

I regeringens økonomiske politik vil der derfor fortsat blive sat fokus på eksporterhvervene. Danmarks internationale konkurrenceevne skal vedvarende forbedres gennem en stabil, flerårig aftale om omkostningsudviklingen. Heri indgår bl.a. en reel sænkning af erhvervsbeskatningen og en stram indkomspolitik.

I forlængelse heraf vil regeringen sammen med Folketingets partier fastlægge en plan for betydelige reduktioner i det offentlige forbrug. Det er herigennem grundlaget skabes for stigende produktion, beskæftigelse og eksport. Det er videre regeringens klare mål at nedsette det personlige

Landsbladet har bedt H.O.A. Kjeldsens tale landbrugets sag ved starten på det nye folketings-år

Tegning:
Jens Høge.

skattetryk, men det bør forfølges i høje overensstemmelse med udviklingen i omkostningsniveauet, eksporten og det indenlandske forbrug.

Landbruget har nøglen

Eksportudviklingen har generelt været gunstig i 1989. Ikke mindst landbruget vil bidrage hertil med en eksportvækst i 1989 på mere end 4 mia. kr. eller næsten 10 pct. Denne udvikling falder i tråd med de mange uafhængige analyser af dansk industri gennem

det seneste år. Samstemmende er landbruget og fødevarerindustrien her blevet fremhævet som en nøglesektor i dansk økonomi.

Fødevarerindustrien har skabt en god struktur med meget store og meget eksportorienterede virksomheder. Det meget nære samarbejde mellem landbrug, forarbejdning og sætning sikrer samtidig en god koordinering og en god udnyttelse af ressourcerne. Set i forlængelse af regeringens planer for vækst og eksport er dansk landbrug og fødevarerindustri på mange må-

der et foregangsområde for det øvrige erhvervsliv.

I regeringens økonomiske planer for det kommende år er det derfor naturligt, at fødevarersektoren spiller en central rolle både gennem den konkurrenceevneforbedrende politik og gennem satsningen på en udbygning af levnedsmiddelforskningen og en gradvis udflytning af Landbohøjskolen til Århus.

Landbrugets vilje til nytænkning

Men landbruget er fortsat underlagt nogle særlige kon-

kurrencevilkår, som bl.a. medfører ulige konkurrencevilkår over for andre EF-landmænd. Regeringen er indstillet på at løse disse særlige problemer. Her spiller en fjernelse eller i det mindste en meget kraftig reduktion af landbrugets ejendomsbeskatning en central rolle. Det samlede danske landbrug har foreslået dette mod, at en del bevillinger under Landbrugsministeriets budget bortfalder. Det viser i høj grad landbrugets vilje til nytænkning og omstilling til konkurrencen og udfordringerne i 90'erne.

Jeg skal opfordre Folketinget til at følge landbrugets forslag og få løst disse særlige problemer.

Vi står over for betydelige omlægninger i den økonomiske politik. Og regeringen er indstillet på, at det skal lykkes. Derfor skal jeg kraftigt opfordre til, at viljen til enighed bliver råden i de kommende politiske forhandlinger. Nu må vi lade samfundsansyn på foran snævre partipolitiske interesser. Befolkningen og vore vælgere forventer det af os. Lad os følge denne udfordring.

karriere i landbrugets organisationsverden, idet han blev medlem af bestyrelsen for De samvirkende danske Landboforeninger. Valget til samvirksomhedens øverste organ var ikke dikteret af andre hensyn end det rent landbrugsfaglige. Manden var simpelthen en toneangivende kvægavler. Det havde hans standsfæller også honoreret ved at indvælge ham i det nydannede landsudvalg for kvæg. Det var på denne baggrund, de to viceformænd for de jyske landboforeninger havde bedt om en samtale, og denne var faldet godt ud. Sagen var for så vidt klar. De kunne med god samvittighed anbefale det kommende delegeretmøde at vælge Kjeldsen som deres nye formand. For hans kandidatur talte også andre hensyn end de rent landbrugsfaglige. Danmark var jo året i forvejen blevet optaget i EF, og det stod klart for enhver, at en kommende mand inden for den danske landbrugsverden måtte beherske et eller flere verdenssprog for at kunne repræsentere erhvervets interesser ved internationale forhandlinger. Alene af den grund var Kjeldsen manden.

Men som de to talentspejdere kørte fra Lerkenfeldt, følte de instinktivt, at der manglede en brik i puslespillet. Hvor stod Kjeldsen i grunden politisk, spurgte de sig selv. Derpå kunne intet menneske svare, måtte de sande. "Vi siger, han er venstremand", lød deres konklusion.

I forvejen var en anden sten ryddet af vejen for valget af Kjeldsen. På lokalt hold havde han mange fortalere, men

*En nyvalgt præsident for Landbrugsraadet H.O.A. Kjeldsen præsiderer tålmodigt lyttende ved Raadets informationsmøde 1979 på kursusinstitutionen Kollekolle ved Furesøen. På talerstolen en tidligere medarbejder i Landbrugsraadet, handelsminister Arne Christiansen, M.F.
Foto: Lars & Bo.*

- der var eet problem, som kunne tænkes at opstå, når de jyske delegerede først sad med stemmesedlen i hånden. Kjeldsen til Lerkenfeldt måtte efter alm. skik og brug kaldes godsejer. Ville de jyske bønder mon lade sig styre af en fjern efterkommer af fortidens herremænd? Også det problem klarede man. Kjeldsen fik sin status nedskrevet til det mere fremkommelige begreb "proprietær", selv om man nok kunne tælle lidt flere end de foreskrevne tre skorstene på herskabshuset på Lerkenfeldt.

Der blev da heller ikke spurgt efter partibog eller social status, da det jyske delegeretmøde i oktober 1974 skulle tage stilling til formandsvalget. Kjeldsen havde ganske vist to modkandidater, men blev alligevel valgt med et solidt flertal. Da de jyske landboforeninger altid havde haft den ene formandspost i det to mands store formandskab i De samvirkende danske Landboforeninger, var H.O.A. Kjeldsen pr. definition løftet til pyramidens næstøverste top. Udsigten deroppe fra måtte han dog dele med de sjællandske landboforeningers formand siden 1963, forpagter Arne Pilegaard Larsen, Marelundsgården, Vemmetofte ved Faxe. Pilegaard Larsen havde en lang karriere som organisationsmand bag sig, da man i 1974 skulle vælge rådets nye præsident. Iflg. traditionen skulle præsidenten være de jyske landboforeningers formand, men da Pilegaard Larsen mere end nogen anden havde formatet hertil, brød man med traditionen og valgte ham.

Kjeldsen var ved sit valg knap nok kendt i landbrugets kreds og var for offentligheden et ubeskrevet blad, eftersom han endnu ikke havde haft sin egentlige TV-debut. Derimod kendte alle Anders Andersen, når han en anelse mut og reserveret meldte sig på skærmen i de tusind hjem med sit gentagne, stædige forsvar for landbrugets interesser. TV-publikummet var også ved at få kig på Pilegaard Larsen, når han på sin runde og imødekommende, ja sågar let humoristiske måde forsøgte at gøre andre begribeligt, at landmændene i høj grad var indstillet på et fornuftigt samarbejde med andre grupper i samfundet.

Det er ikke let at stå i anden række, når skyggen fra manden foran falder lidt langt og tungt over een. Set udefra blev det Kjeldsens lod i de første år på en ledende post, men vurderet indefra hævdede han sig fra starten ved at stille sig analytisk og realitetsbetonet an over for de komplekse problemer, en moderne landbrugsleder ustandselig mødte. Detaljerne interesserede ikke Pilegaard Larsen. Det kedede ham gudsjammerligt at skulle pløje sig igennem de mange kilo papir, som hver dag passerede hans skrivebord. Anderledes med hans formandskollega, der håde som navigatør i et jagerfly og som nybagt landmand havde haft stor nytte af

sin gode forstand og sit skarpe intellekt, når kursen skulle lægges ud fra flittige studier af det forhåndenværende referencemateriale.

Desuden brugte Kjeldsen sine medarbejdere godt. Til deres store forbavselse og glæde opdagede de unge sekretærer i de berørte organisationer, at Kjeldsen ikke alene spurgte efter deres råd, men også lyttede opmærksomt til, hvad de rent faktisk sagde. De kom heller ikke til at opleve, at den nye formand forsøgte at tørre en evt. fadæse af på dem. En ældre godsejer på Kjeldsens hjemegn havde lært ham, at medarbejdere skal man tage med på råd, men når spørgsmålet derefter skal fremlægges for det givne forum, er det een selv, som står med ansvaret for den trufne beslutning.

Kjeldsen er om nogen mødernes mand. Tålmodigt lytter han til de mange meninger og synspunkter, kolleger i bestyrelser og tilsvarende organer kan fremkomme med i en forhandling. Træffer han dog ikke snart en beslutning, står der malet på manganen en sekretariatsleders åsyn, når der er blevet talt i timevis uden at man tilsyneladende er kommet nogen vegne. Kjeldsen sidder der med sin blyant og den uundværlige cigar og gør sine notater. Endelig dukker han frem af røgskyen og sumerer resultatet op. Endnu engang må mødedeltagerne sande, at Kjeldsens viden og indsigt tillader ham at uddrage kvadratoden af nok så indviklet et regnestykke af erhvervspolitisk natur. Vil man bruge store ord, kan man sige, at Kjeldsen er demokrat. Han glemmer ikke den

Fra jord til bord. To gange to topledere fra landbrugets generelle organisationer og de store brancheorganisationer mejerier og slagterier, samlet til møde på ferskvareterminalen i Tyrstrup i Sønderjylland. Terminalen begyndte sin virksomhed i marts 1982. Her skulle landbrugets fødevarerindustri selv tjene en del af pengene ved at distribuere sine produkter.

Fra venstre: Chr. Sørensen, Danske Husmandsforeninger, H.O.A. Kjeldsen, De danske Landboforeninger, tillige præsident for Landbruksrådet, Kr. Jensen, Mejeriselskabet Danmark og J. Esp Sørensen, Danske Slagterier.
Foto: Sydfoto.

oplevelse, det var som nyvalgt medlem af de jyske landboforeningers bestyrelse at blive stillet over for det faktum, at bestyrelsen allerede da havde konstitueret sig. Landbrugets problemer er ikke alene blevet mere indviklede i moderne tid. De er også forankret i en virkelighed, som ikke længere er dansk. Da Anders Andersen i sin tid proklamerede, at landbruget og dermed Danmark for enhver pris ville i EF, kunne han ikke finde nogen mere helhjertet sympatisør end H.O.A. Kjeldsen. Et eksportlandbrug som det danske vil ikke have nogen fremtid for sig uden fri adgang til et stort marked og til stabile priser. Sådan lyder Kjeldsens vurdering og derpå giver han ikke køb.

Kjeldsen og historien

Som de fleste af sine forgængere som præsident for Landbrugsraadet sidder Kjeldsen med ved bordet i flere lag af landbrugets komplicerede organisationspyramide. Han er formand for en lokal landboforening, var leder den jyske sammenslutning af samme og er formand for De danske Landboforeninger. Desuden har han foden indenfor i en række brancher og selskaber, Sparekassen Farsø ikke at forglemme. På det internationale plan gør han sig også stærkt gældende. Udover at være medlem af præsidiat for COPA, overbygningen til EFs nationale landbrugsorganisationer, har han i perioder været såvel præsident som vicepræsident for samme. I juni 1990 blev han præsident for den internationale landbrugssammenslutning IFAP og kan derfor betragte hele verden som sin scene, i hvert fald når det gælder landbruget.

Kjeldsen er om nogen en fremadskuende type, men er meget bevidst om sine rødder, hvad enten det gælder slægten af landmænd og studehandlere ved navn Kjeldsen eller landbrugets lange og glørværdige historie. Trods sine mange gøremål får han som regel tid til at lede de årlige møder i Landbohistorisk Støttekreds, som han naturligvis er formand for.

Når talen er om historien, skal det noteres, at han er nr. 7 i rækken af præsidenter for Landbrugsraadet. Det blev oprettet i 1919 og havde dets egentlige stifter, landbrugsskoleforstander Thomas Madsen-Mygdal, som dets første leder. Inden et år var gået, var han blevet landbrugsminister i en venstregering under Niels Neergaards ledelse og blev som præsident efterfulgt af en ægte jyde, høvdingen P.P. Pinstrup fra Godensgård ved Nibe. Pinstrup lod konjunkturerne og traditionerne styre udviklingen gennem det meste af sin periode 1920-1933, hvorimod hans efterfølger,

landbrugsskoleforstander og landstingsmand H. Hauch, blev tvunget til at lade lovgivningen udspænde en beskyttende ramme omkring landbrugets virksomhed. Tredivernes verdenskrise og fyrrernes ragnarok af en ny verdenskrig gjorde dette nødvendigt. En anden ting er, at Hauch slet ikke var afvisende over for den ide at styre udviklingen i en bestemt retning. Efter Hauch kom i 1950 Hans Pinstrup, søn af den store Pinstrup. Flugten fra land til by og de indledende stadier i Danmarks egentlige industrialisering blev hans vilkår. Det kom desuden til at knibe med at finde afsætning for danske landbrugsprodukter, et problem, som hans efterfølger Anders Andersen kun så een løsning på: at søge optagelse i Fællesmarkedet eller Romunionen (af 1957), som den også benævntes, især i højskolekredse. Det blev som nævnt hans politik, samtidig med at han fik fremkaldt en landbrugsstøtte, som kunne bære erhvervet frelst igennem en udmarvende ventetid i de ellers så glade tressere, sådan som især byerhvervenes udøvere oplevede dem.

Fra mange sider blev der stillet store forventninger til Anders Andersens efterfølger Arne Pilegaard Larsen. Han kunne både være smidig og fast, når det gjaldt om at finde frem til en enig linje, og i forhold til det politiske system fik han ret hurtigt kontakt til alle de store partier uanset observans. Til socialdemokraten Per Hækkerup havde han en direkte linje, og der kunne nævnes flere eksempler herpå. Det kom ham til gode, da han i anden halvdel af 1970'erne fik skabt stemning for at bekæmpe arbejdsløsheden ved at yde national støtte til en modernisering af det danske husdyrlandbrug. Det var så meget mere påkrævet, som det var sakket agterud i konkurrencen med landbruget i de oprindelige EF-lande. Der blev nedsat et sagkyndigt udvalg, der på mindre end to år kunne fremlægge en betænkning om "En fremtidig landbrugspolitik" (februar 1977).

Under ledelse af Landbrugsministeriets daværende departementschef H. J. Kristensen havde en række embedsmænd og særligt sagkyndige regnet sig frem til, at man ved at øge investeringerne i moderne staldbyggeri fra 1 til 2 mia. kr. om året kunne skaffe samfundet to store gevinster: en nettovalutaindtjening, der over tre år ville andrage 1,5 mia. kr. om året og en samlet merbeskæftigelse på 10.500 mand over samme spand af år. Forudsætningen for det store regnestykke var dog, at de store investeringer kunne svare regning - at den enkelte landmand med andre ord kunne tjene penge herpå. Efter landbrugets opfattelse stillede det høje renteniveau i datidens Danmark sig hindrende i vejen for en rentabel landbrugsproduktion. Derfor ønskede man billigere kapital stillet til rådighed i form af kurssikrede udlånslån, de såkaldte "K-lån" til en væsentlig lavere rente.

Hverken Pilegaard Larsen eller Kjeldsen var med i udvalget. Det gjaldt heller ikke den egentlige initiativtager, Chr. Sørensen, formand for Danske Husmandsforeninger. At der alligevel stod et enigt landbrug bag betænkningen, ses klart af den omstændighed, at husmandsforeningerne efter 37 års fravær genindtrådte i Landbrugsraadet 1976. Såvel de gamle organisationer i rådet som husmandsforeningerne havde rakt hånden ud til et samarbejde, men landboforeningerne med Pilegaard som talsmand for ideen havde nok strakt sig længst. På den anden side havde husmandsforeningerne et stærkt behov for at få omdannet det traditionelle småbrug til et tidssvarende familiebrug, baseret på husdyrhold i moderne teknologisk indramning. Det er i denne sammenhæng, vi må placere det brændende spørgsmål i 1970'ernes landbrugspolitiske debat: Hvorledes sætte gang i husdyrproduktionen, når man nu endelig havde fået gode afsætningsmuligheder i EF?

Øgede investeringer var naturligvis vejen at gå, men den ville de fleste landmænd kun betræde, om der blev givet en vis sikkerhed for et passende afkast. Den begyndende

Landbrugsraadets præsident lytter tålmodigt til en udtalelse fra anden side. Papirstakken på bordet sikrer, at Kjeldsen får ret i sidste instans.

Foto: Wesseltoft, 1988.

oliekrise i 1973-74 ledte til store prisstigninger på de fleste af de hjælpemidler, landmændene havde brug for i deres produktion. Da priserne på husdyrprodukter ikke helt fulgt med omkostningsstigningen, valgte mange landmænd at koncentrere sig om kornproduktionen, ikke mindst fordi de nødvendige investeringer i denne driftsform ikke helt var af samme størrelsesorden som i husdyrbruget.

Ikke mindst af fordelingspolitiske grunde tøvede regering og folketing med at iværksætte passende modforanstaltninger mod oliekrisens inflationsskabende virkninger. Måned for måned blev omkostningsskruen drejet nok en omgang i form af rentestigninger og højere priser på olie, foderstoffer og meget mere. Eftersom lønmodtagerne gennem dyrtidsreguleringen var sikret en tilsvarende lønkompensation, måtte resultatet blive en kraftig inflation. Den ustabile balance i Folketinget virkede ikke befordrende for lovgivningsmagts evt. indgreb mod den slags mekanismer, og derfor kunne man ikke forvente, at omkostningsudviklingen blev holdt i ave.

Der blev alligevel indgået politiske forlig, der på den ene side indebar afsavn for de bagvedliggende samfundsgrupper og på den anden opmuntrede erhvervslivet til at investere i moderne teknologi og i nye arbejdspladser. For landbrugets vedkommende kan man pege på de to "augustforlig" i 1976 og 1977, hvor der gennem billigere lån i udlandet ("K-lån"), gennem bedre afskrivningsregler og gennem andre støtteforanstaltninger blev tilbudt landmændene en vis sikkerhed for en passende forrentning af den investerede kapital.

Landbrugets top med Pilegaard, Kjeldsen og Chr. Sørensen i spidsen måtte selvfølgelig hilse en sådan udvikling velkommen. Den naturlige platform for ytringer af denne art var de årlige delegeretmøder i deres respektive landsdelsorganisationer. Baggrundsmaterialet kunne de hente på Axelborg. Gjaldt det landbrugspolitikken, hed konsulenten som oftest Jørgen Skovbæk, til daglig sekretariatschef i De samvirkende danske Landboforeninger. Bad man om en sagkyndig vurdering af den økonomiske situation, hentede man typisk denne hos lederen af Landbrugsraadets og landboforeningernes økonomisk-statistiske afdeling, S. P. Jensen.

Når man læser beretningerne fra disse delegeretmøder, kan man ikke helt uventet finde en ganske god overensstemmelse mellem Pilegaards og Kjeldsens råd til landmændene. Begge vurderer situationen positivt og finder, at der nu skulle være gode muligheder for at få husdyrproduktionen sat op. Alligevel er der en nuance. Kjeldsen tager lidt flere forbehold end sin kollega, idet han betoner landmændenes eget ansvar

for de trufne investeringsbeslutninger. Den optimistiske Pilegaard er mere tilbøjelig til at se den landbrugspolitiske lovgivning som en art socialkontrakt mellem landbruget og det omgivende samfund. Når nu politikerne har holdt deres del af aftalen, må landmændene naturligvis gå i gang med de fornødne investeringer. Man kunne også formulere det på den måde, at hvor Kjeldsen kraftigt betoner den landbrugsøkonomiske side af sagen, er Pilegaard nok så meget optaget af spørgsmålets erhvervspolitiske aspekter. Dermed være ikke sagt, at landbrugets topfolk har et direkte medansvar for de investeringer, der blev iværksat i disse år. Normalt hævder folk med indsigt i landbrugspsykologi, at landmændene helst følger deres eget hoved og ikke lægger synderlig megen vægt på de råd, deres organisationsledere måtte fremsætte. Om dette nu holder stik, kan kun afgøres på basis af historiske undersøgelser i marken. Og sådanne skorter det indtil videre på.

Som det vil være de fleste bekendt, løb inflationen beklageligvis helt løbsk i årene op mod 1980. Resultatet blev for landbruget en regulær krise, hvor tusinder af landmænd kom i betalingsvanskeligheder. Tvangsauktioner efter den kendte model fra 1930'erne blev en del af landmændenes hverdag, og resultatet blev i 1979 en ny krisebevægelse "LR-1980", der rettede en kraftig kritik mod de eksisterende landbrugsorganisationer og deres ledere. De selvvalgte talsmænd for denne oprørsbevægelse hævdede, at de gamle organisationer med Pilegaard og Kjeldsen i spidsen havde svigtet de landmænd, hvis interesser de var sat til at varetage.

For H.O.A. Kjeldsen blev situationen ekstra belastende derved, at han efter Pilegaard Larsens død i marts 1979 var blevet Landbrugsraadets præsident og dermed en meget synlig skydeskive for LR80-oppositionens stundom usaglige, stundom hadske kritik. I denne situation skiftede Kjeldsen resolut stil. Stadig lyttede han til landmændenes synspunkter, men han svarede også igen med kraftfulde argumenter, der ikke undlod at gøre sin virkning. Han er nok den landbrugsleder, der har holdt de fleste møder og foredrag rundt om i det ganske land. Om bølgerne gik aldrig så højt, stod han frem for at overbevise sine tilhørere om, at deres kritik havde fejl adresse. Det var ikke landbrugets organisationer, der havde overset advarselsskiltene. Nej, det var politikerne, man skulle kritisere. De kunne ikke bekvemme sig til at gennemføre de upopulære indgreb, der kunne have bragt orden i den danske samfundshusholdning. At politikerne svarede igen med at påvise problemernes sammensatte karakter og ved at påpege de fordelingspolitiske konsekvenser af inflationsbekæmpende tiltag, kan ikke

undre. Deres psykologiske sans svigtede dem imidlertid, da de besvarede den voldsomme uro blandt landmændene med en særskat på mere end halvdelen af den fordel, landbruget havde fået af to devalueringer september og november 1979.

Når Kjeldsen og hans nærmeste rådgivere skulle tage stilling til de skitserede problemkomplekser, kom efternavnene Jørgensen og Sørensen uvægerlig ind i billedet. Eftersom Kjeldsen normalt ikke bruger fornavne i sin offentlige fremtræden, falder det naturligt at personificere problemerne med deres efternavne. Jørgensen-gruppens kendteste medlem er Anker Jørgensen, nu fhv. statsminister. Kjeldsen og han har til tider haft vanskeligt ved at komme på talefod med hinanden. Anker Jørgensen skriver i sine erindringer, at Kjeldsen havde den uvane at ringe til ham meget sent på aftenen. Som Kjeldsen erindrer det, forholder det sig lige omvendt.

Stadig iflg. Kjeldsen varede det længe - alt for længe - inden Anker Jørgensen ville vedkende sig landbrugskrisen og de vanskeligheder, landmændene derved var påført. Et fælles møde i Farsø med bla.a. formanden for den lokale SID-afdeling tøde imidlertid fronterne op, og Kjeldsen kom til forhandling i Statsministeriet og Landbrugsministeriet. Fra begge sider blev der undertiden talt med store bogstaver, og da kunne Kjeldsen til sin forbavselse opleve, at den hårde overflade på nok så kraftfulde personer på landbrugssiden pludselig krakelerede, når en oprørt statsminister spontant udbrød: "Nu er der ikke mere at forhandle om!" En kort pause i forhandlingen, hvorunder Anker Jørgensen og Kjeldsen fik talt sammen på tomandshånd, kunne dog på de fleste punkter bringe de nødvendige kroner på bordet.

Da isen først var tøet op, kom samfundet de nødstedte landmænd til hjælp med lån og tilskud til foranstaltninger som gældssanering og rentestøtte. Desuden udvidede man mulighederne for at optage billigere lån i udlandet. Konjunkturerne bedredes også hurtigt, og dermed faldt en del af agitationen væk af sig selv. LR80-oppositionen fik derved sværere ved at råbe landmændene op med det nok så forenkede budskab om de gamle organisationers ineffektivitet og selvtilstrækkelighed. Kjeldsen var atter eneherre i sit eget hus. I mellemtiden var Anker Jørgensen trådt tilbage som statsminister, og Poul Schlüter blevet hans efterfølger som leder af en firkløver-regering K, V, CD og KF.

Kjeldsens erhvervspolitiske arv

Kjeldsens første år som præsident for Landbrugsraadet blev som antydnet meget besværlige. Forenklet udtrykt kan man

H.O.A. Kjeldsen til venstre og Danske Andelssekskabers formand, Martin Nielsen, til højre, i en for dem begge usædvanlig situation. Nordisk Pressefoto.

hævde, at han arvede hele fem sæt problemer, der hver for sig var af dobbelt natur. Det første og vel nok største problem var den store gæld, landmændene pådrog sig i forbindelse med moderniseringen af deres stalde. Når renteniveauet kom op på 20% eller mere, blev gælden rent ud sagt ubærlig for de fleste af de landmænd, som ikke havde mulighed for selvfinansiering i større stil. Det andet problem bestod i, at de interne forhandlinger i landbrugets top forud for mødet med Anker Jørgensen havde afdækket en dybtgående uenighed om såvel strategi som taktik. Forud for husmandsforeningernes indtræden i Landbrugsrådet bestod rådets underlag af de to organisationer De danske Landboforeninger og Andelsudvalget. Mens landbrugskrisen var på sit højeste, havde landboforeningerne erstattet den decentraliserede opbygning i landsdelsorganisationer med en enstrengt ledelsesform. Desuden havde de taget navneforandring fra De samvirkende danske Landboforeninger til det nok så mundrette De danske Landboforeninger. For fremtiden blev der kun afholdt eet årligt delegeretmøde, der som en art landborgsdag tog stilling til tidens store spørgsmål.

Fra andelsbevægelsens barndom havde der eksisteret en vis rivalisering mellem landboforeningerne og de store andelsorganisationer. Hvor førstnævnte beskæftigede sig med de generelle landbrugsproblemer af faglig og erhvervs-politisk natur, tog sidstnævnte sig hovedsaglig af merkantile og branchemæssige spørgsmål. Skillelinjen var dog kun synlig for de særligt indviede, og gang på gang opstod der konflikter, når en af parterne ikke respekterede grænsedragningen. Efter 1975 kunne man ligefrem sætte navn på et muligt konfliktområde, idet den nye formand for De samvirkende danske Andelsslagterier (nu Danske Slagt-erier) J. Esp Sørensen ikke var sindet at overlade de erhvervspolitiske spørgsmål til landboforeningerne. Som leder af den største gren inden for dansk husdyrproduktion ville han ikke nøjes med at få et forhandlingsresultat præsenteret som en fastslået kendsgerning. Ikke helt uden grund fandt han, at hans format og indsigt berettigede ham til at sidde med ved forhandlingsbordet.

Resultatet blev, at de store landbrugsorganisationer måtte igennem en række opslidende forhandlinger om ledelsesformen, inden man i efteråret 1982 fandt frem til et brugeligt kompromis. Det gav de store brancheorganisationer øget indflydelse på Landbrugsraadets erhvervspolitiske ledelse. Ikke alle var lige tilfredse hermed. Kredse inden for landboforeningerne var af den opfattelse, at man havde givet køb for tidligt, og at resultatet ville blive en permanent svækkelse af landboforeningerne som talerør for landmændenes samlede interesser. Det tredje problemkompleks gjaldt forholdet til EF. Inden for industrialiserede husdyrlandbrug som det hollandske og danske var mange af den opfattelse, at tyngdepunktet i EFs landbrugsproduktion skulle ligge her, og at deres kolleger i de tilbagestående områder længere sydpå enten måtte koncentrere sig om specialiserede produktioner eller søge over i andre erhverv. Men det gik anderledes. Inden for EF hæftede man sig mere og mere ved strukturpolitikken, hvis hovedsigte nærmest var det modsatte: at ophjælpe de tilbagestående landbrugsområder. EFs landbrugsordninger ville i længden blive for kostbare og fremkaldte desuden en stor overskudsproduktion. Nu søgte man at begrænse omfanget af evt. smør- og kødberge ved at introducere begreber som medansvarsafgifter og kvotaordninger, der søgte at låse produktionen fast på et givet niveau.

For det fjerde opstod der her som i andre lande et modsætningsforhold mellem det kommercialiserede storbrug og de små bedrifter, som ejeren typisk passede i sin fritid. Deltidslandmænd kaldte man dem. En særlig variant heraf var de landmænd, som var modstandere af at bruge kunst-

*Landbrugsraadets præsidenter
hos Dronningen.*

*Fra venstre den ledende
præsident H.O.A. Kjeldsen,
vicepræsident Chr. Sørensen,
Danske Husmandsforeninger og
vicepræsident Bent Sloth, Danske
Slagterier. Gennem sin let
forståelige interesse for
MacSharry-planen har Chr.
Sørensen placeret sig i en god
midterposition. Men Kjeldsen og
Sloth har lært forsvarets kunst,
bhv. i flyvevåbnet og Den kgl.
Livgarde.*

gødning og af at anvende kemikalier til bekæmpelse af plantesygdomme og ukrudt. Deres økologiske driftsform havde ikke som hovedmål en driftsøkonomisk maksimering, sådan som tilfældet var i det kommercialiserede industribrug.

Som det femte og sidste hovedproblem for Kjeldsen og hans tid kan der påvises en indbygget modsætning mellem et traditionelt produktions- eller vækstsynspunkt og hensynet til det omgivende miljø, taget i bredeste forstand. Denne dualisme fik også over tid nogle over- og undertoner af kulturel art, eftersom begge parter hævdede at videreføre den historiske arv fra landbrugets storhedstid fra ca. 1850 og et hundredår frem i tiden.

1980,ernes fortid og 1990,ernes fremtid

Kjeldsen og dansk landbrug kom som påvist noget hovedkuld ind i 1980,erne. Midt i en tid med masser af aktivitet inden for nogle prissikrede rammer huserede rentedødens grimme spøgelse over det ganske land. Det var i mere end een forstand en streg i regningen for en leder som Kjeldsen, der ikke befinder sig godt i en konfliktfyldt atmosfære. Han

vil langt hellere være i spidsen for en enig fremmarsch mod nye og forjættende mål end at ruge over fortidens vanskeligheder og misforståelser. Man kan næsten sætte dato på signalet til opbrud fra en fastlåst stilling. Den 26. oktober 1983 fastslog EF-domstolen, at særskatten af december 1979 ikke var uforenelig med Romtraktaten. Det havde De danske Landboforeninger ellers hævdet og følgelig ladet anlægge sag mod Ministeriet for skatter og afgifter. Østre Landsret havde i den anledning indbragt spørgsmålet for EF-domstolen, da en afgørelse kunne få principiel betydning. Da kendelsen forelå, besluttede landboforeningerne 30. november 1983 at hæve sagen. Dermed var gældskrisen blevet et historisk, ikke et erhvervspolitisk anliggende.

Som helhed betragtet blev 1980,erne et produktivt årti for dansk landbrug. Høsten satte nye rekorder, og landbrugs-eksporten voksede år for år. Dermed steg landmandsfamiliernes indtægter, og der blev mulighed for at genoptage de investeringer, som var blevet udsat i konsekvens af gældskrisen omkring 1980. Fremskridtstroen og optimismen fik ganske vist et mindre knæk i 1987, da en dårlig høst i sammenhæng med et mindre tilbageslag for dansk økonomi i almindelighed påny gjorde stillingen prekær for mange landmænd. I december 1987 nedsattes derfor et udvalg under Landbrugsministeriet, kaldet "Bernsteinudvalget" efter dets formand, departementschef Nils Bernstein. Det mødte i april det følgende år frem med en rapport, hvori man nok foreslog at yde støtte til kriseramte landmænd, men kun under den forudsætning, at de pågældende derefter kunne få økonomi i bedriften. Dermed brød man med det grundsynspunkt, at en krisehjælp til landbruget principielt skulle kunne komme alle landmænd til gode.

Kjeldsen går 100% ind for et landbrug, der er gennemrationaliseret og som er økonomisk selvbærende. Derfor må han have opfattet 1980,erne som et årti, hvor der hele tiden blev flyttet grænser. Landbrugsloven blev over tid liberaliseret yderligere til gavn for de professionelle landmænd. Det faglige arbejde blev stærkt centraliseret, bla.a. ved at de faglige landsudvalg i 1987 flyttede til Skejbycentret ved Århus og tog navneforandring til Landbrugets Rådgivningscenter med landboforeningerne og husmandsforeningerne forenet i et fælles ejerskab. I august det forudgående år havde man indviet et nyt center for efteruddannelse af landmænd og konsulenter, Koldkærgård nord for Århus. Og listen over produktionsfremmende tiltag kunne gøres endnu længere.

Medaljens bagside var den stærke miljøbevægelse, der rejste sig i 1980,erne. Med livlig opbakning i massemedierne formulerede natur- og miljøinteresser et massivt krav om en stærk begrænsning af landbrugets frie ret til at bruge

Mødets leder (H.O.A. Kjeldsen), mødets organisator (sekretariatschef Jørgen Skovbæk) og mødets dirigent (Harry Nicolaisen) drøfter den løbende slagplan under De danske Landboforeningers landsdelegeretmøde i Herning oktober 1990. Foto: Claus Haagensen/Chili

naturressourcerne ud fra rent driftsøkonomiske overvejelser. For fremtiden måtte brugen af kunstgødning og kemikalier afstemmes efter den skadevirkning, de formodedes at udøve. Under betegnelsen "handlingsplaner" med tilhørende folketingsbeslutninger blev disse synspunkter konkretiseret af de implicerede myndigheder og tilsvarende omsat til krav til landmændene om en vis opbevaringskapacitet for naturgødning o.s.v. En overgang var der endog tale om at indføre en gødningsafgift, men ved at indappellere sagen for den folkelige opinion, slap landbruget herfor.

Det store landbomøde i Herning i 1987, hvor 16.000 landmænd stævnedes sammen for at give udtryk for deres harmfulde protest mod regeringens planer om at indføre en gødningsafgift, var en virkningsfuld manifestation på landbrugets sammenhold i en miljøtid. Det må heller ikke glemmes, at husmændenes formand Chr. Sørensen gennem sin dengang så tætte forbindelse til Det radikale Venstre øvede en stor indflydelse på beslutningen om at lægge spørgsmålet om en gødningsafgift under mulde.

På EF-siden blev 1980'erne præget af en begyndende stramning af den hidtidige prispolitik. I 1984 indførtes en

produktionsbegrænsning gennem en såkaldt mælkekvote, der ikke blot låste produktionen fast på et bestemt minimum, men også førte udviklingen tilbage til et lavere udviklingstrin. Senere er kornproduktionen søgt begrænset gennem medansvarsafgifter og et såkaldt kornloft, der ikke tillader en højere EF-produktion end 160 mio. tons. I sammenhæng hermed proklamerede man en skrapere form for budgetdisciplin, idet man ville standse den stadige vækst i EFs støtteordninger i forhold til landbrugsproduktionen. Udover de direkte begrænsningstiltag har EF på forskellig måde søgt at få de mest ineffektive landmænd til at stoppe eller i hvert fald begrænse produktionen ved at tilbyde dem ophørs- og pensionsordninger af forskellig slags. Det er værd at bemærke, at disse tiltag blev forhandlet på plads i den periode, hvor Kjeldsen var præsident for COPA.

Et aktuelt problemkatalog

Ovenfor blev gjort gældende, at Kjeldsen ved sin tiltræden som Landbrugsraadets præsident i en vis forstand arvede et problemkatalog bestående af fem større temaer. Hvis man vil forsøge at gøre status over hans første tiår som landbrugets førstemand, kan det forhåbentlig bedst gøres ved at ajourføre dette katalog.

Ser vi først på spørgsmålet om landbrugets gæld, kan man udtrykke det sådan, at dansk landbrug på grund af den store gældssætning stadig er yderst sårbart over for pludse-

*H.O.A. Kjeldsens Himmerland -
lidt øst for Lerkenfeldt -
fotograferet i 1928 af Hugo
Mathiessen.
Foto: Nationalmuseet.*

lige stormkast. Generationsskiftet bliver ikke lettere for hver ny generation, der melder sig som herre til slægtsgården. Selv om der er sket en vis fornyelse af landmandsskaren, må en gennemsnitsalder på henvend 50 år nok siges at være for høj. En moderne landbrugsbedrift er i dag gennemsnitlig på godt 50 ha. og selv om man råder over moderne hjælpemidler, kræver det sin mand at passe en bedrift af denne størrelse, især hvis den også inkluderer en intensiv husdyrproduktion.

Samarbejdet mellem de store landbrugsorganisationer er ikke blevet mindre kompliceret her på det sidste. Eftersom de generelle organisationer, husmandsforeningerne og landboforeningerne, har færre midler til deres rådighed, har de måttet afgive en del af deres hidtidige indflydelse til de store - og mere velstillede - brancheorganisationer. Danske Slagteriers repræsentanter i Landbrugsraadet har f. eks. gjort det klart for husmændenes formand Chr. Sørensen, at en fortsat opbakning til EF-kommissionens planer om en radikal omlægning af landbrugspolitikken kan bringe samarbejdet i Landbrugsraadet i fare. På den anden side erkender ikke mindst formanden for Danske Slagterier, Bent Sloth, at Kjeldsen bedre end nogen anden forstår at få samarbejdet i rådet til at glide. Efter hans opfattelse lykkes det de fleste gange for Kjeldsen at tegne en linje, som alle kan tilslutte sig. At det så undertiden kan gå ud over tydeligheden, er nok uundgåeligt.

Kjeldsen kan undertiden føle, at den flerstrengede organisationsform inden for dansk landbrug er for besværlig i en verden, der hele tiden er under forandring. På den anden side er han realistisk nok til at indse, at det næppe bliver i hans tid, at man får det hele samlet i een organisation. Bent Sloth er heller ikke på dette punkt voldsomt uenig med Kjeldsen, omend han finder, at man ikke kan eksportere indbyggede interessemodsætninger. Nissen flytter blot med, om man forsøger at harmonisere det hele under eet tag. Når det gælder synet på de store virksomheder i forædlingssektoren, kan man ligeledes spore en nuanceforskel. Begge ser de det som en stor fordel, om de store virksomheder går ud i verden for at tjene nogle penge, eftersom fortjenesten herved i sidste instans skulle komme de egentlige ejere, producenterne, til gode. Over for den nærliggende risiko, at de store selskaber her fristes til at forfølge snævrere mål af virksomhedspolitisk natur, ser Kjeldsen den bedste garanti herimod i de folkevalgte bestyrelsesmedlemmer. Det er Bent Sloth ikke så sikker på. Direktørerne for den slags virksomheder er underkastet et betydeligt pres fra andre grupper end landmændene. Det kan i denne situation være en fristelse at betragte landmændene som råvareleverandører, ikke som de egentlige ejere. Og skal man

have fat i andre investorer, såsom Lønmodtagernes Dyrtidsfond, er det nok uundgåeligt, at man må afgive en tilsvarende indflydelse.

Når det drejer sig om forholdet til den ydre verden, i første række EF, ser Kjeldsen en stor udfordring i de forsøg, der på forskellige niveauer gøres for at nå frem til et frit verdensmarked for landbrugsvarer. Man kan ikke ensidigt skære toldbeskyttelse og støtteordninger væk. Alle parter må bevæge sig bort fra fastlåste positioner, og det er her, Kjeldsen ser sin største opgave som præsident for IFAP. Der er allerede opnået visse resultater, men eftersom landmændene verden over øver en stor indflydelse på den nationale politik, må man væbne sig med stor tålmodighed. Den irske landbrugskommissær Ray MacSharrys planer om at erstatte de hidtidige prisgarantier med socialt betonedede støtteordninger, er bestemt ikke Kjeldsens livret, men han vil ikke afvise dem på forhånd. Dansk landbrug må næsten for enhver pris bevare forhandlingsinitiativet, for ellers risikerer man at blive overstemt i et internationalt forum. Han medgiver dog gerne MacSharry, at det er et snedigt udtænkt forslag. Det sætter nord og syd i EF op mod hinanden, og på det nationale gebet polariserer det store og små brug. Og man kunne tilføje: det gør det muligt for kommissionen at stille et kompromisforslag, som de stridende parter bliver nødt til at antage. Kjeldsen og Bent Sloth er enige på dette punkt. Sidstnævnte dog med den tilføjelse, at slagteribranchen aldrig har kunnet bero sig på garanti priser. Den har været nødt til at tage de priser, som gjaldt på verdensmarkedet - med tillæg af ikke helt ubetydelige restitutionsbeløb. Derfor er han sikker på, at dansk svineproduktion nok skal kunne klare sig i konkurrencen.

Som allerede bemærket har Kjeldsen deponeret hele sin sympati hos det fuldt professionelle, kommercialiserede landbrug. Fritidslandbruget har nok sin plads i det samlede helhedsbillede, men det må tage de vilkår, der nu engang bydes ud fra rent markedsøkonomiske overvejelser.

Endelig ser Kjeldsen i den meget emotionelle miljødebat nogle muligheder, som det var umagen værd at undersøge nærmere. Efter hans opfattelse kunne man markedsføre danske landbrugsprodukter under et system af "grønne" deklARATIONER, som ikke alene garanterede for varens miljømæssige egenskaber, men også omfattede de produktionsbetingelser, hvorunder den var blevet til. Hos dansk landbrugs topledere er dog en indgroet skepsis over for den strøm af indbyrdes modstridende oplysninger og vurderinger, som aften efter aften ruller frem over de danske TV-skærme. Kjeldsen og hans nærmeste medarbejdere har dog lært så meget af miljødebatten, at man hele tiden skal have

en strategi klar, i fald en ny sending døde hummere pludselig kommer op til overfladen. Det hører da med til billedet af Kjeldsen som en moderne organisationsleder, at han på ingen måde er bange for de moderne massemedier. Tværtimod. Det er her, man for alvor får folk i tale. Hvis det altså passer i medieforvalternes kram.

Signalement af en Kjeldsen

I det foregående er Kjeldsens grundsynspunkter prøvet på en topleder, som helt erkender Kjeldsens forrang som det danske landbrugs førstemand. Dermed får man forhåbentlig en fornemmelse af, om Kjeldsens synspunkter deles af andre i landbrugsmagtens top.

Men Kjeldsen taler på vegne af manden på gulvet, hvad enten denne producerer korn eller svin. Har Kjeldsen da opbakning fra det brede landbrugsfolk?

Danske landmænd respekterer Kjeldsen som værkfælle. Derom kan der ikke herske nogen tvivl. De ved, at han flittigt og samvittighedsfuldt forbereder sig til at udføre morgendagens pligter så godt, som det overhovedet er muligt. De ved også, at han har forstand på landbrug og interesserer sig herfor. Hans informationsniveau er så højt, at han kan de fleste sager udenad, helt ud i tegnsætningen. Når TV blænder op for Kjeldsen for at bringe 30 sekunder af et interview på 30 minutter, ved landmændene, at hans ord står til troende. Ind imellem høres dog det lille hjertesuk: Tænk om han nu kombinerede sagligheden og indsigten med et stænk af humor og selvironi, sådan som Pilegaard Larsen mestrede det. Men Kjeldsen kan sin lektie. Ingen tvivl om den ting.

Proprietær H. O. A. Kjeldsen til Lerkenfeldt har ingen fjender, knap nok modstandere. Hans redelighed og sanddruhed er hævet over enhver tvivl. Han haler aldrig kaniner op af hatten, uden at han på forhånd har vist folk, hvorledes de er kommet derned. Han vil gerne tro det bedste om sine medmennesker. Og lukker derved øjnene for deres mindre pæne sider, vil nogen mene. Han er ikke typen, der bare fyrer sine medarbejdere. Man kan nok bedst sammenfatte en karakteristik af Kjeldsen som menneske og som organisationsleder ved at citere en gravskrift, der er formet over et tidligere medlem af Kjeldsens vidt forgrenede slægt:

"Fornærmer ingen, om det står til Eder."

